

BBF00060

มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธทศวงษ์
 (บาลี-ไทย)
 ภาค ๑

MADHURATTHAVILĀSINĪ BUDDHAVAMSAṬṬHAKATHĀ
 (PALI-THAI)
 PART I

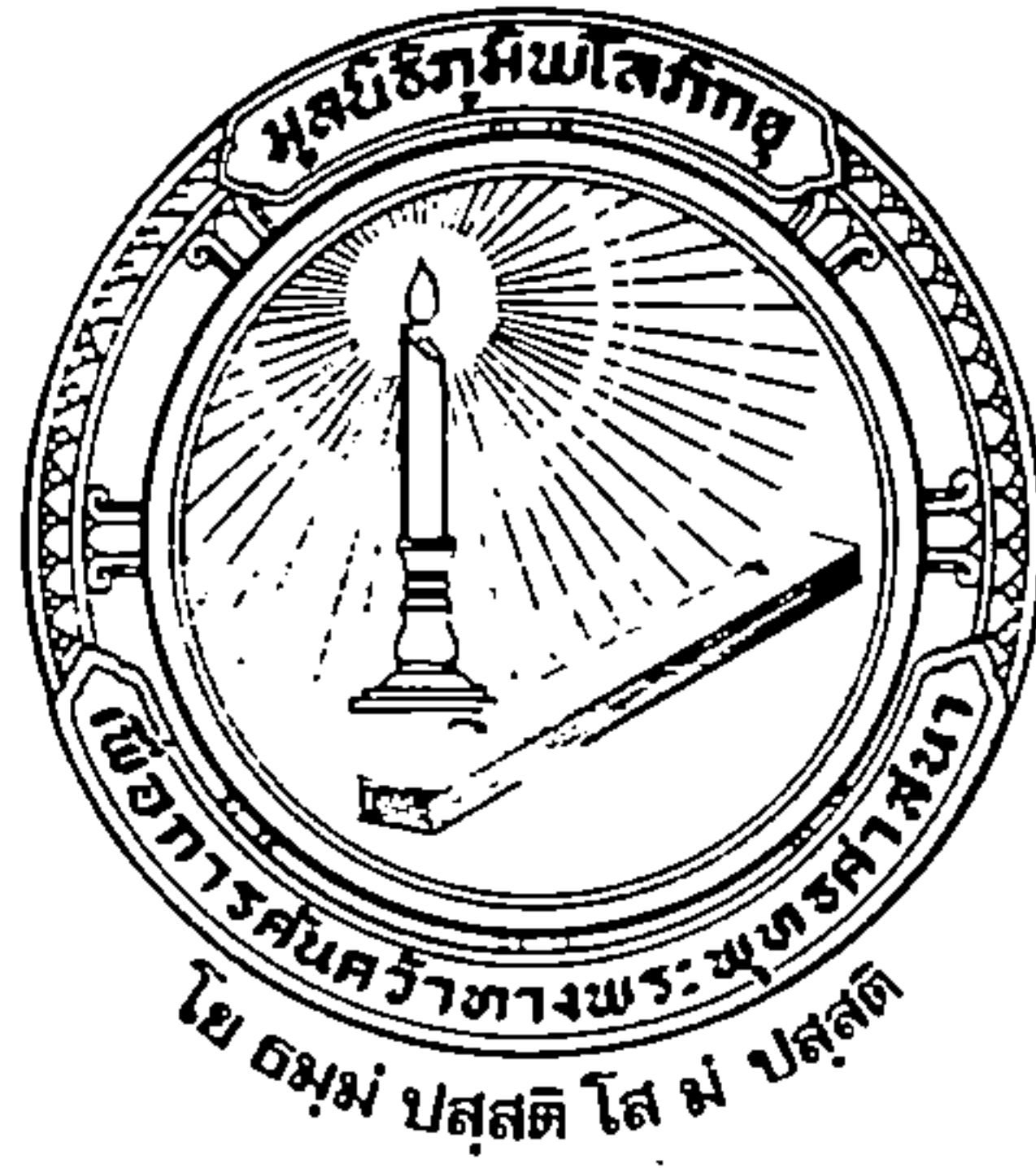
ฉบับปฐมฉบับไตรภพ
 เบื้องต้นระลึกใจโศกาศ์ฉลของครุบ ๒๐๐ ปี
 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณยพนา ธรรมโกวิท
 ขออุทิศให้นุกูลให้ นายประเวศ ธรรมโกวิท และนายตี๋-นางปุก

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
 ชำระและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8296-53-9

มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธชาดก
(บาลี-ไทย)
ภาค ๑

MADHURATTHAVILĀSINĪ BUDDHAVAMSAṬṬHAKATHĀ
(PALI-THAI)
PART I

ฉบับปฐมพิมพ์
ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณยพนา ธรรมโกวิท
ขออุทิศให้นุกูลให้ นายประเวศ ธรรมโกวิท และนายตี๋-นางปุก

โครงการปริวรรตอักษรของและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

พระบรมราชาโวาท

“ฉันขออุโมทนา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนจนกว่าจะเรียบร้อยใช้เต็มที่ ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของชนชั้น อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้เข้มแข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้านมัสการ ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

คุณยุพนา ธรรมโกวิท
ขออุทิศส่วนกุศลให้
นายประวิตร ธรรมโกวิท และนายตี๋ปู้-นางปุก

คุณยุพนา ธรรมโกวิท
ขออุทิศส่วนกุศลให้
นายประวิตร ธรรมโกวิท และนายตี๋ปุ-นางปุก

ศาสตราจารย์ ดร. อรรถสิทธิ์ อรรถสิทธิ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ใน
พุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะก่อสร้าง
อนุสรณ์วัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไคสนองพระคำรินัน โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์
(ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ.กาฬวรมณิศ ทิศกุล ร.น.
(สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีกะลิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพั้ว อรุณรัชมณฑลเพชร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดถ์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐).

๓๒. นายฉันทันต์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอแจ้งถึงความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงกึ่ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

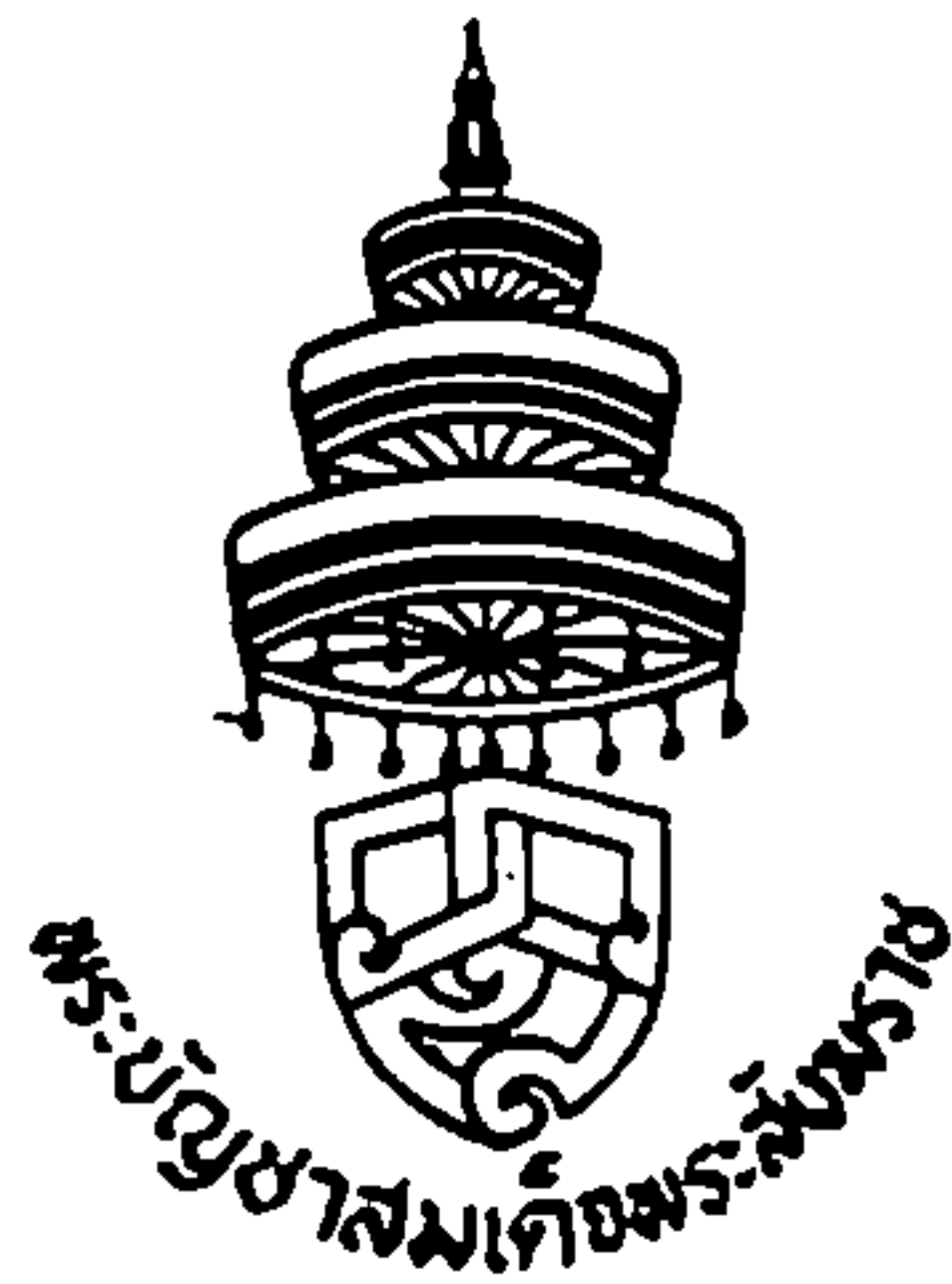
พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา นี้ เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรมเทพมทาศตราคมมาจนถึงบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ถวาททางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอนุสรณ์ชวักกุระใน
มหกรรมครั้งนี้ด้วย มุขนิธิภูมิโสตศึกษา จึงขอพระดำริ

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนที่มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมุขนิธิภูมิโสตศึกษา จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิโสตศึกษา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลรักษาให้เจริญ งอกงาม ไพบูลย์
ไพโรจน์ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นนิത്യนิรันดร เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก *ป. จีราภ*

(ประเสริฐ จีราภ)

ประธานกรรมการมุขนิธิภูมิโสตศึกษา
ผู้รับสนองพระบัญชา

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่ง
เป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธ-
ศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุ
รวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไค้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสังคหวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์
สำคัญ ที่จะป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประธานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะผู้อำนวยการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกุ

๑. นายฉวีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเสวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพรอม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพญู ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘	
๗. นายบัว สนั่นสรอย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ. ๑ (จากประเทศเขมร)	

๙. นายจิตต์ นิกรพล ป.ธ. ๖
๑๐. นายวัฒนา สอนแย้ม ป.ธ. ๕
๑๑. นายพวง หนองภักดิ์ ป.ธ. ๕
๑๒. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)
๑๓. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ. (โบราณคดี)
๑๔. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)
๑๕. นางสาววชิราภรณ์ วรรณดี อบ., อม. (บาลี-สันสกฤต)
๑๖. นายสมศักดิ์ โพธิ์ศรีทอง ป.ธ. ๗
๑๗. นายสิทธิชัย อินทพงษ์ ป.ธ. ๖
๑๘. นายสมชาย ภาমনตรี ป.ธ. ๕, ศศ.บ. (รัฐศาสตร์)
๑๙. ร้อยโทจ่านงค์ พิระพันธ์ุ นักปริวรรตอักษร
๒๐. ร้อยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๑. ร้อยตรีแถม สังวรฤดี นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบาสิกาแนบ มหานิราชนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายโรม สุรเสน ป.ธ. ๕
๓. นายสังคม ศรีราช ป.ธ. ๕
๔. นายคมสัน สังมณี ป.ธ. ๕
๕. นายเพิ่ม สุคตะ ป.ธ. ๕
๖. นายเกื้อ ชัยภูมิ ป.ธ. ๕
๗. นายวิรัตน์ อุณาทรวรางกูร ป.ธ. ๕

๘. นายธงชัย สุ่มนจักร ป.ธ. ๘
๙. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ. ๘
๑๐. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ. ๘, M.A.
๑๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ. ๘
๑๒. นายสุวัฒน์ โภพลวัฒน์ ป.ธ. ๘
๑๓. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๑๔. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ. ๘, Ph.D.
๑๕. นายเกษิณ มะปะโม ป.ธ. ๘
๑๖. นายสวัสดิ์ ทองประสาน ป.ธ. ๘

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาวเกศณี ศรีโพธิ์อินทร์
๒. นางสาวนารี เรืองฤทธิ์นำชัย
๓. นางสาววิยะดา ธานีรัตน์
๔. นางสาวยุภา เกลาอนันต์
๕. นางสาวจำปี พุ่มโพธิ์งาม
๖. นายเกษมวงศ์ บุรณะศิริ
๗. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๘. นางสาวอรัญญา สังข์สารทูล
๙. นางสาวพิกุล รอกประสิทธิ์
๑๐. นางสาวชมภูษ วังศ์สกุลสุชชี
๑๑. นางสาวอินทิรา แยกเพชร

(๑๖)

- ๑๒. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
- ๑๓. นางสาวพิมพ์สุดา นิ่มนางเพชร
- ๑๔. นายประนม พลคองนอก

ขอจงถึงความเจริญ งามงาม ไพบูรณ์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมกีร์ทางพระพุทศศาสตร์นาเป็นภาษาไทย

ด้วยตวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรฒมาตม

และ

กรมการศาสตร์นา กระทรวงศีกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๕๔๔

Second published : 2001

ISBN 974-8296-53-9

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบใจ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั่น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรง
ตามพระพุทธรวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติธรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกกถาจารย์ในครั้งแรก
มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า
อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นภาษาก
ลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถกถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่
แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก็ารอยปีเศษ
พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
แปลอรรถกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธ-
ศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มูลฎีกา
และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
เงื่อนงำข้อขัดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐูปาท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ ความ บอกความหมาย
ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า อัคตโชนา

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็น สายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรือ อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ- วิภาวินี แก้ปกรณอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นตติภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้ององแท้ ถ้า ขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณพิเศษ และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำ ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประສາทະโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย เสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบังคับให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ตั้งได้ประกาศพระนามและนามในทูลเกล้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์มธรรตถวิลลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์ ภาค ๑ พากย์คู่ภาษาบาลี - ไทย นี้ คุณยุพนา ธรรมโกวิท ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ นายประวิตร ธรรมโกวิท และ นายตี๋ปู-นางปุก ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ มูลนิธิภูมิพลโลกขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ คุณยุพนา ธรรมโกวิท ประสบความสุข ความเจริญตลอดไป เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อัญฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัททาวีเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนใหญ่ถูกต้องบริสุทธ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้อาศัยเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ชายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะประกอบขึ้นเป็นพระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์มรุตตวิลาสนี้ อรรถกถาพุทธวงศ์ ภาค ๑ ฉบับพากย์คู่ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทย ลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญา ข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลบวักจายให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ไต่คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ
พระคัมภีร์มธรรตวลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ
(บาลี - ไทย)

มธรรตวลาลินี เป็นชื่ออรรถกถาพุทธวงศ พรรณาคความในคัมภีร์พุทธวงศ
คำว่า มธรรตวลาลินี แยกได้เป็น ๓ คำ คือ มธรร แปลว่า ไฟเราะ
หรือ อรอย อตถ แปลว่า เนื้อความ และ วาลาลินี แปลว่า งาม รวมกันเป็น มธรรตวล-
วาลาลินี มีความหมายว่า อรรถกถาที่งามด้วยเนื้อความอันไฟเราะ ก็มีชื่อเรียกอีก
ชื่อหนึ่งว่า มธรรตวลปกาลินี ซึ่งแปลว่า เป็นอรรถกถาประกาศเนื้อความอันไฟเราะ.

เราไคทราบแล้วว่า พระคัมภีร์พุทธวงศนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมี
พระพุทธภูมิภา ครัสแกพระสารีบุตร พระสังคีติกาจารย์ไครวบรวมไว้ในพระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ไคฐานที่เป็นพระพุทธวงศนะ ประพันธ์เป็นคาถาไวทังพระคัมภีร์ ไคจะ
กล่าวเนื้อความโดยย่อใหเชื่อมความกันไคนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์โปรดพระพุทธบิดา ไคทรงแสดง
ปาฏิหาริย์ แสดงเวสสันดรชาดกโปรดพระประยูรญาติ ทรงเนรมิตรัตนจกรมในอากาศ
พระสารีบุตรอัครสาวกไคทูลถามการตั้งความปรารถนาพระพุทธภูมิ และพระบารมีธรรม
ที่ทรงบำเพ็ญมาแต่อดีต ไคตรัสเล่าประวัติที่พระองค์ไคบำเพ็ญพระบารมีเป็นเวลา
สี่สงไขยแสนกัป ไคพบพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ ทัง ๒๔ พระองค์ไคทรงพยากรณ์
พระองค์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ว่าจะไคสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า และตรัสเล่าประวัติของ

พระองค์เองด้วย เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้นเรียกว่าพุทธวงศ์ รวมเป็น ๒๕ พุทธวงศ์ ดังนี้

๑. **ทบียงกรพุทธวงศ์** ตรัสเล่าเมื่อลือส่งไชยแสนกับ พระองค์เสวย พระชาติเป็นสุเมธดาบส ไคณานและอภิญาพละ มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธที่บังกร ไคนอนทอดตัวให้พระพุทธที่บังกรพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกเหยียบตนไป แทนที่จะเหยียบ เปือกตม ได้รับพุทธพยากรณ์เป็นครั้งแรกในคราวนั้น

๒. **โกณฑัญญะพุทธวงศ์** ต่อมาเป็นสมัยพระพุทธเจ้า พระนามว่าโกณฑัญญะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่า วิชิตาวี ก็ได้ทรงรับพุทธพยากรณ์เช่นกัน

๓. **มังคลพุทธวงศ์** ต่อจากนั้นเป็นสมัยพระมังคลพุทธเจ้า พระองค์ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่อสุรุจิ ได้พบพระมังคลพุทธเจ้า ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๔. **สุมนพุทธวงศ์** ต่อมาถึงสมัยพระพุทธเจ้า พระนามว่าสุมนะ พระ องค์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่ออตุลละ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๕. **เรวตพุทธวงศ์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าเรวตะ พระองค์ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์นามว่าอติเทพ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๖. **โสภิตพุทธวงศ์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโสภิตะ พระองค์ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์นามว่าสุชาตะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๗. **อโนมทัสสีพุทธวงศ์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสี พระองค์เสวยพระชาติเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๘. ปทุมพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๙. นารทพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่านารทะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นชฎิลดาบส ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๐. ปทุมุตระพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ
พระองค์เสวยพระชาติเป็นผู้ครองแคว้นชื่อชฎิละ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๑. สุมะธพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุมะธะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นมาณพนามว่าอุตตระ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๒. สุชาตพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุชาตะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๓. บิยทสัสปุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าบิยทสัสี พระ-
องค์เสวยพระชาติเป็นมาณพชื่อกัสสปะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๔. อตถทสัสปุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า อตถทสัสี
พระองค์เสวยพระชาติเป็นชฎิลชื่อสุลิมะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๕. ฐัมมทสัสปุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ฐัมมทสัสี
พระองค์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกเทวราช ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๖. สิทธัตถพุทธวงศ์ ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ พระ-
องค์เสวยพระชาติเป็นดาบสนามว่ามังคละ มีเดชกล่ามอภิญญาผละ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๗. **ติสฺสพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าสุชาตะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๘. **ปุตฺตพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปุตตะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าวิชิตาวิ^๑ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๙. **วิปัสสิพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี พระองค์
เสวยพระชาติเป็นพญานาคราชพระนามว่าอตุละ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๐. **สิขีพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี พระองค์เสวย
พระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าอรินทมะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๑. **เวสสภูพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู พระ
องค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าสุทัตนะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๒. **กกุสันธพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ พระ
องค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าเขมะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๓. **โกณฑกมนพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑกมนะ
พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าปัพพตะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๔. **กัสสปพฺทวงค์** ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ พระองค์
เสวยพระชาติเป็นมาณพชื่อโชติपालะ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

^๑ ฉับบสยามรัฐ เป็น วิชิตะ .

(๓๐)

๒๕. โคตมพุทธวงศ์ สมัยปัจจุบัน พระองค์สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า
พระนามว่าโคตมะ

พระพุทธเจ้าของเราในไตรัสสเลา เรื่องพระพุทธเจ้าในอดีตทั้ง ๒๕ พระองค์
ที่ทรงพยากรณ์พระองค์สมัยเป็นพระโพธิสัตว์ว่า จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า แมก่อน
พระพุทธเจ้าในอดีต ๒๕ พระองค์ดังกล่าวนี้ ก็ยังมีพระพุทธเจ้าที่เสด็จอุบัติในกัปเดียวกับ
พระพุทธที่ปางกรออีก ๓ พระองค์ ที่มีได้ทรงพยากรณ์พระองค์ คือ พระคัมภีร์พุทธเจ้า ๑
พระเมธังกรพุทธเจ้า ๑ พระสรณังกรพุทธเจ้า ๑ รวมเป็นพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์
มีพระคัมภีร์ เป็นตน แล้วตรัสเล่าต่อไปว่า ต่อไปภายหน้าในภัทรกัปนี้จะมีพระเมต-
ไตรยพุทธเจ้ามาตรัสอีกในอนาคต แล้วพระสังคีติกาจารย์ได้รวมเรื่องการแบ่งพระ-
บรมสารีริกธาตุในพุทธวงศ์ด้วย

คัมภีร์มรุตตวลาลินี เป็นวรรณนาแห่งพุทธวงศ์นั้น เป็นพระคัมภีร์ชั้น
อรรถกถา พรรณนาความแห่งพระคัมภีร์พุทธวงศ์ตั้งแต่ต้นจนจบ วิธีการประพันธ์นั้นเป็น
คำร้อยแก้วและร้อยกรอง เล่าเรื่องก่อนแล้วสรุปเรื่อง เขาหาคาถาที่ตั้งเป็นนิกเขปบท
ไว้เป็นตอน ๆ แล้วอธิบายคาถาให้แจ่มแจ้งทั้งอรรถและพยัญชนะ ทั้งไวยากรณ์ ซึ่ง
เป็นวรรณนาที่ทำให้เข้าใจความในพระคัมภีร์พระพุทธวงศ์ได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

มรุตตวลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ์ ผู้จนาได้อือเอาคำประพันธ์อรรถกถา
เก่า ซึ่งประกาศอรรถแห่งพระบาลีมาเป็นหลัก แล้วเรียบเรียงขึ้นโดยเว้นเนื้อความ
ที่เย็นเขือ แสดงแต่เนื้อความที่ไพเราะโดยครบถ้วน เริ่มต้นด้วยคัมภีร์มรุตตวลาลินี คือ
คำเริ่มพระคัมภีร์ในคำประณามพระรัตนตรัย แต่งได้ไพเราะมาก จะขอนำมาแสดงใน
ที่นี้ ซึ่งควรจะเป็นตัวอย่างอันที่วิงสุระในลักษณะอันที่ดี ดังนี้ :-

อนนุตฌาณั กรุณาลย์ ลย์
 มลสุส พุทฺธั สุสฺมาหิตั หิตั
 นนํมี ฌมฺมึ ภวสํวรึ วรึ
 คุณากฺรณฺเจว นีรฺจนฺณั ฌณฺณั.

นักศึกษาบาลีจะพึงสังเกตเห็นการเล่นคำท้ายของคำฉันทแต่ละบาท ๆ ซึ่ง
 ได้ทั้งความงามคณะและเล่นอักษรอย่างไพเราะ แปลออกมาเป็นความไทยล้วน ๆ ก็ได้-
 ความ กังจะขอแปลดังนี้

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้มีปรีชาญาณ อันหาที่สุคติมิได้ ผู้ทรง
 ประกอบถวายพระมหากรุณา ผู้ทรงตัดเสียซึ่งมลทินโทษทั้งปวง ทรงมี
 พระหฤทัยตั้งมั่นด้วยดี ขอนมัสการพระธรรมอันเป็นประโยชน์แก่อกุล
 กางกั้นเสียซึ่งภพ (คือเป็นโลกุตระ) เป็นพระธรรมอันประเสริฐ
 และขอนมัสการพระสงฆ์ผู้มีเมตตาเครื่องช่วยยวน ผู้เป็นบ่อเกิดแห่ง
 คุณธรรม.

นอกจากนี้ ในคัมภีร์มรรคาอังกุสโรวาทนเรื่องของพุทธวงศ์ที่พระสารีบุตร
 ได้ทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาให้ตรัสเล่าพระพุทธวงศ์ ในท่ามกลางพระประยูรญาติ
 พระพุทธบุตรได้นำสืบ ๆ กันมามีได้บกพร่องจนตราบเทาทุกวันนี้

ต่อจากคัมภีร์มรรคาอังกุสโรวาทน ไทกลาวนิทานกถา ซึ่งแบ่งเป็นพาหิรนิทาน คือเรื่อง
 นอกพระคัมภีร์พุทธวงศ์ แล้วกล่าวอัมภันทรนิทาน คือเรื่องภายในพุทธวงศ์ ในอัมภันทร-

(๓๒)

นิทานนี้ ท่านพระธรรมารัตนจังกมนกัณฑ์ ในกัณฑ์ใต้พรรณนาเรื่องราวท้าวสหัสสัมบดีพรหม พุทธประวัติตอนต้นจนถึงพระกาฬทายีทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ด้วยคาถา ประมาณ ๖๐ คาถา คาถาพรรณนาทางเสด็จพุทธดำเนินนี้ไพเราะมาก ในพระคัมภีร์ ไบลานและพระคัมภีร์เดิมของสิงหล และฉบับพิมพ์อังกฤษมีปรากฏเฉพาะคาถาต้นและ คาถาท้ายเท่านั้นจึงไม่ครบ แต่มีปรากฏอยู่ในไบลานฉบับพม่าครบ ๖๕ คาถา ได้นำมา พิมพ์ไว้ในอรรถกถาพุทธวงศ์ ฉบับฉัฐสูสังคีติ อรรถกถาพุทธวงศ์สำหรับฉบับบาลีอักษรไทย ที่ปรากฏนี้ก็ได้้นำคาถา ๖๕ คาถามาพิมพ์ไว้ด้วย เพื่อให้สมบูรณ์

ต่อไปเป็นวรรณากถา ว่าด้วยความปรารถนาของพระสุเมธดาบส เล่า-
เรื่องและพรรณนาอรรถะและพยัญชนะไว้อย่างละเอียด

ต่อไปเป็นวรรณापุทธวงศ์ ๒๕ พุทธวงศ์ ตั้งแต่ที่บังกรพุทธวงศ์จนถึงโคตม-
พุทธวงศ์โดยละเอียด

ต่อไปเป็นพุทธปถกถกถา เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดของพระพุทธเจ้า เช่นเรื่อง
ความต่างกันของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ๘ ประการ คือ อายุต่างกัน ๑ ความสูง
ต่ำต่างกัน ๑ ตระกูลต่างกัน ๑ ความเพียรต่างกัน ๑ รัศมีต่างกัน ๑ ยานที่เสด็จออก
ผนวชต่างกัน ๑ ต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ต่างกัน ๑ บัลลังก์ที่ตรัสรู้ต่างกัน ๑ และเรื่องเบ็ดเตล็ด
อื่น ๆ ที่ควรทราบ ได้นำมาแสดงไว้เพื่อเป็นแนวทางการศึกษา

ผู้แต่งมรุตถวิลาลินี

พระพุทธทศเดระเป็นผู้แต่งมรุตถวิลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ์ ท่านใดบอก
 นามในท้ายพระคัมภีร์ ท่านผู้นี้เป็นพระอรรถกถาจารย์รุ่นเดียวกับพระพุทธโฆษา เป็น
 นักปราชญ์ภาษาบาลีที่มีผลงานทางวิชาการ เป็นชาวชมพูทวีป เกิดที่เมืองอูรคปุระ
 อินเดียตอนใต้ มีชีวิตอยู่ประมาณ พ.ศ. ๘๕๐-๑๐๐๐ ได้ศึกษาและเขียนงานทางวิชาการ
 ในวัคภูมัจฉลคาม แคว้นโจละ ท่านใดเดินทางไปยังกาทวีก่อนพระพุทธโฆษา ได้ศึกษา
 พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในสำนักมหาวิหาร เมืองอนูราธปุระ ยังไม่ทันเรียบเรียง
 คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เมื่ออยู่ลังกาทวีกได้เรียบเรียงพระคัมภีร์
 ๓ คัมภีร์ คือ ชีนาลังการ ๑ ทันตธาตุนิทาน ๑ โพธิวงศ์ ๑ แล้วได้เดินทางกลับประเทศ
 อินเดียโดยทางเรือ ได้พบพระพุทธโฆษากลางทะเล จึงได้แจ้งให้พระพุทธโฆษา
 ทราบว่า ท่านกำลังเดินทางกลับจากลังกาได้แต่งพระคัมภีร์ชีนาลังการ ทันตธาตุนิทาน
 และโพธิวงศ์แล้ว ยังไม่ได้อรรถกถาฎีกา ขอฝากให้พระพุทธโฆษาแปลพระพุทธ-
 วจนะ ซึ่งเป็นภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี แล้วแต่งอรรถกถาฎีกาพระไตรปิฎกด้วย

เมื่อใดสนทนากันแล้วก็ได้แยกทางกันไป พระพุทธโฆษาได้ไปยังลังกา
 ไตรจนาพระคัมภีร์อรรถกถาที่เป็นภาษาสิงหลมาเป็นภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก และได้
 ยกย่องพระคัมภีร์ชีนาลังการที่พระพุทธทศเดระแต่งไว้ว่ามีความไพเราะลึกซึ้งมาก ฝ่าย
 พระพุทธทศเดระเมื่อได้ไปถึงชมพูทวีปแล้ว ไตรจนาคัมภีร์อภิธรรมาวตาร ๑ รูปารูป-
 วิทยา ๑ วินยวินิจฉัย ๑ อุตตรวินิจฉัย ๑ มรุตถวิลาลินี ๑

(๓๔)

กัมภีร์มรุตถวิลาลินี ท่านผู้รจนาดิกล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระพุทธสี่หะ เป็นผู้อาราธนาให้ท่านแต่งขึ้น พระพุทธสี่หะนี้เป็นพระลังกาซึ่งเป็นศิษย์ของท่านเอง ท่านยกย่องว่าพระพุทธสี่หะเป็นผู้ยินดีในพระสัทธรรมโดยเคารพ รุ่งเรืองด้วยคุณ มีศีล เป็นต้น

วัตถุประสงค์ในการรจนามรุตถวิลาลินี ท่านผู้แต่งดิกล่าวไว้ ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อให้พระศาสนาของพระชินเจ้าอันยังกลีโทยของชนทั้งหลายให้พิงาศดิคดำรงอยู่สืบกาลนานทุกเมื่อ
๒. เพื่อให้ท่านผู้แต่งเอง เกิดบุญกุศลและ เจริญด้วยบุญกุศล
๓. เพื่อให้มหาชนมีศรัทธาเลื่อมใส

สถานที่รจนามรุตถวิลาลินี

ท่านพระพุทธทศเถระดิกล่าวไว้ในคำนิคมท้ายพระกัมภีร์ว่า ท่านดิคพำนักอยู่ ณ วัดกาเวริปฏิญนวิหาร เป็นวัดหนึ่งตั้งอยู่ที่ท่าน้ำกาเวริ ซึ่งมีน้ำเค็มเปี่ยม เป็นสถานที่นารัณรมย์ สงบสงัดน่าอยู่อาศัย อยู่ในอินเดียใต้ ท่านกล่าวว่าวัดนี้ท่าน กฤษณทาสะ บาลีว่ากัณททาสะ ดิคสร้างไว้ กฤษณทาสะเป็นพราหมณ์นับถือพุทธศาสนา ท่านผู้รจนาชมว่าเป็นผู้มีวาจาอ่อนหวาน เป็นสาธุชน ดิคแต่งมรุตถวิลาลินีสำเร็จ บริบูรณ์ ณ วัดนี้

การสร้างขันธ์เป็นอักษรไทย

มรุตถวิลาลีนีนี้ แม่ว่าจะได้อุบัติขึ้นในโลกเป็นเวลาช้านาน ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ไตแพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของท่านผู้รจนานาว่าเป็นนักปราชญ์ภาษาบาลี เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีสำคัญยิ่งในเมืองไทยเราก็คือได้รับพระกัมภีร์นี้มาช้านานแล้ว แต่มิได้ถูกเปิดเผยเพราะจารึกไวด้วยอักษรขอม มุลินธิภูมิพโลภิกขุได้ยืมต้นฉบับอักษรขอมจากวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้เสด็จประทับคราวทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในพระนามว่า "ภูมิพโลภิกขุ" เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถระ) เจาอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ได้กรุณาให้ยืมมาเป็นต้นฉบับปริวรรตเป็นอักษรไทย ปรากฏว่า หนังสือขอมมีอยู่ ๑๕ ผูก จำนวน ๓๓๐ ลานครึ่ง เป็นอักษรขอมทั้งสิ้น เมื่อได้ปริวรรตเป็นอักษรไทยแล้ว ฝ่ายวิชาการของมุลินธิภูมิพโลภิกขุได้มอบให้ อาจารย์สุรัส กานจนพบุ ป.ธ.๘ เป็นผู้ชำระสอบทานให้เป็นที่ถูกต้อง เริ่มทำพระกัมภีร์นี้เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นเวลา ๑ ปีจึงเสร็จ พิมพ์เป็นหนังสืออักษรไทย ๕๔๑ หน้า

มุลินธิภูมิพโลภิกขุได้ผลิตผลงานมรุตถวิลาลีนีฉบับบาลีขึ้นมาเป็นอักษรไทยเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งเป็นการสืบต่องานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไตทรงริเริ่มไว้ นับว่าไตอรรถกถาภาษาบาลีเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งพระกัมภีร์ นับเป็นงานวรรณกรรมภาษาบาลีชิ้นแรกของท่านอาจารย์พระพุทฺธทัตตเถระ ที่มีขึ้นในอักษรไทย ซึ่งงานชิ้นนี้ ก็นับเนื่องอยู่ในโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณ

(๓๖)

ทองถิ่น ๆ สำเร็จลงด้วยความสนับสนุนของมหาเถรสมาคมและของรัฐบาลที่ได้ให้เงินอุดหนุนผ่านกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความร่วมมือของคณะกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเป็นองค์ประธาน ด้วยศรัทธาและวิริยะของผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ๆ คือ นายมณีพันธุ์ จารุกุล พร้อมด้วย คุณอุษา จารุกุล รองผู้อำนวยการหัวหน้าฝ่ายธุรการ และบรรดาผู้มีจิตศรัทธาอื่น ๆ ที่บริจาคเงินร่วมสร้างพระคัมภีร์เป็นรายยก ดังปรากฏรายชื่ออยู่รายหน้าพระคัมภีร์แล้ว และด้วยความพร้อมเพรียงของบรรดาอาจารย์นักวิชาการ เจาหน้าที่มูลนิธิ ๆ ทุกฝ่าย

อนึ่ง ขอถือโอกาสนี้ประกาศให้เป็นที่ทราบทั่วกันว่า มรุตตวลิลานี้ ภาษาบาลีฉบับอักษรไทยนี้ ได้อุบัติขึ้นเป็นครั้งแรกในบรรณโลกอักษรไทย ณ วัดสระเกศ-ราชวรมหาวิหาร อันเป็นที่สร้างมรุธาภิเศกเพื่อความสวัสดีมงคล ครั้งแรกที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะประดิษฐานกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งครบกำหนด ๒๐๐ ปีเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้แล้ว ตามที่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้ทำคำปฏิญญาไว้ในข้อที่ ๑ ที่ได้จัดทำพระคัมภีร์ภาษาบาลีล้วนให้เป็นหลักไว้เป็นลำดับแรก และในคำปฏิญญาของมูลนิธิ ๆ ข้อที่ ๒ จะได้พิมพ์พระคัมภีร์ตามต้นฉบับเดิมพร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็น ๒ คอลัมน์เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาจะได้ดูภาษาบาลีเดิม และศึกษาคำแปลด้วย มูลนิธิภูมิพลโลกิขุจึงได้มอบให้อาจารย์สุรัส กัญจนพญู แปลพระคัมภีร์มรุตตวลิลานี้แปลเป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์ขึ้นตามปฏิญญาข้อที่ ๒ นั้น โดยแบ่งเป็น ๒ ภาคด้วยกัน คือ ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา คือคำเริ่มต้นพระคัมภีร์ไปจนจบพรรณนาพระมงคลพุทธวงศ์ ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่พรรณนาพระสุมนพุทธวงศ์ไปจนจบนิคมกถา คือคำลงท้ายพระคัมภีร์

สำหรับพระคัมภีร์มธรรตวลาลินี พากย์ภาษาบาลีและภาษาไทย ภาค ๑ นี้
คุณหญิงสวดี อัมพรไพศาล บุรณะสัมฤทธิ์ มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่ออุทิศส่วน
กุศลแก่ พันตรีหลวงอัมพรไพศาล (ภุชงค์ บุรณะสัมฤทธิ์) และบุพการี

สำหรับพระคัมภีร์มธรรตวลาลินี พากย์ภาษาบาลีและภาษาไทย ภาค ๒ นี้
คุณสุชาดา อรรถวิจิตรจรรยาภักษ์ มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ถวายเป็นพุทธบูชา

ขอสาธุชนใดโปรดอนุโมทนาการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อ
ให้เกิดเป็นพลังในอันที่จะทำนุบำรุงพระปริยัติธรรม ให้เป็นที่ปรากฏในอักษรไทยและ
ภาษาไทย และแพร่หลายสืบต่อไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธ-
ศาสนาให้วัฒนาสถาพร ให้ดำรงคงอยู่ต่อไปสิ้นกาลนาน และขอให้สมดังปณิธานของท่าน
อาจารย์พระพุทธทัตตะ ดังต่อไปนี้ :-

"สังวรณนาแห่งพุทธวงศน์นี้ ได้ถึงความสำเร็จด้วยดี โดยปราศจาก
อันตรายฉันใด ขอความคิดทั้งหลายอันประกอบด้วยธรรมของชน
ทั้งหลาย จงถึงความสำเร็จโดยปราศจากอันตรายเหมือนฉันนั้น
บุญใดที่ข้าพเจ้า (พระพุทธทัตตะ) ผู้รจนาสังวรณนาแห่งพุทธวงศน์
ใดตั้งไว้แล้ว ด้วยเทวานุภาพแห่งบุญนี้ ขอชาวโลกจงบรรลु
ประโยชน์ยั่งยืน สงบอย่างแท้จริงในกาลทุกเมื่อ ขอโรคทั้งปวงใน
หมู่มนุษย์จงพินาศหาย ขอฝนทั้งหลายจงตกตอกลงในวสันตฤดูกาล ขอ
ความสุขสำราญจงมีเนื่องนิตย์ ขอเหล่าสัตว์นรกและฝูงปีศาจจง
ปราศจากความหิวโหยกระหาย ขอทวยเทพยดาเจ้าทั้งหลาย พร้อม

(๓๘)

ควยหมุ่นางอัปสร เป็นต้น จงเสวยผลเป็นความสุขเกษมสำนึตใน
เทวโลกชั่วกาลนาน ขอพระธรรมของสมเด็จพระโลกุตมาจารย์
ผู้จอมปราชญ์ จงสถิตอยู่ในโลกตลอดกาลนาน ขอท้าวโลกบาล
จงปกป้องมหิตลให้เป็นผู้สุขเทอญ".

ศรี เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมนต์พันธ์ จารุตุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุตุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

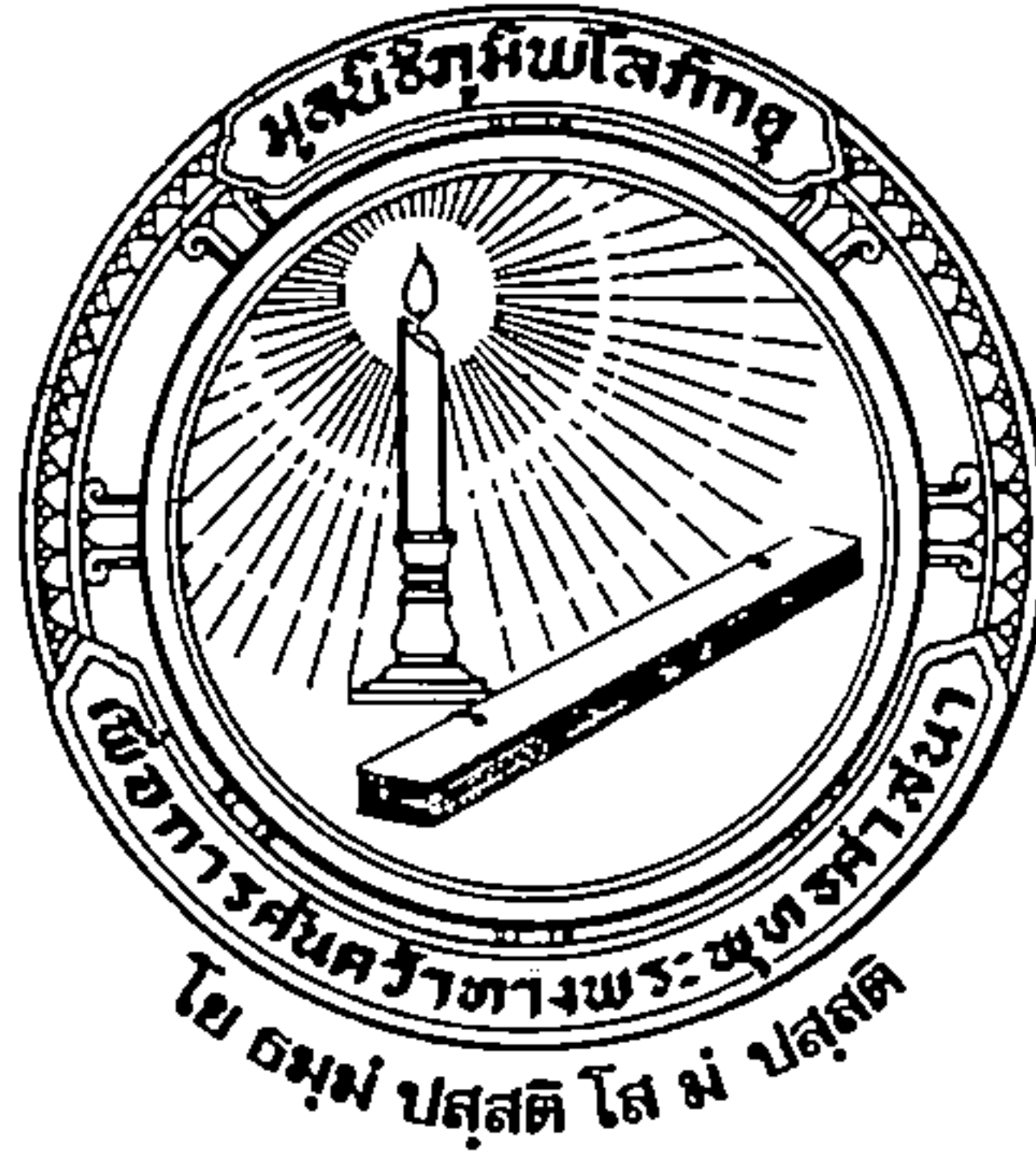
กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์มธรรตฤตวिलासिनी อรรถกถาพุทธวงศ์ (บาลี - ไทย)
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๘	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายสุรสี กานูจนพูน	ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายบัว สนั่นร้อย	ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘, M.A.	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายบุญ ศรีศักดิ์	ป.ธ.๘	กรรมการและเลขานุการ
๗. นางสาวปราณีทิพย์ แย้มเพกา	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตภาษาบาลีจากอักษรขอม
๘. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตภาษาบาลีจากอักษรขอม
๙. นางสุภาพร พงศ์ไทย	ศศ.บ.(ประวัติศาสตร์)	ปริวรรตภาษาบาลีจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตภาษาบาลีจากอักษรขอม
๑๑. นางสาวปราณีทิพย์ แย้มเพกา	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานภาษาบาลีกับอักษรขอม
๑๒. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานภาษาบาลีกับอักษรขอม
๑๓. นางสุภาพร พงศ์ไทย	ศศ.บ.(ประวัติศาสตร์)	อ่านทานภาษาบาลีกับอักษรขอม
๑๔. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานภาษาบาลีกับอักษรขอม
๑๕. นายณรงค์ ครอบแก้ว	ป.ธ.๘	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๖. นายประพจน์ อัสวีรุฬหการ		
อ.บ.เกียรตินิยมอันตัม 1 (จุฬาฯ)		อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ

๑๗. นายหนูพันธ์ ขำหินตั้ง ป.ธ.๖ อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๘. นางสาวราตรี โดเฟ่งพัฒน์ ศศ.บ.(โบราณคดี) อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี) อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๐. นายสมชาย ภามนตรี ศศ.บ.(รัฐศาสตร์) อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายสิทธิชัย อินทพงษ์ ป.ธ.๖ อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๒. นางสาวกรรณิการ์ สร้อยสยามภู ศศ.บ.(ภาษาไทย) อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นางปรางทิพย์ ขำทอง ศศ.บ.(โบราณคดี) อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายปัญญา คล้ายทองคำ ป.ธ.๙ อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๕. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙ ตรวจสอบความเรียบร้อยของต้นแบบ
๒๖. นางสาวชลอ สว่างช่วง จัดทำรูปเล่มและดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์
มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์
บาลี-ไทย
ภาค ๑

MADHURATTHAVILĀSINĪ BUDDHAVAMSAṬṬHAKATHĀ

Pali - Thai

PART I

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๔๔

สารบัญ

พระกัมภีร์มธุรัตตวิลาสสิน อรรถกถาพุทธวงศ์ (บาลี-ไทย)

ภาค ๑

เรื่อง	หน้า
กถาเริ่มพระกัมภีร์	๑
กถาวาดวยเรื่องตั้งเดิม	๑๗
นิทานนอกทองเรื่อง	๑๗
นิทานในทองเรื่อง	๒๐
๑. พรรณนาพระรัตนจกกรมกัณฑ์	๒๐
๒. พรรณนากถาวาดวยความปรารถนาของพระสุเมธคาบส	๓๑๘
๓. พรรณนาพระที่ปังกรพุทธวงศ์	๕๕๕
๔. พรรณนาพระโกณฑัญญพุทธวงศ์	๖๐๒
๕. พรรณนาพระมังคลพุทธวงศ์	๖๕๓

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุณี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุณีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลภฺชชวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฉิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ส. ขนธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนธวารวคฺค
ส. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
อง. เอกก.	องคฺคตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ดิก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ดิกนิปาต
อง. จตฺกก.	องค์ตฺตฺรนิกาย จตฺกกนิปาต
อง. ปญจก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ปญจกนิปาต
อง. ฉกก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ฉกกนิปาต
อง. สตฺตก.	องค์ตฺตฺรนิกาย สตฺตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องค์ตฺตฺรนิกาย อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องค์ตฺตฺรนิกาย นวกนิปาต
อง. ทสก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องค์ตฺตฺรนิกาย เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ฐ.	ขุทฺทกนิกาย ฐมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก
ขุ. ส.	ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺทกนิกาย จุฬนิทฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย ปฏฺิสมภิทามคค

คำย่อ	คำเต็ม	
ช. อ.	ชุทฺตกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุทฺตกนิกาย	พุทฺธวัส
ช. จริยา.	ชุทฺตกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺตกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคฺลปญฺจตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิมหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬไปตถก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรम्मไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺจสงคิตฺติไปตถก	(ฉบับสังคายนาคครั้งที่ ๖)
รา.	รามณณไปตถก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิงคฺลิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตฺถจิปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ᳵā ᳶi ᳷ī , u ᳹ū ᳺe ᳻o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ña
ฏ	ṭa	ฉ	ṭha	ด	ḍa	ฉ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	ḍa	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	พ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฌ	ḥ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	โก	ko

พระคัมภีร์

มธูร์ตถวีสานี อรรถกถาพุทธองศ์

บาลี - ไทย

ภาค ๑

มธูรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.
ขออนอบนอมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

คณฺถารมฺภกถา

อนนฺตณฺฑาณํ กรุณาณํ ลยํ
มลสฺส พุทฺธํ สุตฺตมาหิตํ หิตํ
นมามิ ฐมฺมํ ภวสํวรํ วรํ
คุณาภรณฺเจว นีรฺงคณฺมํ คณฺมํ.

กถาเริ่มพระคัมภีร์

ข้าพเจ้า (พระพุทธโฆษา) ขอ
นอบนอม พระพุทธเจ้า ผู้มีพระญาณ
อันหาที่สุกมิได้ ทรงมีน้ำพระทัย
ประกอบด้วยพระกรุณา ทรงทำลาย
เสียซึ่งมลทิน ทรงมีพระหฤทัยตั้งมั่น
ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่อกุศล ขอ
นอบนอม พระธรรม อันประเสริฐ
อันเป็นเครื่องปิดกั้นภพ และขอ
นอบนอม พระอริยสงฆ์ ผู้เป็นบ่อเกิด
แห่งคุณ ผู้ไม่มีกิเลสเพียงคั่งเนิน (คือ
รากะ โทสะ โมหะ).

๑ ผู้แต่งพระคัมภีร์.

คุณสงวน - คุณอำภา สิริพิชัย

สร้างพระคัมภีร์ อุตฺตให้คณฺถพ้อแดง-คณฺถแม่वास สิริพิชัยและบุพการีทุกท่าน

ปณฺณาย เสฏฺโง ชินสาวกานํ
 ยํ ฌมฺมเสนาปติ ฌมฺมราชํ
 อปฺจุฉิ สตุถารมปารปารคํ
 นีรํจณํ ฌาตึคณฺสํ มชฺฌเณ.

สุพุทฺธวํเสนินิ พุทฺธวํโส
 วิสุทฺธวํเสน วินายเกน
 หตาวกาเสน^๑ ปกาสิโต โย^๒
 สสมาธิวาเสน^๓ ตถาคเตน.

บรรดาพระสาวกของพระชินเจ้า
 พระธรรมเสนาบดี^๑ เป็นผู้ประเสริฐ
 สุก ควญฺญู ไททูลถามพระบรม
 ศาสตา พระองค์ใดผู้เป็นพระธรรม
 ราชา ผู้ทรงถึงฝั่งคือพระนิพพาน
 ผู้ปราศจากกิเลสเพียงดั่งเนินในทาม
 กลางหมู่พระประยูรญาติ.

พระพุทฺธวงศ์โต อันพระบรมศาสดา
 ผู้ตถาคตพระองค์นั้น ทรงเป็นวงศ์
 พระพุทฺธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงเป็น
 วงศ์อันบริสุทธิ์ ทรงเป็นผู้นำไปให้
 วิเศษ ทรงกำจัดโอกาส (คือการ
 เกิดใหม่) ได้แล้ว ทรงมีปรกติอยู่ด้วย
 พระสมาธิ ได้ประกาศแล้วในพระ-
 ศาสนานี้.

^๑ ม. หิตาวกาเสน. ^๒ ส. อ. โส.

^๑ พระสารีบุตร.

^๓ ส. สมาจิตฺเสน.

^๒ อรรถกถาธรรมบท ๔/๗๗.

คุณใจถวิล ถิ่นพึ่งงา

สร้างพระคัมภีร์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อเหมือน-คุณแม่รุ่น มุสิกุลและบุพการี

ยาวชชกาลา อวินาสยนตา
ปาฬิกุภมณฺเฑว จ ปาฬียตถ
กถานุสนธิ^๑ สุกตสฺส ปุตฺตา
ยถาสุตฺเตว สมหาธิสฺส.

พระพุทธวงศ์ได้อันบุตรของพระสุกต-
เจ้า ไท้นำสืบต่อตามลำดับพระบาลี
อรรถแห่งพระบาลี และอนุสนธิแห่ง
ถ้อยคำ ตามที่ใคร่รับฟังมาแล้วมิได้
บกพร่องจนตราบเท่าถึงวันนี้.

ตสฺสเสว สมฺพุทฺธวรวนฺวขสฺส
สทา ชนानํ สวณามตสฺส
ปสาทปณฺณาชนนสฺส ยสฺมา
สํวณฺณานุกุมโต ปวตฺตา.

เพราะการพรรณนาพระพุทธวงศ์นั้น
กลอยตามพระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
หลังอมตธรรม ก่อให้เกิดความเลื่อม
ใส และปัญญาแก่ดวงชน ในกาล
ทุกเมื่อ ไต่ดำเนินไปแล้วโดยลำดับ.

สกกฺกจฺจสทฺธมฺมเรเตน พุทฺธ-
สีเหเน สีลาทิกฺโขโณทิตฺเตน
อายาจิโตหิ สฺสจิริมฺปิ กาลํ
ตสฺมาสฺส สํวณฺณมารภิสฺส.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าได้รับการขอร้องโดย
เคารพจาก พระพุทธสีหะ ผู้ขึ้นดีใน
พระสัทธรรม ผู้รุ่งโรจน์ด้วยศีลาทีคุณ
สิ้นกาลแม้นาน จักเริ่มสังวรธรรมา
ความแห่งพระพุทธวงศ์นั้น.

^๑ ม. คากถานุสนธิ.

คุณสุนทร - คุณบุญขึ้น วราลักษณ์

อุทิศส่วนกุศลให้นายขึ้น-นางบุญนาค บุญชูและให้เจ้ากรรมนายเวร

สทา ชน่านํ กลินาสนฺสฺส^๑
 จิรภูสิตฺตํ ชินสาสนฺสฺส
 มมาปี ปุณฺโณทยวฺทฺธิยฺตํ
 ปสาทนฺตถฺยจ มหาชนฺสฺส.

มหาวิหาราคตปาหิมกฺค-
 สนนีสฺสิตา สงฺกรโทสหีนา
 สมาสโต'ยํ ปน พุทฺธวฺส-
 สํวณฺณา เหสฺสตี สารภูตา.

โสตพฺพรูปํ ปน พุทฺธวฺส-
 กถาย อณฺเฑ อธิ นตฺถิ ยสฺมา
 ปสาทน์ พุทฺธคฺเณ รตานิ
 ปวาหนํ ปาปมหามลฺสฺส.

เพื่อความตั้งมั่นสันกาลนานแห่งพระ-
 ศาสนาของพระเจ้า อันเป็นเครื่อง
 ขจัดกลี(โทษ)แห่งชนทั้งหลายในกาล
 ทุกเมื่อ ทั้งเพื่อความเจริญด้วยความ
 เกิดขึ้นแห่งบุญเมแกหาพเจ้า และ
 เพื่อความเลื่อมใสแก่มหาชน.

อนึ่ง การสังวรณนาพระพุทฺธวงศ์
 โดยยอนี้ ซึ่งอาศัยแนวทางของพระ-
 บาลีอันมีมาแต่มหาวิหาร อันละเวน
 โทษแห่งการปะปนกัน จักมีสาระ
 ประโยชน์.

ก็เพราะคำอันชวนสับสนในพระศาสนา
 นี้ที่ยังจิตให้เลื่อมใส (ทั้ง)เป็น
 เครื่องลอยมลทินใหญ่คือบาป แห่งชน
 ทั้งหลาย ผู้ยินดีแล้วในพระพุทฺธคุณ
 นอกจากพระพุทฺธวงศ์ก็ถาย่อมไม่มี.

^๑ ม. กลินาสนฺสฺส.

ตสุมา หนี สกุกจุมสมาธิยุตตา
วิหาย วิกฺเขปมนณญจิตฺตา
สํวณฺณํ วนฺณยโต สฺวณฺณํ^๑
นิธาย กณฺณํ มจรฺรํ สฺมาถ.

เพราะเหตุนี้แล ขอบาททั้งหลาย
จงประกอบด้วยสมาธิ ละความ
ฟุ้งซ่านเสีย อย่าส่งจิตไปอื่น จง
เจียโลศให้เป็นคุณภาพขณะของรองรับ
สัคัมมธรรกถาแห่งข้าพเจ้า ผู้กำลัง
พรรณาสังวรณาโดยเคารพเทอญ.

สพฺพมุปี หิตฺวา ปน กิจฺจมณฺณํ
สกุกจุม จมฺเจนิธ^๒ นิจฺจกาลํ
โสตุํ กเถตฺมุปี พุเชน ยุตฺตา
กถา ปนายํ อติทุลฺลภาติ.

ก็กถานี้หาได้ยากนักแล สมควรที่ท่าน
ผู้รู้ในโลกนี้ ผู้มีอันจะต้องตายเป็น
สภาวะ สละเสียซึ่งกิจอื่นทั้งปวง
สัคัมมธรรกถาแห่งข้าพเจ้า สนทนากันบ้าง
โดยเคารพตลอดกาลเนื่องนี้ตย์.

ตตถ "พุทฺธวํสํวณฺณา เหลสฺสติ
สารภฺตาท"ติ วุตฺตตฺตา พุทฺธวํโส ตาว
ววตฺถเปตพฺโพ. ตตฺริทํ ววตฺถานํ :
อิโต เหมจฺจ กปฺปสฺตสฺสทฺสธาธิเกสุ จตฺตฺสุ
อสงฺเขยฺเยสุ อุปฺปนฺนํ ปญฺจวิสฺติยา

ในกถาเริ่มพระคัมภีร์นั้น เพราะ
ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า "การสังวรณา
พระพุทธรวงศ์ จักมีสาระประโยชน์" ฉะนั้น
บัณฑิตจึงควรกำหนดพระพุทธรวงศ์ก่อน. ใน
สังวรณาความแห่งพระพุทธรวงศ์นั้น มีข้อ

^๑ ม. สุจิณฺณํ. ^๒ ม. สกุกจุมณฺณญเณนิธ.

พุทธธานี อุปบนนภปภาทีปริจฺเจทวเสณ
ปเวณวิตุถารกถา "พุทธวโโส นามา"ติ
เวทิตพพา.

กำหนดดังนี้ : กถาที่กล่าวถึงความพิสดาร
แห่งประเพณี(ตระกูลวงศ์) เช่นตอนที่ว่าควย
กับที่เสด็จอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์
ซึ่งเสด็จอุบัติแล้วใน ๔ อสงไขย กับแสนกับ
ถัดจากกันไป ฟังทราบวา "ชื่อพระพุทธ-
วงศ์ "

สุวายํ กปฺปปริจฺเจโท นามปริจฺ-
เจโท โคตฺตปริจฺเจโท ชาตีปริจฺเจโท
นกรปริจฺเจโท ปิตุปริจฺเจโท มาตุ-
ปริจฺเจโท โภธิรุกฺขปริจฺเจโท ฌมฺม-
จกฺกปฺปวตฺตนปริจฺเจโท อภิสมยปริจฺเจโท
สาวกสนฺนิปาตปริจฺเจโท อคฺคสาวก-
ปริจฺเจโท อุပ္ภุสากปริจฺเจโท อคฺค-
สาวิกาปริจฺเจโท ปริวารภิกฺขุปริจฺเจโท
รสีปริจฺเจโท สรีรปฺปมาณปริจฺเจโท
โพธิสฺตฺตาธิการปริจฺเจโท พุยากรณ-
ปริจฺเจโท โพธิสฺตฺตปธานปริจฺเจโท
อายุปริจฺเจโท ปรีนิพฺพานปริจฺเจโทติ

พระพุทธวงศ์นั้นท่านจัดแบ่งเป็น
๒๒ ตอน อันมีมาในพระบาลีดังนี้คือ ตอน
ว่าควยกับ ตอนว่าควยพระนาม ตอนว่าควย
พระโคตรสกุล ตอนว่าควยพระชาติวงศ์
ตอนว่าควยพระนกร ตอนว่าควยพระบิดา
ตอนว่าควยพระมารดา ตอนว่าควยตนไม่
เป็นที่ประทับตรัสรู้ ตอนว่าควยทรงประกาศ
พระธรรมจักร ตอนว่าควยธรรมาภิสมัย
ตอนว่าควยสาวกสนธิปาต ตอนว่าควย
พระอัครสาวก ตอนว่าควยพระอุปัฏฐาก
ตอนว่าควยพระอัครสาวิกา ตอนว่าควยภิกษุ
ปริวาร ตอนว่าควยพระรัศมี ตอนว่าควย

อิมเหติ ปาฬิยา อากเตหิ พาวีสตียา ประมาณแห่งพระสรีระ ตอนว่าควยการ
 ปริจฺเจเทหิ ปริจฺฉินฺโน ววตฺถิตฺ. บำเพ็ญอุธิการ (คือการกระทำอันประเสริฐ
 ยิ่ง ไต่แก การถวายชีวิตแด่พระพุทธเจ้า)
 ของพระบรมโพธิสัตว์ ตอนว่าควยทรง
 พยากรณ์ ตอนว่าควยการตั้งความเพียรของ
 พระบรมโพธิสัตว์ ตอนว่าควยพระชนมายุ
 ตอนว่าควยเสด็จสู่ปรินิพพาน.

ปาฬิอนารุโพทฺ ปน สัมพหุล- อนึ่ง แม่สัมพหุลวาร (คือเรื่องราวที่
วารโเปตฺถ อาเนตฺตพฺโพ. โส อการ- แทรกไว้ในระหว่างหลายตอน) ที่มีโดยก
 วัสปริจฺเจโท ปาสาทตฺตยปริจฺเจโท ขึ้นสู่พระบาลี ก็ควรนำมา (กล่าวไว้) ใน
 นาฏกิตฺติปริจฺเจโท อคฺคฺมเหสิปริจฺเจโท ที่นี้ควย. สัมพหุลวารนั้นท่านกำหนดไว้เป็น
 ปุตฺตปริจฺเจโท ยานปริจฺเจโท อภินิภฺขมน- ๑๐ ตอนคือ ตอนว่าควยการทรงครองเรือน
 ปริจฺเจโท ปธานปริจฺเจโท อุပ္ภูจก- ตอนว่าควยปราสาท ๓ องค์ ตอนว่าควย
 ปริจฺเจโท วิหารปริจฺเจโทติ ทสธา หญิงพอน ตอนว่าควยพระอักรมเหสี ตอน
 ววตฺถิตฺ โหติ. ว่าจะควยพระโอรส ตอนว่าควยราชยาน ตอน
 ว่าควยอภิเนษกรรมณฺ์ ตอนว่าควยการตั้ง
 ความเพียร ตอนว่าควยพระอุปัฏฺฐาก ตอน
 ว่าควยพระวิหาร (คือที่ประทับ).

มธุรัตถวิดาลาสิเน ป.-พ.๑-๑

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (สาขาพลับพลาไชย)
สร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา

ตี สัมพหุลวารมปิ
 ยถาภูจาเน มยํ ปน
 ทสฺเสตฺตวาว คมิสฺสาม^๑
 ตตฺถ ตตฺถ สฺมาสฺโต.

อนึ่งข้าพเจ้าก็จักแสดงแม่สัมพหุลวาร
 นั้นไว้ในที่สมควรแล้ว จักดำเนิน
 เรื่องในวาระนั้น ๆ โดยย่อ.

โส เอวํ ววตฺถิตฺโต ปน :

อนึ่ง พระพุทธวงศ์นั้น ได้กำหนด
 (หัวข้อ) ไว้ดังนี้ว่า :

เกนายํ เทสิโต กตฺถ
 กสฺสฺตถาย จ เทสิโต
 กิมตฺถาย กทา กสฺส
 วจันํ เกน จากโต.
 สพฺพเมตํ วิธึ วตฺถวา
 ปุพฺพเมว สฺมาสฺโต
 ปจฺฉาหํ พุทฺธวํสฺส
 กริสฺสามตฺถวณฺณนฺติ.

พระพุทธวงศ์นี้ใครแสดง ? แสดงไว้
 ที่ไหน ? แสดงไว้เพื่อประโยชน์แก่
 ใคร ? แสดงไว้เพื่อประโยชน์อะไร ?
 แสดงไว้เมื่อไร ? เป็นถ้อยคำของ
 ใคร ? และใครรับสืบทอดมา ?
 ข้าพเจ้าจักกล่าววิธีนั้นทั้งหมดโดยย่อ
 ก่อน แล้วจึงจักทำการพรรณนาความ
 แห่งพระพุทธวงศ์ในภายหลัง.

^๑ ม. ก. เกสฺสาม.

ตตถ เกนาย เทสิโตติ อัย บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า พระ
พุทธวโสี เกน เทสิโต ? สัพพชมเมสุ พุทธวงศัณ ใครแสดง อธิบายว่า ถามว่า
อุปปฏิทตถาณจา เรน ทสพลน พระพุทวงศัณ ใครแสดง ? ตอบว่า
จตุเวสารชชวีสาร เทน ชมมรา เชน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรง เป็นพระสัพพัญญู
ชมมสุสามินา ตถาคเตน สัพพญานา มีพระญาณอันส่งไปโดยไมติดขัดในธรรมทั้ง-
สมมาสมพุทเธน เทสิโต. ปวง ทรงมีพระศัพลญาณ มีความ แคลวกลา
ควยเวสารชชญาณ ๕ ทรงเป็น ราชาโดย
ธรรม ทรงเป็น เจ้าของแห่งธรรม เป็นพระ
ตถาคต เจ้า ใด ทรง แสดง ไว แล้ว.

กตถ เทสิโตติ กบิลวตถุมหานคเร ถามว่า ทรง แสดง ที่ ไหน ตอบว่า
นิโครธารามมหาวิหาร เร ปรมรุจิร- ทรง แสดง ที่ นิโครธารามมหาวิหาร ณ มหา-
สนทสุสเน เทวมนุสสนยนิปาตภูเต นกรกบิลพัสดุ์ ขณะที่ พระองค์ เสด็จ จงกรม
รตนจุกเม จุกมนุเตน เทสิโต. ณ พระแท่น รัตนจงกรม อัน เป็นที่ รวม แห่ง
นัยนา ของ เทวดา และ มนุษย์ อัน เป็น สถาน ที่
ที่ แสดง อัน งดงาม อย่าง ยิ่ง.

กสสตาถาย จ เทสิโตติ ทวา สีติยา ถามว่า ทรง แสดง เพื่อ ประโยชน์ แก่
ถาศิสหสุสาน อเนกโกภูณญจ เทว- ใคร ตอบว่า ทรง แสดง เพื่อ ประโยชน์
มนุสสุสาน อตถาย เทสิโต. แก่ พระญาติ แปด หมื่น สอง ฝ่าย (= ๑๖๐,๐๐๐)
กับ ทั้ง เทวดา และ มนุษย์ หลาย โกฏิ.

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (สาขาพลับพลาไชย)
 สร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา

กิมตถาย เทลิตตติ จตุโรฆ-
นิตถรณตถาย เทลิตโต.

ถามว่า ทรงแสดงเพื่อประโยชน์
อะไร ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อประโยชน์ที่จะ
รื้อชนสัตว์ไทพนจากโอฆะ (คือกิเลสอันเป็น
ประคุดหวังน้ำ) ทั้ง ๔.

กทา เทลิตตติ ภควา หิ
ปจฺมโพธิย์ วิสตีวสุสานิ อนิพทฺฐวาโส
หุตฺวา ยตฺถ ยตฺถ ผาสูกิ โหติ, ตตฺถ
ตตฺถเวว กนฺตฺวา วลี. กถิ ? ปจฺม วิสตี
อสิปตเน ธมฺมจกฺกึ ปวตฺเตตฺวา อฏฺฐารส
พฺรหฺมโกฏฺเฏโย อมตปานํ ปาเยตฺวา
พาราณสี อุปนิสฺสาย อสิปตเน มิกทาเย
วลี. ทฺวติยํ วิสตี ราชคหิ อุปนิสฺสาย
เวฬุวเน มหาวิหาเร. ตติยจตฺถถานิปี
ตตฺถเวว. ปญฺจมํ เวสาลี อุปนิสฺสาย
มหาวเน กุฏาคารศาลายิ. ฉฏฺฐํ
มกุลปพฺพเต. สตฺตมํ ตาวตีสภวเน.

ถามว่า ทรงแสดงเมื่อไร ตอบว่า
แท้จริงเมื่อครั้งปฐมโพธิกาลพระผู้มีพระภาค
เจ้า มิได้ประทับจำพรรษาอยู่ประจำที่ตลอด
ระยะเวลา ๒๐ พรรษา แต่พระองค์เสด็จไป
ประทับ ณ สถานที่ ซึ่งทรงมีความสำราญ
นั้น ๆ แล. ถามว่า เสด็จไปประทับที่ใดบ้าง
ตอบว่า พรรษาที่ ๑ พระองค์ทรงประกาศ
พระธรรมจักรที่ป่าอสิปตนะ ได้ทรงยัง
พระพรหมสืบแปดโกฏเฏให้ค้ำน้ำอมฤต (คือ
พระนิพพาน) แลแล้ว เสด็จเข้าไปอาศัย
พระนครพาราณสี ประทับจำพรรษาอยู่ที่ป่า
อสิปตนมฤคทายวัน. พรรษาที่ ๒ เสด็จเข้า

๑ ส. มหา. ๑๔/๕๒๘, วิ. มหา. ๔/๑๗,
ขุ. ป. ๓๑/๕๐๖.

อุจฉม ภคฺเคสุ สัมมารคิรี อุปนิสฺสาย. ไปอาศัยพระนครราชคฤห์ ประทับจำพรรษา
 เกสกฟาวเน. นวม โกสมพิย. ทสม อยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร. พรรษาที่ ๓-๔
 ปาลีเลยยกวนสญฺเต. เอกาทสม ก็ประทับจำพรรษาอยู่ ณ พระเวฬุวันนั้นเอง.
 นาฬายิ พุราหุณคามา. ทวาทสม พรรษาที่ ๕ เสด็จเข้าไปอาศัยพระนคร
 เวยฺยชายิ. เตรสม จาลิยปพฺพเต. เวสาลี ประทับจำพรรษาอยู่ ณ ภูฏาคาร
จุทสม เชตวันมหาวิหาร. ปณจทสม ศาลาป่ามทวัน. พรรษาที่ ๖ ที่มกุฏบรรพต.
 กบิลวตฺถุมหานคเร. โสฬสม อาฬวกิ พรรษาที่ ๗ ณ ภูเขันดาวดึงส์. พรรษา
 ทเมตฺวา จตุราสีติปาณสฺสสํนิ อมตปานิ ที่ ๘ เสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสังสารคิรี
 ปาเยตฺวา อาฬวียิ. สตุตรสม แควนภักคะ (ตั้งอยู่ระหว่างเมืองเวสาลี
 ราชคเษเว. อุจฺจารสม จาลิย- กับเมืองสาวัตถี) ประทับจำพรรษาอยู่
 ปพฺพเตเยว. ตถา เอกุนวิสฺติม. ณ เกสกฟาวัน. พรรษาที่ ๙ ณ พระนคร
วิสฺติม ปน วสฺสิ ราชคเษเว วสิ. โกสมพิย. พรรษาที่ ๑๐ ณ ราวไพร-
 ปาลีเลยยกะ. พรรษาที่ ๑๑ ณ พราหุณคาม
 หมุขานนาฬิ (แควนมคธ). พรรษาที่ ๑๒
 ณ เมืองเวรัญฺชา. พรรษาที่ ๑๓ ที่จาลิย-
 บรรพต. พรรษาที่ ๑๔ ที่พระเชตวัน
 มหาวิหาร. พรรษาที่ ๑๕ ที่มหานคร
 กบิลพัสดุ์. พรรษาที่ ๑๖ ทรงทรมานอาฬวก-

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (สาขาหลักตลาดไชย)

สร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา

ยักษ์แล้ว ทรงยังชาวประชานับได้แปดหมื่น
 สิ้นให้ค้ำน้ำอมฤต (คือพระนิพพาน) แล้ว
 ประทับจำพรรษาที่เมืองอาฬวี. พรรษาที่ ๑๑
 ที่พระนครราชคฤหอก. พรรษาที่ ๑๒
 ที่จาลิยบรรพตอีกครั้ง. พรรษาที่ ๑๓ ประทับ
 จำพรรษาอยู่ที่เดิม. ส่วนพรรษาที่ ๑๔
 ประทับจำพรรษาอยู่ที่พระนครราชคฤหอกอีกครั้ง.

เตน วุตฺตํ "ภควา หิ ปฐมโพธิย์
 วิสฺตึวสุสานิ อนินฺทฺธวาโส หุตฺตวา ยตฺถ
 ยตฺถ ผาสูกํ โหติ, ตตฺถ ตตฺถ
 กนฺตฺตวา วสีติ. ตโต ปฏฺจาย ปน
 สาวตฺถึเยว อุปนิสฺสาย เชตวันมหาวิหาร
 จ ปุพฺพารามे จ ชฺวปริโกกวเสน
 วสิ.

เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า "แท้จริง
 เมื่อครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า
 มิได้ประทับจำพรรษาอยู่ประจำที่ตลอด ๒๐
 พรรษา แต่พระองค์เสด็จไปประทับ ณ
 สถานที่ ซึ่งทรงมีความสำราญนั้น ๆ แล."
 อนึ่ง นับแต่พรรษาที่ ๒๐ นั้นมา พระพุทธองค์
 เสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสาวตถึเท่านั้น
 ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร และ
 พระบุพพาราม โดยที่พระองค์ทรงใช้สอย
 เป็นประจำ.

ธนาการกรุงเทพ จำกัด (สาขาพลับพลาไชย)

สร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา

ยทา ปน สตุถา พุทโธ หุตฺวา
พาราณสี อีสิปตเน มิกทาเย ปจมี วสุสั
 วลีตฺวา วุฏฺจวสุโส ปวาเรตฺวา อูรุเวล
 คนฺตฺวา ตตฺถ ตโย มาเส วสนฺโต
 เตภาติกชฺฎิเล ทเมตฺวา ภิกฺขุสหัสเสหิ
 กตปริวาโร ผุสฺสมาสปุณฺณมายิ ราชคหิ
 คนฺตฺวา เทว มาเส ตตฺถเว วลี,
 ตทา พาราณสีโต นิภฺขนฺตฺสฺส ปนฺตฺสฺส ปญฺจ
 มาสา ชาตา. สกโล เหมนฺโต
 อติภฺกนฺโต. อุทายิตฺถเธรสฺส อากตทิวสโต
 สตฺตฺถวฺจทิวสา วิทิวตฺตา. โส ปน
 ผคฺคฺนึปุณฺณมาสียิ จินฺเตสิ "อติภฺกนฺโต
 เหมนฺโต, วสนฺตกาโล อนุปฺปตฺโต,
 สมโย ตถาคตฺสฺส กปิลปฺุริ คนฺตฺนฺ"ติ.
 โส เอว จินฺเตตฺวา กุลนฺครคมนฺตฺถาย
 สฺภูจิมตฺตาทิ กาทาหิ คมนวณฺณํ วนฺณเสสิ.

อนึ่ง เมื่อครั้งพระบรมศาสดาตรัสรู้
 เป็นพระพุทเจ้าแล้ว ประทับจำพรรษาแรก
 ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในพระนคร
พาราณสี ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้วเสด็จ
 พุทธดำเนินไปยังอูรุเวลา ประทับอยู่ ณ
 ที่นั่นตลอด ๓ เดือน ทรงทรมานชฺฎิลสามพี
 นองแล้ว ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนยี่ พระองค์
 พร้อมด้วยภิกษุพันรูปแวดล้อม เสด็จพุทธ
 ดำเนินไปยังพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่
 ณ กรุงราชคฤห์นั้นนั่นเอง ตลอดเวลา ๒
 เดือน, ครั้งนั้น (นับแต่เวลาที่) พระองค์
 เสด็จออกจากพระนครพาราณสี รวมเป็น
 เวลา ๕ เดือน. ฤๅหนาวทั้งฤๅก็ผ่านพ้นไป.
 นับแต่วันที่พระอุทายีเถระเดินทางมาถึง วัน
 เวลาล่วงไปได้ ๗-๘ วัน. ครั้นถึงวันเพ็ญ
 เดือน ๕ ท่านคิดว่า "ฤๅหนาวผ่านพ้นไป
 แล้ว, ฤๅฝนก็ยังไม่มาถึง, เป็นสมัยที่พระ
 ตถาคตเจ้า ควรจะเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์
 ได้." ครั้นท่านคิดอย่างนี้แล้ว ไตสรเรเสริญ

คุณรัตนา เก้าเอียน
 อธิศาสนุศลให้ นายฮั่วฮะ แซ่ลือ

อถ สตุถา จสุส วจัน สุตฺวา ฌาติสงฺกหํ
 กาคุกาโม หุตฺวา อญฺคมคธวาสินํ
 กุลปุตฺตานํ ทสฺหิ สหฺสฺเสหิ กบิลวตฺตฺวาสินํ
 ทสฺหิ สหฺสฺเสหิตี สพฺเพเหว วิสตียา
 ชีณาสวสฺหฺสฺเสหิ ปริวุโต ราชกทโต
 นิกฺขมิตฺวา ทิวเส ทิวเส โยชนํ
 กจฺจนฺโต ราชกทโต สฏฺฐิจโยชนํ
 กบิลวตฺตฺวาปุริ หุวีหิ มาเสหิ สมฺปาปฺณิตฺวา
 ตตฺถ ฌาตึนํ วนฺทาปนคฺคํ ยมกปาฏิหาริย
 อกาสิ. ตทายํ พุทฺธวํโส เทสิโต.

คุณของการเดินทาง ๖๐ คากา เพื่อต้องการให้เสด็จไปยัง
 พระนครแห่งตระกูล.

ก็ครั้งนั้นพระบรมศาสดาทรงสดับคำของพระ-
 อุทายีเถระนั้นแล้ว ทรงมีพระประสงค์จะ
 กระทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ ทรง
 มีพระชีณาสพ (ผู้สิ้นอาสวกิเลส) ล้วน ๆ
 สองหมื่น คือที่เป็นกุลบุตรชาวเมืองอังคะ
 และมคธะหนึ่งหมื่น เป็นกุลบุตรชาวเมือง
 กบิลพัสดุ์หนึ่งหมื่นแหวดล้อม เสด็จออกจาก
 พระนครราชกฤห์ เสด็จพุทธดำเนินไปวันละ
 หนึ่งโยชน์ (นับแต่เสด็จออก) จากพระนคร
 ราชกฤห์ถึงพระนครกบิลพัสดุ์ เป็นระยะทาง
 ๖๐ โยชน์ รวมเวลา ๒ เดือน (และ)
 เพื่อที่จะให้พระญาติทั้งหลาย ณ ที่นั้นถวาย
 บังคม จึงได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย (ปาฏิหาริย
 มีไฟและน้ำคู่กัน). พระพุทธวงศ์นี้ พระ-
 พุทธองค์ทรงแสดงไว้ในครั้งนั้น.

คุณประพิณ ภิรมย์โยธี

อุทิศให้ พ.ต.ต. ประคมและนางวรรณมา ชีวะประวัติ

กสฺส วจนฺตึ สาวกปฺจเจก- ถามว่า เป็นคำของใคร ตอบว่า
พุทฺธานํ อสาธาณํ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เป็นพระคำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น-
วณฺํ. เองซึ่งไม่ทั่วไปแก่พระสาวกและพระปัจเจก-
พุทฺธะ.

เกนาภโตติ อาจารย์ปรมฺปราย ถามว่า ใครนำมา ตอบว่า มีพระ
อภโต. อัยํ หิ สาริปฺพุตฺตํ เถโร ภทฺทชฺชึ อาจารย์นำสืบ ๆ กันมา. จริงอยู่ พระ
ติสฺสสโร โกสิยปฺพุตฺโต สิคฺคโว โมคฺคฺลปฺพุตฺโต พุทธวงศ์นี้ควรทราบว่า พระอาจารย์นำสืบ
สุทฺตฺโต ธมฺมิโก ทาสโก โสณโก ต่อกันมาก่อนอย่างนี้คือ พระสารีบุตรเถระ
เรวโตติ เอวมาที่หิยาว ตติยสงฺคีติกา พระภททชชี พระติสสะ พระโกสิยบุตร
อภโต, ตโต อุทฺธมฺปิ เตสํ เยว พระสิคควะ พระโมคคฺลบุตร พระสุทตตะ
ติสฺसानุสิสฺเสหิ เอวํ ทาว อาจารย์- พระธัมมิกะ พระทาสกะ พระโสณกะ
ปรมฺปราย ยาวชฺชกาลา อภโตติ พระเรวตะ มาจนถึงเวลาทำสังคายนา
เวทิตพฺโพ. ครั้งที่ ๓, ถัดจากสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้นมา
กัมมบรรคาคิษยานุคิษยของพระเถระเหล่านั้น
นั่นเอง เป็นผู้นำมาตราบเทากาลถึงวันนี้.

เอตฺตาวตา :

กาถานีทิวา :

คุณประพิณ ภิกษณ์โยธี

อุทิศให้ พ.ศ.ต.ประคมและนางวรรณนา ชีวะประวัตติ

"แก่นายั เทลิตโต กตถ
 กสฺสตุถาย จ เทลิตโต
 กิมตุถาย กทา กสฺส
 วจัน เณ จากโต"ติ
 อัย คาถา วุตตตุถา โหติ.

"พระพุทธวงศ์นี้ใครแสดง ? แสดงไว้
 ที่ไหน ? แสดงไว้เพื่อประโยชน์
 แก่ใคร ? แสดงไว้เพื่อประโยชน์
 อะไร ? แสดงไว้เมื่อไร ? เป็น
 ถ้อยคำของใคร ? ใครนำมา ?"

มีอรรถาธิบายเพียงเท่านั้น.

นิทานกถา

กถาว่าด้วยเรื่องตั้งเดิม

พาหิรนิทาน

นิทานนอกท้องเรื่อง

เอวี่ อากตสุส ปนสุส อิทานิ
 อตุถวณฺณนา โหติ, สา ปนายิ อตุถ-
 วณฺณนา ยสุมา ทูเรนิทานํ อวิทูเรนิทานํ
 สันติเกนิทานนฺติ อิมานิ ตีณิ นิทานานิ
 ทสุเสตฺตวาว วณฺณิตา สุวณฺณิตา นาม
 โหติ. เย จ นํ สุณนฺติ, เทหิ
 สมุทาคมโต ปฏฺจาย วิญญาตตุตา
 สุวิญญาตาว โหติ, ตสุมา ตานิ นิทานานิ
 ทสุเสตฺตวาว วณฺณยิสฺสาม.

ก็บัดนี้ จะพรรณนาความของพระพุทธ
 วงศ์นี้ ซึ่งพระอาจารย์นำมาแล้วอย่างนี้,
 แต่การพรรณนาคความนั้นนี้ ข้าพเจ้าจะ
 พรรณาแสดงนิทาน ๓ เหล่านี้ก่อนคือ ทูเร
 นิทาน (เรื่องตั้งเดิมในกาลไกล) อวิทูเร
 นิทาน (เรื่องตั้งเดิมในกาลไม่ไกล) สันติเก
 นิทาน (เรื่องในสมัยพุทธกาล) จึงจะจัด
 เป็นการพรรณนาที่ดี. และเหล่ากุลบุตร
 ผู้สดับพระพุทธวงศ์นี้ ถ้าใครรู้เรื่องตั้งเดิม
 เหล่านี้มาตั้งแต่เริ่มตน จะเข้าใจแจ่มแจ้ง,
 ดังนั้น ข้าพเจ้าจักพรรณนาแสดงนิทานทั้ง ๓
 เหล่านี้(ก่อน).

ตตุถ อาทิโต ปฏฺจาย ตาว เตสํ
 นิทานานํ ปริจุเจโท เวทิตพฺโพ. ตตุรายิ
 สงฺเขปโต อตุถทีปนา: ทีปงฺกรทสพลสุส

ในการพรรณนาคความแห่งนิทานทั้ง ๓
 นั้น บัณฑิตพึงทราบขั้นตอนแห่งนิทานทั้ง ๓ นั้น
 ตั้งแต่ตนก่อน. ในนิทานทั้ง ๓ นั้นจะแสดง

ปาทุมเล กตาทินีหารสุส มหาสตุตสุส ข้อความโดยย่อตั้งต่อไปนี้ : เรื่องราว
 ยาว เวสสันดรตตภาวา จวิตวา อันเป็นไปตลอดระยะเวลา (เริ่มแต่) เมื่อ
 ตูลิตภวเน^๑ นิพพุตติ, ตาว ปวตฺตา พระมหาสัตว์ ผู้มีกษัตริย์นิหารเทพพระบาท
 กกา ทุเรณิทาน นาม. ตูลิตภวนโต มุลพระทศพลที่ปังกร จนถึงทรงจตุจาก
 จวิตวา ยาว โพิธมณฺเฑ สัพพณฺเฑ- พระชาติพระเวสสันดร เสด็จอุบัติในภพชั้น
 ตณฺณภวปฺปตฺติ, ตาว ปวตฺตา กกา ตูลิต, เรียกว่า ทุเรณิทาน. เรื่องราว
อวิทุเรณิทาน นาม. "เอก สมย อันเป็นไปแล้วตลอดระยะเวลา (เริ่มแต่)
 ภควา สาวตฺถิย วิหริตี เขตวเน พระมหาสัตว์ทรงจตุจากภพชั้นตูลิตจนถึงทรง
 อนาถปิณฑิกสุส อาราเม"ติ จ, "ราชคเห บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ณ โคนต้นโพธิ์นั้น
 วิหริตี เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป"ติ เรียกว่า อวิทุเรณิทาน. (ส่วนเรื่องราว)
 จ, "เวสาลีย วิหริตี มหาวเน นับแต่เวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบรรลุ
 ฎฎาคารสาลาขณ"ติ จ เอว มหาโพธิ- พระสัพพัญญุตญาณ ที่โคนต้นมหาโพธิ์จนถึง
 มณฺเฑ สัพพณฺเฑตณฺณภวปฺปตฺติโต ยาว พระแทนที่เสด็จสู่ปรินิพพาน (พระองค์)
 ปรีนิพพานมญฺจา เอตฺถสมิ อนฺตเร ภควา ประทับอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม เช่นที่ว่า
 ยตฺถ ยตฺถ วิहाสี, ตํ ตํ สนฺติเกณิทาน "สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ
 นามาตี เวทีตพฺพ. เอตฺตาวตา พระเชตะวันอาราม ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี

^๑ ม. ตูลิตปุเร.

สงฺเขเปเนวํ ติณฺณํ
นิทานานํ วเสน
สมตฺตา โหตีตี.

ทูลาวิฑูรสนฺติเก-
พาหิรนิทานวณฺณา

ไกลกรุงสาวัตถี," และว่า "พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันกลันทก-
นิวาปสถาน (ที่พระราชทานเหยือกกระต) ไกลกรุงราชคฤห์," กับทั้งที่ว่า "พระผู้มี
พระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา
ปามหาวัน ไกลกรุงเวสาฬห" ตั้งนี้เป็นต้น,
สถานที่นั้น ๆ พึงทราบว่ ชื่อสันติเกนิทาน.
การพรรณนาพาหิรนิทาน (คือนิทานนอก
ห้องเรื่อง) โดยจัดเป็นทูลเรนิทาน อวิฑูเร-
นิทาน และสันติเกนิทาน รวม ๓ นิทาน
โดยสังเขป ก็จบบริบูรณ์เพียงเท่านั้นแล.

อพจนตรนิทาน

นิทานในท้องเรื่อง

๑. รตนจกมนกณทวณณา

๑. พรรณนาพระรัตนองกรมกัณฑ์

อิทานิ ปน :

กัณฑ์นี้จะพรรณนาความแห่งนิทานใน
ท้องเรื่อง อันมีมาแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า :

๑. "พฺรหฺมา จ โลกาทิปตี สหฺมปติ^๑

กตณฺชลี อนธิวรํ อยาจถ

สนฺตึชฺ สตฺตปาปฺปรชฺกขชาติกา

เทเสหิ ธมฺมํ อนุกมฺปิมี ปชนฺ"ติ.

อาทินยปฺปวตฺตสฺส อพจนตรนิทานสฺส

อตฺตวณฺณา โหติ.

๑. "กัท้าวสัหฺมปตีพฺรหฺม ผู้เป็นใหญ่ในโลก

ได้ประณมอัญชลี ทูลอาราธนาพระผู้มี

พระภาคเจ้า ผู้ไม่มีใครยิ่งไปกว่า

ในโลกนี้สัตว์ทั้งหลายผู้มีธูลี(คือราคะ

โทสะ โมหะ) กำบัง (ปัญญา) จักขุ

เพียงเล็กน้อยยังมีอยู่ ขอพระองค์

จงแสดงธรรม อนุเคราะห์หมู่สัตว์

นี้เถิด."

เอตฺถ "เอกํ สมฺมํ ภควา

ราชคฺเห วิหฺรติ เวพฺพวนเ กณฺทก-

นิวาเป"ติอาทิสฺสฺสฺสฺส วิย "เอกํ สมฺมํ

ในพระกาลานี้มีคำถามสอดเข้ามาว่า

พระอาจารย์สืบ ๆ กันมา มิได้กล่าวถึง

นิทานโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "สมฺมํหนึ่ง

^๑ ฉ. สหฺมปตี.

ภควา สกฺเกสุ วิหฺรติ กปิลวตฺตฺตฺตฺมึ
 นิโครธาราเม, อถ โข อายสฺมา
 สารีปุตฺโต เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ
 อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ พุทฺธวํสํ อปฺจฺฉี"ติ
 เอวมาทินา นเยน นินานํ อวตฺวา
 กสฺมา "พฺรหฺมา จ โลกาทิปตี สหฺมปตี
 กตฺตฺชฺลี อนธิวรี อยาจถา"ติอาทินา
 นเยน นินานํ วุตฺตฺนฺตฺติ ? วุจฺจเต :
 ภควโต สพฺพธมฺมเทสนาการณญฺตาย
 พฺรหฺมฺโน ธมฺมเทสนายาจนาย
 สนฺทสฺสฺนคฺถํ วุตฺตฺนฺตฺติ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธาราม
 ใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ในสักกะชนบท, ครั้น
 นั้นแล ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
 พระภาคเจ้าจนถึงที่ประทับ ไต่ทูลถามพระ
 พุทธวงศ์กะพระผู้มีพระภาคเจ้า"ดังนี้ เหมือน
 ในพระสูตรทั้งหลายเป็นต้นว่า "ในสมัยหนึ่ง
 พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน
 ใกล้ทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์"
 ดังนี้ เหตุไรจึงมากล่าวถึงนิทานโดยนัย
 เป็นต้นว่า "ก็ท้าวสัทัมบดีพรหมผู้เป็นใหญ่ใน
 โลก ไต่ประนมอัญชลี ทูลอาราธนาพระผู้มี
 พระภาคเจ้าผู้ไม่มีบุคคลใดอื่นยิ่งกว่าเล่า?"
 ขอเฉลยว่า ท่านกล่าวไว้เช่นนี้ ก็เพื่อแสดง
 การทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมของพระ-
 พรหม เป็นเหตุแห่งการแสดงธรรมทั้งปวง
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

กทายํ ธมฺมเทสนคฺถํ
 อชฺฉินฺนฺจ พฺรหฺมฺนา ชิโน
 กทา กคฺถ จ เภนายํ
 กถา ทิ สมฺมทีริทาติ ?

ถามว่า พระพรหมทูลอาราธนาพระ
 ชินเจ้าพระองค์นี้ ให้ทรงแสดงธรรม
 เมื่อไร อนึ่ง พระคาถานี้ใครกล่าว
 ไว้เมื่อไร และที่ไหน ?

คุณทองหล่อ ประทีปะวณิช
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อทุก-คุณแม่เฉย ยากดี

มธุรัตถวิลาสินี บ. - พ. ๑ - ๒

วจุจเต : พุทฺธภูตสุส ปน ภควโต
อภูจเม สตุตาเห สตุตา ฐมฺมเทสนตุถาย
พรหมุณา อชฺฌินฺโฐ อายาจิโต.

เฉลยว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
(ตรัสรู้) เป็นพระพุทฺธเจ้าแล้ว พระพรหม
โศทฺถลเชื่อเชิญอาราธนาพระบรมศาสดา ให้
ทรงแสดงธรรมในสัปดาห์ที่ ๘.

ตตรายํ อานุพุพิภกา : มหาปุริโส
กิริ กตานิหาโร มหาภินิกุขมนทิวเส
วิวฏปากฎพิภจฺจสนาสนเจฏิกกา นาม-
กิตฺติโย ทิสฺวา อตีว สํวิคฺคทโย
ปญฺเฏกเทสววจฺฉนฺนํ ฉนฺนํ อามนฺเตตฺวา
"อรินรฺวรมนฺถกํ กณฺฐกํ^๑ นาม
ตฺรจฺจวรมาทฺรา"ติ กณฺฐกํ อาทฺราเปตฺวา
ฉนฺนสฺหาโย วรตฺรจฺจวรมารุหฺน นคฺรทฺวาเร
อธิวตฺถาย เทวตฺถาย นคฺรทฺวาเร วิวญฺเ
นคฺรโต นิกฺขมิตฺวา ตีณิ รชฺชานิ เตน
รตฺถวเสสฺเสน อตฺถิกมิตฺวา อโนมสฺสโต
อโนมาย นาม นทียา ตีเร จตฺวา
ฉนฺนเมวมาท "ฉนฺนํ ตฺวํ มม อิมานิ

ในนิทานในท้องเรื่องนี้มีเรื่องตามลำดับ
ดังต่อไปนี้ : ได้ยินว่า ในวันเสด็จออกสู่
มหาภิเนษกรรม พระมหาบุรุษผู้มีกฤชญา-
ภินิหารได้ทอดพระเนตรเห็นนางรำผู้บำเรอ
(กำลังหลับ) บนที่นอนและที่นั่งด้วยอาการ
อันน่ารังเกียจ ซึ่งเปิดเผยและปราศภู ทรง
มีพระหฤทัยสังเวชยิ่งนักตรัสเรียกนายฉนฺน
ผู้ผูกปากปิดเอกเทศ (คือปากปิดส่วนล่าง)
มา แล้วตรัส (สั่ง) ให้นำมากัณฐกะมาว่า
"ท่านจงนำมาตัวประเสริฐชื่อกัณฐกะ ตัว
ป้องกันและย่ำยีรชนผู้เป็นข้าศึกมา" ทรงมี
นายฉนฺนเป็นพระสหาย เสด็จขึ้นสู่มาตัว
ประเสริฐ เมื่อเทวดาผู้สิงสถิตย์ที่ประทุ

^๑ ส. กนฺถกํ, ม. กณฺฐกํ.

อัญญาณี อสาธารณานิ^๑ อภรรณานิ พระนคร เปิดประตูพระนครให้แล้วเสด็จ
 กณฺจกณฺจ วรตุรงฺคมาทาย กบิลวตฺตุนฺปุรี ออกจากพระนคร ผ่านราชอาณาจักรทั้ง ๓
 กจฺฉาหิ^๑คิ ฉนฺนํ วิสุสฺสชฺเชตฺตวา โดยเวลากลางคืนที่ยังเหลืออยู่นั้น พระองค์
 อตินิสฺสฺสตีเตน นีลุปฺพลสฺสทีเสนาสินา^๒ ทรงเป็นสัตว์ผู้ไม่คำทราม ประทับยืนอยู่ที่ฝั่ง
 สกฺกสมฺกุกฺกํ ฉินฺหิตฺตวา อากาเส แม่น้ำชื่อ อโนมา ตรัสกะนายฉันทันนั้นแล้วว่า
 อุกฺขิปีตฺตวา เทวทตฺตึยฺยํ ปตฺตจิวรี คเหตฺตวา "ฉันทันนะ ท่านจงเอาเครื่องอาภรณ์ของเรา
 สยเมว ปพฺพชิตฺตวา อนุปฺพเพน จาริกํ เหลานี้ อันเป็นของไม่เหมาะสมกับคนเหล่า
 จรมาโน อนิลพลสฺสมุทฺตตฺตรจฺกณฺจคํ อสงฺคํ อื่น กับทั้งมาถ้ำธรรมาทิวประเสริฐ(กลับ)ไป
 คจฺกํ นหิ อุตฺตริตฺตวา มณฺนิคณฺรลีชาล- ยังนครกบิลพัสดุ์^๑ตั้งนี้แล้ว ทรงส่งนายฉันทัน
 วิชฺชโชติตฺตราชคหํ ราชคหํ นาม นครํ กลับไป ทรงใช้คาบอันคมกล้ามีสี่เขนกับใบ
 ปวีลิตฺตวา ตตฺถ อีสฺสรियมทมตฺตํ ชนํ อุบลเขียว (ที่เห็นบิดพระองค์มา) ตัดพระ
 ปรีหาเสนฺโต วิย จ อุตฺตเวสฺสสฺส ชนสฺส เกศเกล้าโยนขึ้นไปในอากาศ ทรงรับบาตร
 ลชฺชมุปฺปาทยมาโน วิย จ วยกนฺตึหิ และจิวรอันเทวดาถวายแล้ว ทรงผนวชถวาย
 นาคฺรชนนทฺธานิ อตฺตนิ พนฺธนฺโต วิย พระองค์เองที่เดียวเสด็จจาริกไปตามลำต้ำ
 จ ทฺวตฺตึสฺสวรมหาปุรีสลกฺขณฺวิราชิตาย ทรงข้ามแม่น้ำคงคา ซึ่งมีระลอกคลื่นปั่นป่วน
 รูปสิริยา สพฺพชนนยนานิ วิลุมฺปมาโน วิย เพราะแรงลมพายุ โดยปราศจากความ
 จ รูปิปาทสฺสญฺโร ปุณฺณสฺสญฺโย วิย จ ชักของ เสด็จเข้าสู่พระนคร มีนามว่า

^๑ ส. อสุภรานิ.

^๒ ฉ. อสิโตรคณฺนิลุปฺพลสฺสทีเสนาสินา.

คุณทองหล่อ ประทีปะวณิช

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อคุณแม่-คุณแม่เฉย มากดี

ปพฺพโต วิวี จ กมนเน นิสฺสงฺโค ราชกถ์ ซึ่งมีราชมณเฑียรอันสว่างไสว
 สนฺตินทฺริโย สนฺตมานโส ยุคมตฺตํ ด้วยรัศมีแห่งพวงแก้วมณีและแสงไฟ ไมตรง
 เปกฺขมานโน ราชคห ปิณฺทาย จริตฺวา ด้วของควยการเสด็จดำเนินไป ด้วตรง
 ยาปนมตฺตํ ภตฺตํ คเหตุวา นครโต ด้วเยาะเย้ยหมู่ชนที่เมาแล้ว ด้วความมั่วเมา
 นิภฺขมิตฺวา ปถฺวปพฺพตปสฺส ฉายูก- ด้วอิสริยยศ ในพระนครราชคฤหนั้น ประดุจจะ
 สมฺปนฺเน สุจิกฺขมิภา เค^๑ ปรมรมณีเย ด้วความละอายให้เกิดขึ้น แก่ชนวรรณแพศย์
 ปวิวิตฺเต โอภาเส นิสีทิตฺวา ปฎิสฺขาน- (คือผู้ทำกสิกรรมเป็นต้น) ที่เขาจุกขึ้นมา
 พลเน มิสฺสภทฺตํ ปริกฺขุชิตฺวา ด้วด้วงฝูงมดควงทภัยของชาวพระนคร ไว้ใน
 ปถฺวคิรานุสาเรน^๒ พิมฺพิสาเรน มคธ- พระองค์ควยความงามในวัย ด้วด้วงซึ่ง
 มหาราเชน มหาปุริสฺสสฺส สนฺตีกิ คนฺตฺวา ด้วด้วงตาของชนทั้งปวงควยความสง่างามแห่ง
 นามโคตฺตํ ปุจฺฉิตฺวา เตน ปมฺพิตฺทเหตุเยน พระรูปอันรุ่งเรืองไปด้วพระมหาปุริสลักษณะ
 "มม รชฺชภากิ คณฺหาหิ"ติ รชฺเชน อันประเสริฐ ๓๒ ประการ ด้วด้วงบุคคล
 นิมนฺตियมานโน "อลิ มหาราช น มยฺหิ ที่สั่งสมบุญไว้สั่งจรไปด้วเท้า อันสง่างาม
 รชฺเชนตุโถ อหิ รชฺชํ ปทาย และด้วงด้วงบรรพต ทรงมีอินทรีย์สงบมีพระ-
 โลกहितตฺถาย ปธานมฺนุญฺชิตฺวา โลกเ หฤทัยสงบ ทอดพระเนตรเพียงชั่วแอก
 วิวภูจฺจโท พุทฺโธ ภวิสฺสามิติ เสด็จเหี่ยวบิณฑบาตยัง พระนครราชคฤห
 นิภฺขนฺโต"ติ วตฺวา เตน จ "พุทฺโธ ทรงรับภัตเพียงเพื่อยังพระชนม์ชีพให้เป็นไป

^๑ ส. อ. สุภูมิภาเค.

^๒ ส. มนุทารคิริสาเรน.

คุณทองหล่อ ประทีปะวณิช

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ-คุณแม่แม่เฉย มากดี

หุตฺวา สัพพปจฺม มม วิชิตํ เสด็จออกจากพระนครประทับนั่ง ณ ที่ว่าง
 โอสเรยฺยาถา"ติ วุตฺโต "สาธฺฐ"ติ ตสฺส อันสงบสงัด นารัณรมย์ใจยิ่งนัก มีภาคพื้น
 ปฏินฺณํ ทตฺวา อาฬารณฺจ อุทกณฺจ^๑ สะอาด สมบูรณ์ด้วยร่มเงา และน้ำที่ข้าง
 อุปสงฺกมิตฺวา เตสํ ธมฺมเทสํนาย สารํ บัณฑุวบรรพต เสวยพระกระยาหารอันเจือ
 อวิณฺทฺโต ตโต ปกฺกมิตฺวา อรุเวลายํ ปนกันด้วยกำลังแห่งพระญาณ เป็นเครื่อง
 ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ กโรนฺโตปิ อมตํ พิจารณา เมื่อพระเจ้าพิมพิสารมหาราช
 อธิคณฺตุํ อสฺกโกนฺโต โอฟาริกาหาร- แคว้นมคธ เสด็จไปยังสำนักของพระมหา
 ปฏิสฺเสวเนน สรริํ สนฺตปฺเปลี. บุรุษ โดยถองแถวบัณฑุวคิริ ครั้สตาม

พระนามและโคตร ทรงมีพระหฤทัยบันเทิง
 กับพระมหาบุรุษนั้น ทรงเชื่อเชิญด้วยราช
 สมบัติว่า "ขอพระองค์จงรับราชสมบัติกึ่งหนึ่ง
 ของหม่อมฉันเถิด" (พระองค์) ครั้สว่า
 "มหาบพิตรอย่าเลยหม่อมฉันไม่ต้องประสงค์
 ราชสมบัติ หม่อมฉันสละราชสมบัติ ประกอบ
 ความเพียรเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่ชาวโลก
 ออกบวชด้วยตั้งใจว่า "เราก็คือเป็นพระ-
 พุทธเจ้าผู้มีหลังคา (คือกิเลส) อันเปิดแล้ว

^๑ ลี. อาฬารณฺจ อุทกณฺจ.

ในโลก" และเมื่อพระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า
 "พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว โปรด
 เสด็จมาเยือนแคว้นของหม่อมฉันก่อน(แคว้น
 อื่น)ทั้งหมด" ทรงถวายปฏิญญาต่อท้าวเธอ
 ว่า "สาธุ" ดังนี้ แล้วเสด็จไปหาอาฬาร-
 คาบสและอุทกคาบส เมื่อไม่ทรงประสพ
 ธรรมอันเป็นสาระ (คือพระโพธิญาณ) ใน
 การแสดงธรรม (ลัทธิ) ของคาบสทั้งสองนั้น
 จึงเสด็จหลีกไปจากที่นั้น แม้เมื่อทรงทำทุกกร
 ภิรยาที่ตำบลอูรุเวลา อยู่ถึง ๖ พรรษา ก็ยัง
 ไม่อาจจะบรรลุอมตธรรมได้ จึงทรงยัง
 พระสรীরให้มหนำด้วยการเสวยพระกระ-
 ยาหารหยาบ.

ตทา ปน อูรุเวลา ^๑ <u>เสณานิกเม</u>	ก็ในกาลครั้งนั้น ได้กหญิงชื่อ <u>สุชาตา</u>
เสณานิกมกุกุมพิกสุต ธิตา <u>สุชาตา</u>	ธิดาของกุกุมพิกชาวเสณานิกม ในอูรุเวลา
นาม ทาริกา วยปุตตา เอกสมิ	<u>เสณานิกม</u> เจริญวัยแล้ว ได้ทำความ
นิโคธรรุกุเข ปตฺถนมหากาลี "สจาท"	ปรารถนาที่ตนไทรตนหนึ่งว่า "ถ้าข้าพเจ้า

^๑ ส. เสนานินิคเม, ม. เสนานิกาเม.

คุณทองหล่อ ประทีปะวณิช
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ-คุณแม่ แม่เฉย มากดี

สมชาติกั กุลพรร กนฺตฺวา ปจฺมกพฺเภ ปุตุตฺ
 ลภิสฺสํสามิ, พลิกมฺมํ กริสฺสํสามิ"ติ. ตสฺสา
 สา ปตฺถนา สมิชฺฌิ. สา เวสาชปุณฺณม-
 ทิวเส "อชฺช พลิกมฺมํ กริสฺสํสามิ"ติ
 ปาโตว ปายาสํ อนายาสํ ปรมมธูรํ
 สมฺปฏฺฐา เทสิ. โภธิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 กตสรีรปฏฺฐคฺคโน ภิกฺษาจากรกาลํ
 อากมยมาโน ปาโตว กนฺตฺวา ตสฺมิ
 นิโคธธรฺกฺขมฺมุเล นิสฺสีทิ.

อถ โข ปุณฺณา นาม ทาสี ตสฺสา
 ธาตี รุกฺขมฺมูลโสธนฺตฺถาย คตา โภธิสฺสฺสฺส
 ปาจิณโลกธาตุํ โอลอกยมานํ นิสฺสินํ
 สชฺฌุปฺปภาณฺรณฺชิตํ วรกนฺกคิริสิขรสฺทิสํ
 สิริโสภคฺคํ ติมิรนิธฺสนกรํ^๑กมลวนวิกสนกรํ

จักไปสู่เรือนแห่งตระกูล(คือไตสามี่)ที่มีชาติ
 ทัดเทียมกัน แล้วโคบุตรชายในครรภ์แรก,
 ขาพเจ้าจักกระทำปลีกรรมถวาย" นางก็ไต่
 ตามที่ปรารธนา. ในวันเพ็ญเดือน ๖ เวลา
 เช้าตรู่ นางจัดปรุงข้าวปายาส (คือข้าวสุก
 หุงด้วยน้ำนมโค) มีรสอร่อยอย่างยิ่งโดยไม่
 ลำบาก ด้วยตั้งใจไว้ว่า"วันนี้เราจักกระทำ
 ปลีกรรม." ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ทำการ
 ชำระพระสรีระแล้ว ทรงรอคอยเวลา
 ภิกษาคอยู่ในวันนั้นเหมือนกัน เสด็จไปแต่
 เช้าตรู่ประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไทรนั้น.

ครั้งนั้นแล ทาสีชื่อ ปุณฺณา พี่เลี้ยงของนาง
 เดินไปเพื่อจะทำความสะอาดโคนต้นไม้ ไต่
 แลเห็นพระบรมโพธิสัตว์ผู้ประทับนั่ง ทอด
 พระเนตรโลกธาตุคานทีศปราชีนอยู่ ทรง
 สว่างไสวด้วยพระรัศมีสีเงินยวง ทรงเป็น

^๑ ฉ. สชฺฌุปฺปภาณฺรณฺชิตวรกนฺกคิริสิขร-
 สทิสสรโรโสภํ ติมิรนิกรนิธานกรํ.

ฆนวิวรมุขคต^๑ ทิวสกรมิมิ ตรูวรมุขคต^๑
 มุขิติวสกรมทุส. สรีรโต จสุส นิกุขนุตาหิ
 ปภาหิ สกลญจ ตํ รุกขํ สุวณฺณวณฺณํ
 ทิสฺวา ตสฺสา เอตทโหสิ "อชฺช อมุหาคํ
 เทวตา รุกขโต โอรุยฺห สหตุเถเนว
 พลี ปฏิกุคเหตุกามา หุตฺวา นิสินฺนา"ติ.
 สฺวา เวเคน คนฺตฺวา สุชาตาย เอตมตฺถํ
 อาโรเจสิ.

เชื่อกับยอดภูเขาทองอันประเสริฐ (คือ
 สุกปลั่ง) ทรงงามเลิศด้วยพระ(พุทธ)สิริ
 ทรงเป็นมุขีผู้กระทำแสงสว่าง ซึ่งเสด็จเข้า
 ไปแล้วสู่โคนไม้อันประเสริฐ ดุจดวงอาทิตย์
 ผู้กำจัดความมืด โจรเข้าไปสู่กลีบเมฆ
 ทำป่าแห่งดอกบัวให้แยบบาน ฉะนั้น เพราะ
 พระรัศมีที่ชานออกจากพระสรีระ ของพระ-
 องค์ และเพราะได้แลเห็นต้นไม้ทั้งสี่
 มีสีเหมือนทองคำ นางจึงดำริ ดังนี้ว่า
 "วันนี้ เทวดาของพวกเราปรารถนาจะรับ
 เครื่องบวงสรวงด้วยมือของตนเอง จึงลง
 มาจากต้นไม้้ง(คอยอยู่)แล้ว." นางรีบไป
 แจงความขอนี้แก่นางสุชาดา.

ตโต สุชาตา สยฺชาตสฺสทฺธา
 หุตฺวา สพฺพาลงฺกาเรน อลงฺกริตฺวา
 สตสฺสทฺสคฺขนิกํ สุวณฺณปาตี ปรมมธุรสฺส

แต่นั้น นางสุชาดาได้เกิดศรัทธาจึง
 ตกแต่ง (กาย) ด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง
 บรรจุขาวมธุปายาสมีรสอร่อยอย่างยิ่งจนเต็ม

^๑ ลี. อี. ฆนวิวรคต.

คุณเจิม เมืองงามขำ
 อุทิศอานิสงส์นี้ให้คุณพ่อ เจียม-คุณแม่แท้ เมืองงามขำ

มธุปายาสสุส ปุเรตวา อปราย ถาดทองคำ อันมีค่าหนึ่งแสน ไข่ถาดทองคำ
 สุธมฺมปาติยา ปิทธิตวา สีเสนาทาย อีกรูปหนึ่งปิดครอบ แลวทุนทีระษะมุงหน้าตรง
 นิโคธรรุกขามิขี อคมาลี. ส่า กจฺจนฺตี ไปยังต้นไทร. เมื่อนางสู่ชานันั้นเดินไปอยู่
 ทูรโตว ตํ โพิธิสตฺตํ รุกฺขเทวตมิว สกัล ก็ไต่แลเห็นพระบรมโพธิสัตว์นั้นแต่ไกล พระ
 ตํ รุกฺขํ สรีรปฺปภาย สุธมฺมวณฺณํ กตฺวา องศ์ทรงเป็นคจฺรูกฺขเทวตา มีพระรูปคจฺ เป็น
 ปุณฺณสยฺยมิว รูปวณฺตํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ที่รวบรวมบุญไว้ประทับนั่งอยู่ ทำให้ตนไม้นั้น
 ปิธิโสมนสุสชาตา สู่ชานา "รุกฺข- ทั้งสิ้นมีสีคจฺทอง ทวยพระรศมีแห่งพระสรีระ
 เทวตา"ติ สณฺณาย ทิฏฺฐจฺจฺจฺนโต ปฏฺจาย (นาง) ก็เกิดปิธิโสมนัสเข้าใจว่า "เป็น
 โอนโตนตา กนฺตฺวา สีสโต ตํ รุกฺขเทวตา" จึงเดินยอตัวไป จำเดิมแต่ที่ที่
 สุธมฺมปาตี โอตฺวาเรตฺวา มหาสฺตฺตสุส ตนแลเห็นแล้ว ยกเลื่อนถาดทองคำนั้นลง
 หตฺถเต จเปตฺวา ปณฺจปติฏฺฐิเตน วนฺพิตฺวา จากที่ระษะวางไว้ที่พระหัตถ์ของพระมหาสัตว์
 "ยถา มม มโนโรธ นิปฺพนฺโน, แลวถวายบังคม ทวยเบญจางคประคิษฺฐ^๑
 เอวํ ตุมฺหากมฺปิ นิปฺพชฺชตฺตุ"ติ วตฺวา กราบทูลว่า "มโนโรธ (ความมุ่งหมายที่ตั้ง
 ปกุกาไม. ปรารถนาไว้) ของข้าพเจ้าได้สำเร็จแล้ว
 ฉันฺโต ขอมโนโรธแม่ของท่าน ก็จงสำเร็จ
 ฉันฺนํเกิด" ดังนี้แล้วก็หลีกไป.

^๑ การไหว้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ มือ ๒
 เข้า ๒ ศีรษะ ๑ จรดพื้น.

อด โข โปธิสตุโตปิ สุวณฺณปาตี
 คเหตุวา เนรมชฺรราย นทียา ตีรั
 คนฺตฺวา สุปฺปติภูจฺติสฺส นาม ติตฺถสฺส
 ตีเร สุวณฺณปาตี จเปตฺวา นฺหาตฺวา
 ปจฺจุตฺตริตฺวา เอกุณฺนปณฺณาสปิณฺเฑ กโรนฺโต
 ตํ ปายาสํ ปริภุชฺชิตฺวา "สจฺจํ อชฺช
 พุทฺโธ ภวิสฺสามิ" อัย สุวณฺณปาตี ปฏฺิโสถํ
 คจฺฉตฺตุ"ติ ขิปี. สฺวา ปาตี ปฏฺิโสถํ
 คนฺตฺวา กาฬสฺส นาม นาคราชาสฺส ภวนํ
 ปวิสิตฺวา ติณฺณํ พุทฺธานํ ถาลกานิ
 อุกฺขิปีตฺวา เตสํ เหฏฺฐา อฏฺฐาสี.

ครั้งนั้นแล ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์
 ทรงรับถาดทองคำแล้ว เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำ
เนรมชฺรราย ทรงวางถาดทองคำไว้ที่ฝั่งท่าน้ำ
 ชื่อว่า สุปฺปติภูจฺติสฺส สร้างน้ำแล้วเสด็จขึ้น ทรง
 ปั่นข้าวปายาสได้ ๕๕ ปั้น เสวยข้าวปายาส
 นั้นแล้ว ทรงลอย (ถาดทองคำอชฺชิสฺฐาน)
 ว่า "หากว่าเราจักเป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้
 ขอให้ถาดทองคำใบนี้ จงลอยทวนกระแส
 ไปเถิด." ถาดใบนั้นลอยทวนกระแส
 ไปแล้ว จมดิ่งลงไปยังภพของพญานาคราชา
 นามว่า กาฬะ (ถาดใบนั้น) ยกหนุนถาด
 ของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ขึ้น
 ตั้งอยู่ข้างกลางถาด ๓ ใบนั้น.

มหาสตุโต ตตฺถเว วนสณฺเฑ
 ทิวาวินฺหารํ วิตินาเมตฺวา สายณฺหสมเย
โสตฺติเยน^๑ นาม ติณฺหารเกน
 มหาปุริสฺสส อาการํ ฃตฺวา ทินฺนา อฏฺฐ

พระมหาสัตว์ ประทับยับยั้งสำราญ
 พระอิริยาบถในเวลากลางวันที่ยุ้งป่า(คงไม่
 สาละ) นั้นนั่นเอง ครั้นเวลาเย็นเสด็จมาสู่
 โคนต้นโพธิ์ ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนหาบหญ้า

^๑ ส. อ. ภวามิ.
^๒ ม. โสตฺติเยน, สฺทฺธิเยน.

คุณเจิม เมืองงามขำ
 อุทิศอาณิสสงส์นี้ให้คุณพ่อเจียม-คุณแม่แท้ เมืองงามขำ

ติณมุจฺจโย คเหตุวา โภธิมณฺฑมารุยฺห ชื่อโสคติยะซึ่งรูพระอาการของพระมหาบุรุษ
 ทกฺขิณฺทิสภาเค อฏฺจาลี. โส ปน แลวดวาย (ในระหว่างทาง) ประทับยืน
 ปเทโส ปทุมฺนิปตฺเต อุกฺกพิณฺฑุ วีย ณ ทิสภาคคานฺทิสฺสโต. พื้นที่ส่วนนั้นได้ไหว
 อกมฺปิตฺถ. มหาปุริโส^๑ "อัย ปเทโส สะเทือน คุดคังหยาดน้ำบนใบบัว ฉะนั้น.
 มม คุณฺ ฐาเรตุ อสมตฺโถ"ติ ปจฺฉิม- พระมหาบุรุษทรงดำริว่า "พื้นที่ส่วนนี้ไม่
 ทิสภาคมคมาลี. โสปี ตเถว กมฺปิตฺถ. สามารถจะรองรับคุณของเราได้" จึงเสด็จ
 ปุน อุตฺตรทิสภาคมคมาลี. โสปี ตเถว ไปยังทิสภาค คานฺทิสฺสตะวันตก. แมพื้นที่
 กมฺปิตฺถ. ปุน ปุรตฺถิมทิสภาคมคมาลี. ส่วนนั้น ก็ไหวสะเทือนเช่นเดียวกัน.
 ตตฺถ ปลฺลงฺกปฺปมาณฺญจานํ นิจฺจลํ พระองค์เสด็จไปทางทิสภาค คานฺทิสฺสเหนือ
 อโหสิ. มหาปุริโส "อิทํ จานํ กิเลส- อีกริ แมพื้นที่ส่วนนั้นก็ได้ไหวสะเทือนเช่น
 วิทฺธฺสนฺญจานนฺ"ติ สนฺนิญฺจานํ กตฺวา ตานิ เดียวกัน. พระองค์ได้เสด็จไปทางทิศ
 ติณานิ อคฺเค คเหตุวา จาเลสิ. ตานิ ตะวันออกอีก. สถานที่มีประมาณเท่าบัลลังก์
 ตูลิกคฺเคน ปริจฺฉินฺนานิ วีย อเหตุ. ณ ที่นั้นไม่ไหว. พระมหาบุรุษทรงลง
 โภธิสฺสโต "โพธิ อปฺตฺวา ว อิมํ ปลฺลงฺกํ สันนิษฐานว่า "ที่นี่เป็นที่ให้พระองค์กำจัด
 น ภินฺทิสฺสามิ"ติ จตฺตฺรจฺจวรีริยํ อธิญฺจทิตฺวา กิเลส (ได้สำเร็จ)" ตั้งนี้แล้ว ทรงจับ
 ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวา โภธิกฺขนฺธํ ปิฏฺฐิสฺสโต ปลายหญาเหล่านั้นแล้วคล้อออก (ปลูลาดต่าง-
 กตฺวา ปุรตฺถาภิมุโข นิสฺสีทิ. เครื่องลาด). หญาเหล่านั้นเป็นประหนึ่ง

^๑ ส. โภธิสฺสโต.

คุณเจิม เมืองงามขำ

อุทิศอันสงฆ์นี้ให้คุณพ่อ เจิม-คุณแม่แห เมืองงามขำ

ทรงกำหนดให้เป็นเบาะอย่างเล็ก. พระ-
บรมโพธิสัตว์ประทับนั่งกึ่งบัลลังก์(คือขัดสมาธิ)
ผันพระพักตร์ทางทิศบูรพา ผันพระปฤษฎางค์
(คือเบื้องหลัง)ทางลำตน์โพธิ์ ทรงอธิษฐาน
ความเพียรอันมีองค์ ๔ ว่า "เรายังไม่บรรลु
พระโพธิญาณ จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ (คือ
จักไม่เสด็จลุกขึ้น)" ดังนี้เป็นอาทิ.

ตงฺขณฺณเณว สพุทโธโลกาภิหาโร
มาโร พาทุสฺสสฺสึ มาเปตฺวา ทิยทุคฺค-
โยชนสติกํ หิมวณฺตคิริสิขรสทิสํ คิริเมขล
นาม อริวรวารณํ วรวารณํ อภिरุยฺห
นวโยชนิเกน ธนุอสิผรสุสฺสรสตฺตติสพเลนาติ-
พหเลน มารพเลน สมฺปริวฺโต สมฺนตฺา^๑
ปพฺพโต วีย อชฺโฆตฺถรณฺโต มหาสฺปตฺตํ
วีย มหาสฺตฺตํ สมฺปาคมิ.

ในขณะนั้นเอง มารผู้เป็นที่สาบแช่ง
แห่งโลกทั้งปวง เนรมิตแขนข้างละพันชิ้นขึ้น
ข้างตัวประเสีริฐ ซึ่ง เป็นข้างป้องกันข้าศึก
อย่างดีเยี่ยม ชื่อ คิริเมขล สูง ๑๕๐ โยชน์
เทียมเทียบยอดเขาหิมพานต์ หอมลอมด้วย
พลมารหนุนเนื่องด้วยเสนามาร พร้อมด้วย
อาวุธ คือ ธนู ดาบ ขวาน ศร และหอก
(ครบมือ) ไกลถึง ๘ โยชน์ เข้าโอบล้อม
ประชิดพระมหาสัตว์ ผู้เป็นคัจจข้าศึกใหญ่
เหมือนภูเขโอบล้อมเขามาโดยรอบฉะนั้น.

^๑ ส. สมฺนตฺโต.

มหาปริโส สุริเย ธรนุเตเยว อติคุณุล์ ขณะที่ดวงอาทิตย์ยังส่องแสงอยู่ (คือยังไม่
 มารพลั วิธมิตวา วิกลิตชยสุมนกุสุม- ทันทกดิน) นั้นแล พระมหาบุรุษก็ทรงกำจัด
 สทิสสุส จีวรสุส อุปริ ปตมา เนหิ มารและพลแห่งมาร ซึ่ง(ทำความ)โกลาหล
 รตตปวาลงุรตทิสรุจिरทสุสเนหิ โโพธิ- อลหมานอย่างยิ่งเสียได้ ดูราวจะว่ามีผู้บูชา
 รุกขงุเรหิ ปิตिया วิย ปุชियมาโน เอว พระองค์อยู่ควยหนอแห่งตนโพธิ์อันมีสี่เช่นกันกับ
 ปจมายา เม ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หนอแก้วประพาฬสี่แดงงามน่าชม ซึ่งตก
 ลภิตวา มชฺฉิมยา เม ทิพฺพจกฺขุญาณ ลงมาเบื้องบนจีวร อันมีสี่เช่นกันกับดอกชบา
 วิโสเธตวา ปจฺฉิมยา เม ปฏิจฺจสมุปฺปาเท อันแย้มบานด้วยความปิติ ทรงได้บุพเพ-
 ญาณ โอตาเรตวา วฏฺฐวิฏฺฐํ สมนฺสนฺโต นิวาสานุสสติญาณ (คือ อากาณระลึกชาติ
 อรุโณทเย พุทฺโธ หุตฺวา : หนหลังของพระองค์ได้) ในปฐมยาม ทรง
 ชำระทิพยจักขุญาณ(คือความรู้ดูจดวงตาทิพย์)
 ให้สะอาดหมดจดได้ในมัชฌิมยาม ทรงหยั่ง
 ญาณลง (คือทรงใช้พระปัญญาพิจารณา) ใน
 ปฏิจสมุบาท ในปัจฉิมยาม ทรงพิจารณา
 อยู่ซึ่งวัฏฏะ^๑ และวิวัฏฏะ^๒ ในเวลารุ่งอรุณ

^๑ วัฏฏะ : ได้แก่วัฏฏะ ๓ คือ กิเลสวัฏฏะ
 กัมมวัฏฏะ และวิปากวัฏฏะ อธิบาย คือ
 การวนเวียนอยู่ในกิเลสกรรมและวิปาก.
^๒ วิวัฏฏะ : อธิบาย คือการออกจากกิเลส
 กรรมและวิปาก ได้แก่อรหัตมรรค.

มธุรัตถวิลาสสินี บ. - ๗. ๑ - ๓

คุณเจิม เมืองงามขำ
 ลุทธิอาภิสงสันได้คุณเจิมเขียน - คุณแม่แพท เมืองงามขำ

ก็ไตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงแปลงอุทาน
นี้ว่า :

"อเนกชาติสังสารี
สนุชาวิสุสั อนิพพิสั
คหการก^๑ คเวสนุโต
ทุกขา ชาตี ปุนปุนัน.
คหการก ทิฏโฐติ
ปุน เคนัน กาทลิ
สพพา เต ผาสูกา ภคคา
คหภูมึ วิสงขตัง.
วิสุงขารคตัง จิตตัง
ตณฺหานัน ขยมชฺฌคคา"^๒ :
อิมั อุทานัน อุทาเนตฺวา^๓ สตฺตาทัน
วิมุตฺติสฺสุขปฺปฏิเสวเนน วิตินาเมตฺวา

"เราแสวงหาตัณหา ผู้เป็นคังนายช่าง
สร้างเรือนอยู่ เมื่อยังไม่พบจึงแล่น
(วิ่ง)ไปแล้วส่งสาร มีชาติไม่น้อย
ความเกิดเป็นทุกข์รำไป. แน่ะตัณหา
ผู้เป็นคังนายช่างสร้างเรือน บัดนี้
เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือน
(คืออรรถภาพ) อีกไม่ได้ เราหัก
กลอนเรือน (คือ กิเลสอื่น ๆ) ของ
ท่านทั้งหมดเสียแล้ว ซ่อฟ้าเรือน
(คืออวิชชา)ของท่านเราก็รื้อทำลาย
เสียแล้ว. จิตของเราถึงแล้วซึ่ง
นิพพานอันปราศจากสังขาร (ปัจจัย
ปรุงแต่ง) เราบรรลुकความสิ้นไปแห่ง
ตัณหาแล้ว" พระองค์ประทับเสวย
วิมุตติสุข (สุขเกิดจากความหลุดพ้น)
ตลอดตส์ปคาทหนึ่ง

^๑ ส. คหการก. ^๒ ข. สุ. ๒๕/๓๕.

^๓ ส. อุทาเนนฺโต.

อภูจเม ทิวเส สมาปตฺติโต วุฏฺจาย ในวันที่ ๘ ทรงออกจากสมบัติ ทรงทราบ
 เทวตานํ กงฺขํ ฌตฺวา ตาสํ กงฺขาวิธมนตฺถํ ความสงสัยของเทวดาทั้งหลาย ทรงหวัง
 อากาเส อุปฺปตฺติตฺวา ยมกปาฏิหาริย์ จะขจัดความสงสัยของเทวดาเหล่านั้น จึง
 ทสฺเสตฺวา ตาสํ กงฺขํ วิธมิตฺวา เสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงยมกปาฏิ-
 ปลฺลงฺกโต อีสํ ปาจันนีสฺสึเต อุตฺตร- หาริย์ ครั้นทรงขจัดความสงสัยของเทวดา
 ทิสํภาเค จตฺวา "อิมสฺมี วต เม เหล่านั้นแล้ว เสด็จเฝ้าจากพระบัลลังก์ไป
 ปลฺลงฺเก สัพพญฺตญฺญาณํ ปฏิวิทฺธนฺ"ติ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประทับยืนจ้อง
 จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ กปฺปสฺตสฺสทฺสญฺจ ดูพระบัลลังก์และตนโพธิ์ อันเป็นสถานที่
 ปูริตานํ ปารมฺมํ ผลาธิกมฺมฺจานํ ที่ทรงบรรลุผลแห่งพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา
 ปลฺลงฺกญฺเจว โโพธิรฺกฺขญฺจ อนิมิสฺเสหิ ตลอด ๔ อสงฺไชยแสนกัป ด้วยพระเนตรที่ไม่
 อุกฺขีหิ โอลอกฺยมาโน สตฺตาทํ วิตฺตินาเมสิ, กระทบ โดยทรงรำพึงว่า "ที่บัลลังก์นี้หนอ
 ตํ จานํ อนิมิสฺเจตฺย นาม ชาตฺ. เราใดแห่งตลอด พระสัพพัญญุตญาณ แล้ว"
 ประทับอยู่ตลอดสัปดาหหนึ่ง, สถานที่นั้นจึงมี
 ชื่อว่า อนิมิสฺเจตฺย.

อถ ปลฺลงฺกสฺส จ จิตฺกฺจฺจานสฺส ต่อมา พระมหาบุรุษเสด็จจกกรมบน
 จ อนฺตเร ปุรตฺถิมปจฺฉิมโต आयเต พระรัตนจกกรมอันยืนออกไปทางทิศตะวันออก
 รตนจกฺกเม จกฺกมนฺโต สตฺตาทํ กับทิศตะวันตก ในระหว่างพระบัลลังก์กับ
 วิตฺตินาเมสิ, ตํ จานํ รตนจกฺกเมเจตฺย ที่ประทับยืน ประทับอยู่ตลอดสัปดาหหนึ่ง,
 นาม ชาตฺ. ตโต ปจฺฉิมทิสํภาเค สถานที่นั้นมีชื่อเรียกว่า รัตนจกฺกรมเจตฺย

มธุรัตถวาทาน ป. - ๗. ๑ - ๓

คุณเจียม เมืองงายฆ่า
 อุทิศอันสงฆ์นี้ให้คุณพ่อ เจียม - คุณแม่แห เมืองงายฆ่า

เทวดา รตนมร^๑ นาม มาเปส^๑, ตตถ
 ปลุลงเคน นิสีทิตวา อภิธมฺมปิฏก^๑ วิเสสโต
 เจตถ อนนฺตณยสมนฺตปฏฺจาน^๑ วิจินฺนโต
 สตฺตทาห^๑ วิตินาเมสิ. ต^๑จาน^๑ รตนมรเจตีย
 นาม ชาต^๑. เอว^๑ โพธิสมีเปเยว จตฺตาริ
 สตฺตาทาห^๑ วิตินาเมตฺวา ปญฺจเม
 สตฺตาทาเห โพธิรุกฺขมุลา เยน อชปาล-
 นิโคโรโธ เตนฺอุปสงฺกมิ, ตตฺถาปิ
 ธมฺม^๑ วิจินฺนโตเยว วิมุตฺติสฺสุขญฺจ
 ปฏฺฐิต^๑เวเทนฺโต อชปาลนิโครธ สตฺตทาห^๑
 วิตินาเมสิ.

เอว^๑ อปร^๑ สตฺตทาห^๑ มุจลินเท นิสีทิ.
 ตสฺส^๑ นิสินฺนมตฺตสฺเสว ภควโต สกฺล-
 จกฺกวาฬคพฺภ^๑ ปุเรนฺโต มหาอกาลเมโฆ
 อุทปาหิ. ตสฺมี^๑ ปน อุปฺปนฺเน

ต่อจากนั้น เหล่าเทวดาเนรมิตเรือนแก้วใน
 ทิศภาค ด้านทิศตะวันตก (แห่งตนโพธิ์),
 พระองค์ประทับนั่งขัดบัลลังก์^๑ ที่เรือนแก้วนั้น
 แล้วทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกและพระ-
 สมันตปฏิฐานอนันตนัย ในพระอภิธรรมปิฎกนี้
 โดยนัยแตกต่างกัน ประทับตลอดสี่ปาด้าหนึ่ง.
 สถานที่นั้น มีชื่อเรียกว่า รตนมรเจตีย.
 พระองค์ประทับไกลตนโพธิ์นั้นเอง ตลอด
 ๔ สัปดาห์ ด้วยประการฉะนี้ ในสัปดาห์ที่ ๕
 เสด็จจากโคนตนโพธิ์ เข้าไปยังตนอชปาล-
 นิโครธ ประทับที่ตนอชปาลนิโครธ ทรง
 พิจารณาธรรมและเสวยวิมุตติสุข ณ ที่นั้นตลอด
 สัปดาห์หนึ่ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งที่
ตนไม้จิก อีกหนึ่งสัปดาห์ ด้วยประการฉะนี้.
 พอพระองค์ประทับนั่งแล้วเท่านั้น เมฆฝน
 ใหญ่ในสมัยมิใช่ฤดูกาล ก็ได้เกิดขึ้นจนเต็ม

^๑ คือนั่งขัดสมาธิ.

มัจฉินโท นาคราชา จินุเตลี "อัย ห้องจักรวาลทั้งสิ้น ก็เมื่อเมฆฝนใหญ่ในสมัย
 มหาเมฆโม สตุณริ มยหุ่ ภวนั ปวิภูจมตุเต มีใช้ฤดูกาลนั้นก่อตัวขึ้นแล้ว พญานาคชื่อ
 อุปบุโน วาสาคารมสุส ลหุฉุ ฏภูติ"ติ. มัจฉินท์ คิดว่า "พอพระบรมศาสดาเสด็จ
 โส สตุตรตนมย์ เทววิมานสหัส เข้ามาสู่ภพของเรา เมฆฝนใหญ่นี้ก็เกิดขึ้น
 ทิพพิมานัน นิมนินิตุ สมนุโณปิ "เอว กเต พระองค์ควรจะได้เรือนพำนัก." พญานาค
 น มยหุ่ มหปผลั ภวิสสุติ, ทสพลสุส นั้นแม้สามารถเนรมิตวิมานทิพย์ เช่นเดียวกับ
 กายเวยุยาวจุจ กฤษุสามี่"ติ อติมหนุคั เทพวิมาน ซึ่งล้วนแล้วด้วยรัตนะ ๑๖ ประการ
 อตุตภาว กตุวา สตุณาริ สตุตกุขตุตุ ไต่ก็ตาม แต่มาคิดว่า "เมื่อเราทำอย่างนี้
 โภเกหิ ปริกชิปิตุวา อุปริ มหนุคั แล้วผลอันยิ่งใหญ่จักไม่มีแก่เรา เราจักทำ
 ฌณ กตุวา อฏจาสิ. อถ ภควา การชวนชววยควยกายแด่สมเด็จพระทศพล"
 ปริกเชปสุส อนุโตว มหติ โอกาเส จึงแปลงอัทภาพให้ใหญ่โต เอาขนด วงรอบ
 สพุพรตนมเย ปจุจกุขปลุลงเก^๑ อุปริ พระบรมศาสดาถึง ๑ รอบ แผ่พังพานใหญ่
 วินิคฺคณฺตุวิวิธสุรภิกุสุมทามวิตาเน วิวิธ- (ปกป้องกัน) ไว้เบื้องบน. คราวนั้นพระผู้มี
 สุรภิกนุชวาสิเต กนุชกุฎิยั วิหรนุโต วิย พระภาคเจ้าประทับอยู่บนบัลลังก์อันสวยงาม
 วิหาลิ. เอว ภควา ตั สตุตาทั ตตุถ สำเร็จด้วยรัตนะทั้งปวง ในที่ว่างอันกว้าง
 วิตินาเมตุวา ตโต อปริ สตุตาทั ใหญ่ภายในแควดวงขนคั่นเองเหมือนประทับ
 ราชายตเน นิสีหิ. ตตุถาปิ วิมุติสุข- อยู่ในพระคันธกุฎีซึ่งอบอวลไปด้วยของหอมมี
 ปฏิสัเวหิเยว. เอตุตาวตา สตุตสตุตาทานิ กลิ่นหอมตลบนานาชนิด มีเพดานพวงดอกไม้

^๑ ส. อ. มณฑปเป ปลุลงเก.

คุณเขาวดี ศรีสุวรรณภาพ
 เพื่อบุชาคุณหลวงพ่อบานวัดปางนบโค

ปรีปุกุณยานิ อเหสุ. เอกุณฺตเร กลิ่นหอมมานาชนิด หอยยอยอยู่เบื้องบน.
 ภควา ฌานสุเชน ผลสุเชน จ พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับ ณ ที่นั้นตลอด
 วิตินาเมลี. สัปดาหั้นด้วยประการฉะนี้ ต่อจากนั้น พระ
 องค์ประทับนั่งที่นครราชายณะ (ไม่เกิด).
 อีกหนึ่งสัปดาห์ ทรงเสวยวิมุติสุขที่นครราชาย
 ณะนั้นอีกเช่นเดียวกัน. ตามนัยนี้จึงรวม
 (กาลและสถานที่) เป็น ๑ สัปดาห์ บริบูรณ์.
 ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
 ด้วยฌานสุขและผลสุข.

อถสุส สตฺตสตฺตาทาทิกุกฺกเม "มุขํ ต่อมาเมื่อล่วงไปได้ ๑ สัปดาห์
 โธวิสุสามี"ติ จิตฺตํ อุပ္ปชฺชชิ. สกฺโก พระพุทธองค์ได้มีพระดำริว่า "เราตถาคค
 เทวานมินฺโท อคทหรีตกํ อาทริตฺวา จักบัวนพระโอษฐ์." ท้าวสักกะจอมเทพได้
 อทาสี. อถสุส สกฺโก นาคลตาทนฺต- ทรงนำผลสมอ อันเป็นเกสรช่มาถวาย.
 กฺกุจฺญจ มุขโธวณฺอุทกฺกุจฺญจ อทาสี. ตโต ครั้งนั้นท้าวสักกะได้ถวายไม้สีฟันชื่อนาคลตา
 ภควา ทนฺตกฺกุจฺญํ ขาทิตฺวา อโนตฺตตฺท- และนำบัวนพระโอษฐ์แด่พระองค์. ต่อจาก
 โททเกณ มุขํ โธวิทฺวา ราชายตนฺมุเล นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเคี้ยวไม้สีฟัน
 นิสีหิ. ตสฺมี สมเย จตุหิ โลกปาเลหิ ทรงบัวนพระโอษฐ์ถวายในสระชื่อนอนาคต
 อุปนีเต ปจฺจคฺกุเม เสลมเย ปตฺเต แล้วประทับนั่งที่โคนต้นไม้ราชายณะ (คือ
ตปฺปสฺสภลฺลิกานํ วาณิชาณํ มนฺถญจ ไม่เกิด). ในสมัยนั้น พระพุทธองค์ทรงรับ

คุณเซาวดี ศรีสุวรรณภาพ

เพื่อบูชาคุณหลวงพ่อบานวัดปางนบโค

มธุปิลัททิกญจ ปฏิกุกเหตฺวา ปริภุชิตฺวา
 ปจฺจากนฺตฺวา อชฺपालนิกฺโรธรฺกฺขมฺมฺเล
 นิสีหิ. อถสฺส ตตฺถ นิสินฺนมนฺตฺสฺเสว
 อตฺตนา อธิคตฺสฺส ธมฺมสฺส คมฺภีรภาวํ
 ปจฺจเวกฺขนฺตฺสฺส สพฺพพฺพุธานํ อัจฉินฺโณ
 "อธิคโต โข มยายํ ธมฺโม คมฺภีโร
 พุทฺทโส ทฺรฺนุโพโธ สนฺโต ปณีโต
 อตฺถกฺวาวโร นิปุโณ ปณฺทิตเวทนีโย"^๑
 ปเรสํ ธมฺมํ อเทเสตุกามตาการปฺปตฺโต
 ปรีวิตกฺโก อุตฺปาที.

ชาวสัตตุง และชาวสัตตูก่อนของพอกาชื่อ
ตปฺสฺส และภัลลิกะ ควຍบาตรใหม่อันลวน
 แลวควยศิลาซึ่งทาวโลกบาลทั้ง ๕ นอมถวาย
 เสวยเสร็จแล้ว เสด็จกลับไปประทับนั่ง
 ที่โคนต้นไม้ชฺपालนิกฺโรธ. ครั้งนั้น พอพระ
 พุทธองค์ประทับนั่งแล้วเท่านั้นที่ทรงพิจารณา
 ถึงภาวะแห่งธรรม ซึ่งพระองค์ทรงบรรลุ
 แล้ว เป็นของลึกซึ่ง ไต่ทรงเกิดพระปริวิตก
 ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งปวง ทรงพระปริวิตกมา
 แล้วอันถึงซึ่งพระอาการ ทรงท้อพระหฤทัย
 ที่จะแสดงธรรมแก่ชนเหล่าอื่นว่า "ธรรมที่
 เราตรัสรู้แล้วนี้ เป็นคุณอันลึกยากที่(บุคคล
 ผู้ยินดีในกาม) จะเห็นได้จะตรัสรู้ตามได้
 เป็นคุณอันสงบประณีต ไม่ใช่หยั่งลงได้ควย
 การตรึก(คือจะตรึกตรองเอาเองหาได้ไม่)
 เป็นคุณอันละเอียด บัณฑิต (เท่านั้น) จะพึง
 รู้ได้."

^๑ ที. มหา. ๑๐/๔๑, ม. ม. ๑๒/๓๒๓,
 ส. ส. ๑๔/๒๐๐, วิ. มหา. ๔/๘.

คุณเขาวดี ศรีสุวรรณภาพ
 เพื่อบูชาคุณหลวงพ่อบานวัดปางนวมโค

อด พรหมา สหมปติ ทสพลสฺส ครั้งนั้น ท้าวสัหมบดีพรหม ทราบพระ
 เจตสา เจโตปริวิตกุกมณฺเฑาย "นสฺสติ ปริวิตกแห่งพระเหตุทัยของสมเด็จพระศพล
 วต โภ โลก, วินสฺสติ วต โภ ด้วยใจ จึงเปล่งวาจาว่า "ท่านผู้เจริญ
 โลก"๑ วาจํ นิจฺฉา เรนฺโต ทสสฺส- ชาวโลกจักฉิบหายหนอ, ท่านผู้เจริญ ชาว
 จกฺกวาฬพรหมคณฺปิวิโต สกฺกสุยามสนฺตุ- โลกจักพินาศหนอ" ดังนี้ มีหมู่พระพรหมใน
 สิตปรนนิมิตวสวัตฺตีหิ อนุคโต อากนฺตฺวา หั้นจักรวาลหอมลอม มีท้าวสักกะ ท้าวสุยาม
 ภควโต ปุโรโต ปาตุโรโหสิ. ท้าวสันดุสิตและท้าวปรนนิมิตวสวัตฺตี ติดตาม
 มาปรากฏเบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า.

โส อุตฺตโน ปตฺติฏฺจานตฺถาย ปจฺวี ท้าวสัหมบดีพรหมนั้น เนรมิตแผ่นดินเพื่อเป็น
 นิมนิตฺวา ทกฺขิณํ ชาณุมณฺทลํ ปจฺวิยฺ ที่ประคิษฐานของตน ตั้งชานุมณฑล (คือ
 นิหนตฺวา^๒ ชลชามลาวิกลกมลมกฺลสฺส^๓ ตอนเขา) ข้างขวา ลงบนพื้นดิน กระทำอัญชลี
 ทสนฺชสโมธานสมุชฺชลมณฺชลี สิริสุมิ อันรุ่งเรื่องด้วยการประชุมนี้ทั้ง ๑๐ เช่น
 กตฺวา "เทเสตฺถ ฆนฺเต ภควา ฌมฺมํ, กับดอกบัวตูมที่เกิดในน้ำ ปราศจากมลทิน
 เทเสตฺถ สุกโต ฌมฺมํ, สนฺติ สตฺตา ไม่บกพร่อง ไว้เหนือเศียร ทูลอาราธนา
 อปฺปรชกฺขชาติกา, อสุสฺวนตา ฌมฺมสฺส พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงธรรม

๑ ส. ส. ๑๕/๒๐๑, ม. ม. ๑๒/๓๒๔,
 วิ. มหา. ๔/๔.
 ๒ โป. นิทิตฺวา.
 ๓ ส. อ. ชลมานามลาวิกล...

ปริหาชนุตติ,
อัญญาตาโร^๑ :

ภวิสุสนุตติ ฌมมสุส โดยนัยมีไชน้อย เป็นต้นอย่างนี้ว่า "ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
โปรดแสดงธรรม, ขอพระสุคตเจ้า โปรด
แสดงธรรม, สัตว์ทั้งหลายผู้มีธูลี (คือราคะ
โทสะ โมหะ) กำบัง (ปัญญาจักขุ) เพียง
เล็กน้อยยังมีอยู่, เพราะเหตุไม่ไค้ฟังธรรม
ก็ยอมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี" และว่า :

"ปาตุรโหสิ มคเชสุ ปุพเพ
ฌมโม อสุทโธ สมลลหิ
จินติตโต อปาปุเรตํ อมตสุส
ทวารํ สุณนตุ ฌมมํ วิมเล-
นानุพทุชฺ. เสเล ยถา
ปพฺพตมุตฺตนิฏฺฐิตโต ยถาปิ
ปสุเส ชนตํ สมนตโต
ตถูปมํ ฌมมมยํ สุเมธ^๒
ปาสาถมารุยฺห สมนตจกฺขุ

"แต่ก่อนในแควนมคธได้ปรากฏผู้มีธรรม
ไม่บริสุทธิ์อันคน(คือครูทั้ง ๖)มีมลทิน
(คือ ราคะ เป็นต้น) คิดแล้ว
ขอพระองค์จงทรงเปิดประตูแห่งอมต
ธรรม (คือพระอริยมรรค)นี้ ขอสัตว์
ทั้งหลาย จงฟังธรรมที่สมเด็จพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้หมกมลทินตรัสรู้
แล้วตามลำดับ. ข้าแต่พระองค์
ผู้มีพระปัญญาคี่ มีพระจักขุรอบคอบ

^๑ ส. ส. ๑๔/๒๐๑, วิ. มทา. ๔/๑๐.

^๒ โป. สุเมธโส.

โสภากวณิณ^๑ ชนคมเปตโสโก
 อเวกขสสุ ชาติชราภิกุ^๒.
 อญเจหิ วีร วิชิตสงคาม
 สตุถวาห อนณ วิจร โลเก
 เทสสุ ภาควา ธมม^๓
 อญญาตาโร ภวิสสนตี^๒ ติ :

ขอพระองค์ผู้ปราศจากความโศก จง
 เสด็จขึ้นสู่ปราสาทอันสำเร็จด้วยธรรม
 (คือพระปัญญา) แล้วทรงพิจารณา
 ผู้ซึ่งผู้เคลื่อนกลนด้วยความโศกอัน-
 ชาติและชราครอบงำแล้ว อุปมา
 เหมือนบุรุษ (มีจักษุ) ยืนอยู่บน
 ยอดภูเขาซึ่งลวนแล้วด้วยศิลา ฟัง
 เห็นผู้ซึ่งคนใดโดยรอบฉะนั้น. ข้าแต่
 พระองค์ผู้มีเพียร ทรงชนะสงคราม
 (คือมาร) ผู้นำหมู (คือร้อยนสัตว์
 จากชาติกัณการเป็นต้น). ผู้ไม่มีหน^๓
 (คือกามฉันทะเป็นต้น)ขอพระองค์จง
 ทรงอุทิศสาหะเทียวไปในโลกเกิด ขอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรม
 สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี" และว่า :

^๑ ฉ. โสภากวณิณ (อตุถกถาย อธิสเมว).

^๒ ม. ม. ๑๒/๓๒๕, ส. ส. ๑๕/๒๐๒,

วิ. มหา. ๔/๑๐.

"นनु ตูเมห ทิ 'พุทุโธ โโพเชยฺย
 ติณโณ ตาเรยฺย มุตฺโต โมเจยฺย'ติ :

"พระองค์ทรงตั้งปรารภว่า 'เรา
 ตรัสรู้แล้วพึงยังผู้อื่นให้ตรัสรู้ เราขามพน
 (จากทุกข) แล้ว พึงยังผู้อื่นให้ขามพน,
 เราหลุกพน (จากทุกข) แล้ว พึงยังผู้อื่นให้
 หลุกพน' และว่า :

'กิ เม อณฺเฏวเสณ
 ฌมฺมํ สจฺฉิกเตนิต
 สัพพญญุตํ ปาปญฺญิตฺวา
 ตารยิสฺสํ สเทวกนฺ'ติ^๑ :

'ประโยชน์อะไรแก่เรา ที่จะรู้แจ้ง
 ธรรมในศาสนา นี้ ควยรูปลักษณะอัน
 บุคคลไม่รู้จัก เราบรรลุพระสัพพัญญุต-
 ญาณแล้ว จักยังโลกพร้อมด้วยเทวโลก
 ให้ขามพน (จากทุกข)' ดังนี้.

ปตฺถนํ กตฺวา ปารมมโย ปุเรตฺวา
 สัพพญญุภาวํ ปตฺโต"ติ จ, "ตฺูเมหท
 ฌมฺเม อเทสิยมาเน โโก ทิ นาม
 อณฺโณ ฌมฺมํ เทเสสฺสตี, กิมณฺญํ
 โลกสฺส สรณํ ตาณํ เลณํ ปรายนนฺ"ติ
 จ เอวมาทึทึ อเนเกทึ นเยทึ ภควนฺตํ
 ฌมฺมเทสนตฺถํ อยาจึ. เตน วุตฺตํ

จึงได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีจนเต็มเปี่ยมก็ได้
 บรรลุความเป็นพระสัพพัญญูแล้ว มิใช่หรือ"
 และว่า, "เมื่อพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรม
 บุคคลอื่นใครเล่าจักแสดงธรรม, โลกจะมี
 ที่พึ่ง ที่ถานทาน ที่เร้น และที่ยึดหน่วง
 อย่างอื่นใดอย่างไร." เพราะเหตุนั้น
 ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ว่า "อนึ่ง เมื่อพระผู้มี

^๑ ก. มุตฺโต โมเจ สเทวเก.

"พุทธภูตสุต ปน ภควโต อฏฺฐเม พระภาคเจ้า ไคตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
 สุตตาเห สุตถา ฌมฺมเทสนฺตถาย พระพรหมทัตถอาราธนาพระบรมศาสดา เพื่อ
 พรหมุณา อายาจิตฺ"ติ. ให้พระองค์ทรงแสดงธรรม ในสัปดาหที่ ๘
 ควบประการฉะนี้."

อิทานิ "กทา กตฺถ จ เกนายํ บัดนี้ มาถึงโอกาสที่จะเฉลยปัญหา
 กถา หิ สมุทฺทิตฺ"ติ อิมสํ ปญฺหานํ เหล่านี้ที่ว่า "ก็พระคณาจารย์ ท่านกล่าวไว้
 วิสฺสชฺชนาย^๑ โอกาโส อนุปฺตฺโต. ตตฺถ เมื่อไร ? กล่าวไว้ที่ไหน ? และใครกล่าว."
 กทา วุตฺตาคี ? ปจฺมมหาสงฺคีติกาเล^๒ ในปัญหาเหล่านั้น ปัญหาที่ว่า ท่านกล่าวไว้
 วุตฺตา. ปจฺมมหาสงฺคีติ นามเสา เมื่อไร ? ตอบว่า ท่านกล่าวไว้ครั้งทำ
 สงฺคีติกฺขนฺธเก^๓ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺพพา. มหาสังคายนาครั้งแรก. ชื่อว่า การทำ
 กตฺถ เกน วุตฺตาคี ? ภควตี กิร มหาสังคายนาครั้งแรกนี้ บัณฑิตควรทราบ
 ปรีนิพฺพุเต ราชคฺคหนฺคเร เวภารปพฺพต- ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในสังคีตชั้นธกะนั้นแล.
 ปสฺเส สุตฺตปณฺณิกุหาทวาเร วิชิตฺสพฺพ- ปัญหาที่ว่า กล่าวไว้ที่ไหน ? ใครกล่าว ?
 สุตฺตุนา อชาตฺสุตฺตุนา มคธมหา- ตอบว่า ไคยีนว่า พระคณาจารย์ "ก็พระพรหม
 ราเชน ฌมฺมสงฺกายนตฺถ กวริเต ผู้เป็นใหญ่ในโลก" เป็นต้นนี้ ฟังทราบ
 ปรีปฺญณฺจนฺตมณฺฑลสงฺกาเส ทฏฺฐพฺพสฺสาร- ท่านพระอานนทเถระกล่าวไว้ (ขณะที่ท่าน)

^๑ ม. ปทานิ วิสฺสชฺชชนฺสฺส.

^๒ โป. ปจฺมสงฺคีติกาเล.

^๓ วิ. จ. ๗/๓๗๘.

มณฑล มณฑลแป ฐมาสนกเตนายสมตา
อานนตเตเรน "พฤษมาจ โลกาธิปตี"ติ
อัย คาลา วุตตาคี เวทิตพพา.
ออยเมตถ คาลาสมพนุโธ.

อยู่บนธรรมาสน์ในมณฑลอันโออาควยไม่แกน
อันน่าชม งดงามเชื่อกับมณฑลแห่งพระจันทร์
เต็มดวง ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูผู้มหาราช
แห่งแควนมคธ ผู้ทรงชำนาญศัทรูทั้งมวลสร้าง
ถวาย เพื่อสังคายนาพระธรรมไกลประตุถำ
สัตตปัลลภี ที่ข้างภูเขาวะภาระ ไกลพระนคร
ราชคฤห์ ในกาลเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว. นี้คือข้อความที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกันแห่งพระคาลาในอภักนทรนิทานนี้.

เอตตาวตา :

ควยลำดับแห่งคำมีประมาณเท่านี้ แม้คาลานี้
ว่า :

"กหายิ ฐมมฺเทสนตถิ
อชฺฌัญโจ พฤษมฺนา ชิโน
กทา กตถ จ เกนายิ
คาลา หิ สมฺทีริตา"ติ

"พระพรหม ทูลอาราธนาพระชินเจ้า
พระองค์นี้ ให้ทรงแสดงธรรม
เมื่อไร ? อนึ่งพระคาลานี้ ท่าน
กล่าวไว้เมื่อไร ? กล่าวที่ไหน?
และใครกล่าว ?"

ออยมปิ คาลา วุตตตฺถา โหติ. เอว
อิมินา สมฺพนุเชน วุตตาย ปนสฺสา
อนุตฺตานปทวณฺณํ กริสฺสาม.

มีเนื้อความใดกล่าวแล้ว. ก็เมื่อใดกล่าว
ถึงคาลาประพันธ์นี้เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจัก
ทำการพรรณนาความแห่งบทที่ยาก(สืบไป).

คุณจรัส ไผ่ประดิษฐ
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ พฺรหฺมาติ พฺรหฺมิโต เตหิ
 เตหิ คุณฺวิเสเสหิติ พฺรหฺมา. อัย ปน
 พฺรหฺม-สทฺโท มหาพฺรหฺมพฺราหฺมณ-
 ตถาคตมาตาปิตุเสฏฺฐาทีสุ หิสฺสตี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พฺรหฺมา
 มีวินิจฉัยว่า ที่ชื่อว่า พระพฺรหฺม. เพราะ
 อรรถว่าเจริญด้วยคุณวิเศษนั้น ๆ. ก็ศัพท์ว่า
พฺรหฺม นี้ ปราภฏในความหมายหลายอย่าง
 เป็นต้นว่า ทาวมหาพฺรหฺม พฺราหฺมณฺ พระ-
 ตถาคตเจ้า มารดาบิดา และพระธรรมอัน
 ประเสริฐสุด.

ตถา หิ "ทฺวิสหัสโส พฺรหฺมา"ติ-
 อาทีสุ^๑ มหาพฺรหฺมาติ อธิปฺเปโต.

จริงอย่างนั้น ศัพท์ว่า พฺรหฺม ในคำมีอาทิว่า
 "ทฺวิสหัสสปฺรหฺม (คือ พระพฺรหฺมที่แผ่รัศมี
 ไปในสองพื้นโลกธาตุ)" ท่านประสงค์ว่า
 ทาวมหาพฺรหฺม.

ในพระบาลีที่ว่า :

"ตโมนุโท พุทฺโธ สมนฺตจกฺขุ
 โลกนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อนาสโว สพฺพทุกฺขบฺปหิโน
 สจฺจวุหโย พฺรหฺเม อฺปาสิโต เม"^๒ติ.

"อูกรทานพฺรหฺม พระพุทฺธเจ้าผู้มี
 พระสมันตจักฺขุ (จักฺขุรอบคอบ) ผู้ทรง
 บรรเทาความมืด ทรงถึงที่สุดแห่งโลก
 ทรงดวงภพใดทั้งหมด ไม่มีอาสวะ

^๑ ม. อ. ๑๔/๒๒๐.

^๒ ข. ส. ๒๕/๕๕๑.

ทรงละทุกขทั้งปวงได้ มีพระนามตาม
เป็นจริง ข้าพเจ้า(พระปิงคิยะ)ได้
เขาเฝ้าแล้ว" นี้ท่านหมายถึงพราหมณ์.

เอตถ พราหมโณ. "พฺรหฺมา"ติ โข ในพระบาลีที่ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า
ภิกฺขเว ตถาคตสฺสเสถ อธิวจฺนฺ"ติ^๑ พระพรหมนี้เป็นชื่อของเราผู้ตถาคต" นี้ท่าน
เอตถ ตถาคโต. หมายถึงเอาพระตถาคตเจ้า.

"พฺรหฺมาติ มาตาปิโตร ปุพฺพาวจฺริยาติ ในพระบาลีที่ว่า "มารดาบิดา เราตถาคต
วฺจฺจเร"ติ^๒ เอตถ มาตาปิโตร. กล่าวว่า เป็นพระพรหม (ของบุตร) ว่า
เป็นบูรพาจารย์ (ของบุตร)" นี้ ท่าน
หมายถึงเอามารดาบิดา.

"พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตตี"ติ^๓ เอตถ ในพระบาลีที่ว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
เสฏฺโฐ อธิปฺเปโต. ประกาศพระพรหมจักร (จักรอันประเสริฐ)"
นี้ ท่านหมายถึงเอาพระธรรมอันประเสริฐสุด.

^๑ คเวสิตพฺโพ.

^๒ อัง. ติก. ๒๐/๑๖๘,

อัง. จตฺก. ๒๑/๘๒, ขุ. ส. ๒๕/๓๑๔.

^๓ ม. ม. ๑๒/๑๔๐, ส. นิ. ๑๖/๓๓,

อัง. จตฺก. ๒๑/๑๐, อัง. ปญฺจก.

๒๒/๑๐, ขุ. ป. ๓๑/๕๔๗.

อธิ ปน ปจฺมชฺฌานํ ปถิตํ ภาเวตฺวา แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์เอาท้าวมหาพรหมผู้
 ปจฺมชฺฌานญฺมียํ นิพฺพตฺโต กปฺปายุกฺโก เจริญสมุฏฐานอันประณีตแล้ว เกิดในภูมิปฐม-
 มหาพรหฺมา อธิปฺเปโต? จ-สทฺโท ฌานมีอายุยืนชั้วกัปป. จ ศัพท์เป็นสัมปิณฑณะ
 สัมปิณฑนคฺโค, พรหฺมา จ อญฺเณ จ (คือประมวลความ), อธิบายว่า พระพรหม
 ทสฺสุ จกฺกฺวาฬสฺสเสสฺสุ พรหฺมาโน จาคี (นั่น)และพระพรหมพวกอื่นในหมื่นจักรวาล,
 อคฺโค, ปทฺปุรณมคฺโค ภา. โลกาธิปตี อีกนัยหนึ่ง (จ ศัพท์) เป็นเพียงปทปุระ
 เอตฺถ โลกิ สงฺขารโลกิ สคฺคโลกิ (คือเพิ่มเข้ามาให้เต็มบาทพระคาถา ไม่มี
 โอกาสโลกิ ติโย โลกา. เตสฺสุ อธิ ความหมาย) ที่ชื่อว่า โลก ในคำว่า
 สคฺคโลกิ อธิปฺเปโต. ตสฺส อีสฺสโร โลกาธิปตี นี้ ไต่แกโลก ๓ คือ สังขารโลก
 อธิปตี โลกาธิปตี, โลกเกกเทสฺสาปิ สัตว์โลก โอกาสโลก. บรรดาโลกทั้ง ๓ นั้น
 อธิปตี โลกาธิปตี วุจฺจติ เทวาธิปตี ในที่นี้ท่านประสงค์เอาสัตว์โลก. ที่ชื่อว่า
 นราธิปตี วย. โลกาธิปตี เพราะอรรถว่า เป็นใหญ่ เป็น
 อธิปตีแห่งสัตว์โลกนั้น, ผู้เป็นอธิปตีแม่เพียง
 ส่วนหนึ่งของโลก ก็เรียกว่าโลกาธิปตี คุจ
 (ศัพท์ว่า) เทวาธิปตี (ผู้เป็นใหญ่แห่ง
 เทวดา) นราธิปตี (ผู้เป็นใหญ่แห่งนรชน).

๑ ปปญฺจสุทฺถิ. ๑/๔๗.

สหมปตี โส กิร กสฺสปลฺลส ภควโต
 สาสเน สหโก นาม เถโร ปจฺมชฺฌานํ
 นิพฺพุตเตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน ชีวิต-
 ปริโยสาเน ปจฺมชฺฌานญฺมียํ กปฺปายุก-
 มหาปุรหุมา หุตฺวา นิพฺพุตโต, ตตฺร ปน
 นํ "สหมปตี พุรหุมา"ติ สญฺชานนฺติ.
 "สหมปตี"ติ วตฺตพฺเพ อนุสฺสาราคม^๑
 กตฺวา รุฬุหิวเสณ "สหมปตี"ติ^๒ วทนฺติ.
กตฺยชฺลี กตฺยชฺลิกโก, อญฺชลิปฺภูํ ลีรลึ
 กตฺวาติ อตฺถโณ.

คำว่า สหมปตี มีอธิบายว่า ได้ยี่นว่า
 ท้าวสหมปตีพรหมนั้น เป็นพระเถระนามว่า
 สหกะ ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระนามว่า กัสสปะ บำเพ็ญปฐมฌานให้เกิด
 ขึ้นแล้ว มีฌานไม่เสื่อม ครั้นสิ้นชีวิตได้บังเกิด
 เป็นท้าวมหาพรหม มีอายุชั่วมกัปในภูมิแห่ง
 ปฐมฌาน, ก็พรหมทั้งหลายในภูมิแห่งปฐม-
 ฌานนั้นรู้จักท่านทั่วกันว่า "ท้าวสหมปตีพรหม"
 เมื่อควรจะเรียกว่า "ท้าวสหมปตีพรหม" แต่
 ท่านลงนิคหิตอาคม (คือ ◦ แล้วแปลงเป็น
 มุ อักษร) จึงเรียกว่า "ท้าวสหมปตีพรหม"
 ดวยอำนาจคลองปาก. บทว่า กตฺยชฺลี
 แปลว่ากระทำอัญชลี, อธิบายว่า ทำระพุม
 มือขึ้นไว้เหนือเศียร.

อนธิวรนตี อจฺจนฺตวโร อธิวโร นาสฺส
 อตฺถีติ อนธิวโร, น ตโต อธิโก
 วโร อตฺถีติ วา อนธิวโร,

บทว่า อนธิวโร มีความว่า พระผู้มีพระภาค
 เจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า อนธิวโร
 เพราะอรรถว่า ไม่มีบุคคลอื่นประเสริฐยิ่ง

^๑ ฉ. อนุสสราคม.
^๒ ฉ. สหปตีติ.

อนุตฺตโรติ อตุโถ, ตํ อนธิวโร. อญาจถาติ อญาจิตฺถ อชฺฌเณสิ.

คือ ประเสริฐเกิน, อีกนัยหนึ่ง ทรงพระนามว่า อนธิวโร เพราะอรรถว่า ไม่มีบุคคลอื่นประเสริฐยิ่งไปกว่า, อธิบายว่า ทรงเป็นผู้ไม่มีบุคคลอื่นยิ่งกว่า (พระพรหมได้ทูลอาราธนา) พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้ไม่มีบุคคลอื่นยิ่งกว่า. บทว่า อญาจถ แปลว่า ไต่ทูลอาราธนาแล้ว คือ ทูลเชื้อเชิญแล้ว.

อิทานิ ยสฺส ตฺถาย โส ภควนฺตํ อญาจิ, ตมตฺถํ ทสฺเสตฺถ "สฺนตฺติธ สฺตฺตา" ตีอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ สฺนตฺติธ สํวิชฺชนฺติ อฺปลพฺภนฺติ, พุทฺธจกฺขุสฺส อปาถํ อากจฺจนฺตา อตุถิตี อตุโถ.

บัดนี้ ท่านประสงค์จะแสดงเนื้อความที่ท้าวสัทหมบตีพรหมนั้น ทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวคำมีอาทิว่า "สฺนตฺติธ สฺตฺตา." บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สฺนตฺติธ แปลว่ามีอยู่ คือ หาได้มีอยู่, อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายที่จะมาสู่กล้องแห่งพระพุทธจักขุ มีอยู่.

อิธาติ อัยฺ เตสาปเตเส นิปาโต. สฺวายํ กตฺถจิ สาสนํ อฺปาทาย วุจฺจตี. ยถาห : "อิเชว ภิกฺขเว สมโณ, อิธ

ศัพท์ว่า อิธ นี้ เป็นนิบาตแสดง เทศะ (คือ ขอบเขต). ศัพท์ว่า อิธ นี้ นั้น บางแห่งท่านกล่าวหมายเอาพระศาสนา. ดังเช่นที่พระ-

ทศิโย สมโณ, อิศ ทศิโย สมโณ, ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย อิศ จตุตโธ สมโณ, สุธมฺมา ปรบฺพวาทา สมณะ (คือ พระโสตาบัน) มีอยู่ในศาสนา สมณณิ อณฺณเหที"ติ^๑ นีทานัน, สมณะที่ ๒ (คือ พระสกทาคามี) มีในศาสนา, สมณะที่ ๓ (คือพระอนาคามี) มีในศาสนา, สมณะที่ ๔ (คือพระอรหันต์) มีในศาสนา, วาทะ (คือ ลัทธิของศาสนา) เหล่าอื่น วางจากสมณะผู้รู้อันถึง (ธรรม).

กตฺถจิ โอภาสํ. ยถา :

บางแห่งท่านกล่าวหมายถึงโอกาส. ดังเช่น ที่ท่านกล่าวไว้ว่า (ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่ง เทวดา กราบพูลวา) :

"อิธเว ทิฏฺฐมานสฺส
 เทวภูตสฺส เม สโต
 ปุเนวายุ^๒ ว เม ลทฺโธ
 เอวํ ชานาหิ มาริสํ"ติ^๓

"ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ เมื่อหม่อมฉันเกิด เป็นเทวดา ดำรงอยู่ในโอกาสนี้ หม่อมฉัน ก็ได้อายุเพิ่มขึ้นอีก (ด้วยวิบากที่ฟังธรรม เกิดความโลมมันส์) ขอพระองค์จงทรงทราบ อย่างนี้."

^๑ ม. มุ. ๑๒/๑๒๘, ที. มหา. ๑๐/๑๗๕,

อง. จตุกก. ๒๑/๓๒๓.

^๒ ฉ. ปุณฺณรายุ จ เม ลทฺโธ.

^๓ ที. มหา. ๑๐/๓๒๑.

คุณจรัส ไผ่ประดิษฐ์

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

กตฺถจิ ปทปุรณมตฺตเมว โหติ. ยถา บางแห่งเป็นเพียงบทปุระณะ (คือทำบทให้ "อิธหํ ภิกฺขเว ภุตฺตาวี อสฺส เตม) เท่านั้น. ดังเช่นที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปวาริตฺต"ติ? กตฺถจิ โลกํ อุปาทาย. ตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจะพึง ยถา "อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ บริโภคเสร็จแล้ว ห้ามกัณฑ์แล้ว." บางแห่ง พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขายา"ติ^๑ อิธปิ ท่านกล่าวหมายถึงโลก. ดังเช่นที่พระผู้มี โลกเมว อุปาทาย วุตฺตติ เวทิตฺตพฺโพ. พระภาคเจ้าตรัสว่า "ตถาคตูปติชฺชนในโลกลงนี้ ตสฺมา อิมสฺมี สตฺตโลเกติ อตฺถโ. เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อ สตฺตตฺตติ รูปาทีสุ ชนฺเชสุ ฉนฺทราเคน สุขแก่ชนเป็นอันมาก." แม้ในที่นี้ บัณฑิตพึง สตฺตตา วิสฺตฺตตา อาสฺตฺตตา ลกฺคา ลกฺกิตฺตติ ทราบว่า ท่านกล่าวหมายถึงโลกนั่นเอง. สตฺตตา, สตฺตตฺตติ ปาณินิ วุจฺจนฺติ. เพราะฉะนั้นจึงมีความหมายว่าในสัตว์โลกนี้. รูปหีสทฺเทน ปน วิตราเคสุปิ อยู่ บทว่า สตฺตตา มีวินิจฉัย ดังนี้ สัตว์มีปราณ โวหาโร วตฺตติเยว. มีจิตของแล้ว คือสักส่าย ติดแน่น มีจิตคล่อง ถูกคล่องไว ด้วยความกำหนดด้วยอำนาจ ความพอใจในรูปขันธ์เป็นต้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า สัตว์, สัตว์มีปราณท่านเรียกว่าสัตว์. แต่ ถอยคำนี้ใช้แม่ในผู้ปราศจากราคะ ด้วยเป็น กัณฑ์ที่คล่องปาก.

^๑ ม. มุ. ๑๒/๒๑.

^๒ อง. เอกก. ๒๐/๒๘.

อปฺปรชกฺขชาตีกาติ ปณฺณามเย บทว่า อปฺปรชกฺขชาตีกา มีอรรด
 อกฺขิมฺหิ อปฺปํ ปริตฺตํ รากโทสโมหรรชํ วิเคราะห์ว่า ฐลฺลํ คือ รากะ โทสะ โมหะ
 เอเตลฺลํ เอวํสภาวา จ เตติ อปฺปรชกฺข- ในจักขุคือปัญญาของสัตว์เหล่านี้ มีน้อย คือ
 ชาตีกา, อปฺปํ รากาทิรชเมว วา นิดหน้อยและสัตว์เหล่านี้ก็มีสภาวะอย่างนั้น
 เยลฺลํ เต อปฺปรชกฺขา, เต อปฺปรชกฺข- เหตุนี้สัตว์เหล่านี้จึงชื่อว่า อปฺปรชกฺข-
 สภาวา อปฺปรชกฺขชาตีกาติ เอวเมตฺถ ชาตีกา, อีกนัยหนึ่ง ฐลฺลํมีรากะเป็นต้น
 อตฺถโถ ทฺฐจพฺโพ. เตลฺลํ อปฺปรชกฺข- ของสัตว์เหล่าใดมีน้อย สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า
 ชาตีกานํ. "สตุตฺตานนฺ"ติ วิภคฺตฺวิปริณามํ อปฺปรชกฺขา (มีฐลฺลํ คือรากะเป็นต้น น้อย),
 กตฺวา "เทเสหิ ฐมฺมนฺ"ติ อิมินา สัตว์เหล่านั้นมีฐลฺลํ คือรากะเป็นต้น น้อย
 สมฺพนฺธํ กตฺวา อตฺถโถ ทฺฐจพฺโพ. เป็นสภาวะจึงชื่อว่าอปฺปรชกฺขชาตีกา บัณฑิต
เทเสหิติ อายาจนฺวจนเมตฺ, เทเสหิ ควรเห็นความในที่นี้กันอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้.
 กเถหิ อฺปฺปทิสํสาติ อตฺถโถ. แก่สัตว์เหล่านั้นผู้มีฐลฺลํ คือ รากะเป็นต้น ใน
 จักขุน้อยเป็นสภาวะ. บัณฑิตพึงทำการ

เปลี่ยนแปลงวิภคฺตฺติ (เดิม สตุตฺตา ปฺลุมฺมาวิภคฺตฺติ)
 เป็น "สตุตฺตานํ" (คือ จตุตฺถวิภคฺตฺติ) แล้ว
 ทำสัมพนฺธฺเข้ากับคำนี้ว่า "เทเสหิ ฐมฺมนํ"
 ก็จะเข้าใจความ. คำว่า เทเสหิ นี้ เป็น
 คำพุลอาธรรณ, ความว่า ขอจงทรงแสดง
 คือจงตรัส (เทศนา) จงแนะนำ.

พลโททวิช - พันเอกหญิงเอมอร บุญญาวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

มจรฺตฺตฺถวาลาสนิ ป. - ๗. ๑ - ๕

ธมฺมนฺตี เอตถ อัย ธมฺม-สทฺโท ปริยตฺติ-
สมาธิปญฺญาปกทิสภาวสุญฺญตาปญฺญาอาปตฺติ-
เณยฺยจตุสจฺจธมฺมาทิสฺสู ทิสฺสูตฺติ.

ในบทว่า ธมฺม นี้ ศัพท์ว่า ธรรม ซึ่ง
เอาพระปริยัติธรรม สมาธิ ปัญญา ปกทิสภา
วาระ สุญฺญตา บุญ อาบัติ ไฉยธรรม และ
สังฆธรรม ๔ เป็นอาทิ.

ตถา हि "อิธ ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปฺญาตี
สุตฺตํ เณยฺยํ เวยฺยาकरणํ ฯเปฯ
เวทลฺลน"ติอาทิสฺสู^๑ ปริยตฺติยํ ทิสฺสูตฺติ.

จริงอย่างนั้น ในพระบาลีเป็นต้นว่า "ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ยอมเล่าเรียนธรรม คือสุตตะ
เณยยะ เวชยาकरणะ ฯลฯ เวทลละ" ซึ่ง
เอาพระปริยัติธรรม.

"เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อหฺเสน"ติ-
อาทิสฺสู สมาธิมฺหิ.

ในคำเป็นต้นว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้า
เหล่านั้นล้วนมีธรรมอย่างนี้" ซึ่งเอาสมาธิ.
ในพระคถาเป็นต้นว่า

"ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา
วานรินฺท ยถา ตว
สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโก
ทิจฺจํ โส อตีวตฺตตี"ติ-

"ดูกรจอมวานร ผู้ใดมีคุณธรรม ๔
เหล่านี้คือ สังฆะ ธรรม (คือปัญญา)
ธิติ (คือความเพียร) จาคะ (คือ
การเสียสละ) เหมือนกับท่าน ผู้นั้น
ยอมลวงพนักตรู"

อาทิสฺสู^๓ ปญฺญาช.

ซึ่งเอาปัญญา.

^๑ ม. ม. ๑๒/๒๖๗, อง. จตุกก. ๒๑/๑๓๗.

^๒ ก. คุณา ปรมภททกา.

^๓ ข. ชา. ๒๗/๘๕.

"ชาติธมฺมา ชราธมฺมา อโถ ในพระบาลีเป็นต้นว่า "บุดูชน มีความเกิด
มรณธมฺมิโน" ^๑ ตีอาที่สุ^๑ ปกตีย์. เป็นธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา และ
มีความตายเป็นธรรมดา" ^๒ ชีบงเอาปกติ.

"กุกฺสลา ธมฺมา อกุกฺสลา ธมฺมา ในพระบาลีเป็นต้นว่า "ธรรมที่เป็นกุศล
อพฺยาคตาธมฺมา" ^๒ ตีอาที่สุ^๒ สภาเว. ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่เป็นอภัยากฤต"
^๓ ชีบงเอาสภาวะ.

"ตสฺมี โข ปน สมเย ธมฺมา โหนฺติ ในพระบาลีเป็นต้นว่า "ก็ในสมัยนั้นแล
ขนฺธา โหนฺตี" ^๓ ตีอาที่สุ^๓ สุกฺขตายํ. ธรรมทั้งหลายมีอยู่ ชั้นทั้งหลายมีอยู่" ^๔ ชีบง
เอาสุกฺขตา.

"ธมฺโม สุกฺขิณฺโณ สุขมาวหาตี" ^๔ ตีอาที่สุ^๔ ปุณฺณเณ. ในพระบาลีเป็นต้นว่า "ธรรมที่บุคคลประพฤติ
ดีแล้ว ยอมนำสุขมาให้" ^๕ ชีบงเอาบุญ.

"เทว อนฺนิตา ธมฺมา" ^๕ ตีอาที่สุ^๕ อาปคฺตีย์. ในพระบาลีเป็นต้นว่า "อนนิตธรรมมี ๒"
^๖ ชีบงเอาอาบัติ.

^๑ อัง. ดิก. ๒๐/๑๘๕.

^๒ อภิ. ส. ๓๔/๑. ^๓ อภิ. ส. ๓๔/๓๓.

^๔ ขุ. ส. ๒๕/๓๖๐, ขุ. เถร. ๒๖/๓๑๔,

ขุ. ชา. ๒๗/๒๔๐, ๔๗๓.

^๕ วิ. มหาวิภังค. ๑/๔๓๑.

"สพฺเพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ในพระบาลีเป็นต้นว่า "ธรรมทั้งมวลย่อม
ภควโต ญาณมุขเ อาปาถํ อากจฺฉนฺตี"ติ- มาสู่คลองแห่งพระญาณอันสูงสุด ของพระผู้มี
อาทีสุ^๑ เถยฺเย. พระภาคพุทธเจ้าโดยอาการทั้งปวง" ซึ่ง
เอาไฉยธรรม (ธรรมที่ควรรู้).

"ทีฏฺจธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม"ติ- ในพระบาลีเป็นต้นว่า "เศรษฐีเป็นผู้เห็น
อาทีสุ^๒ จตุสจฺจธมฺเม. อธิปา ธรรมแล้วบรรลุธรรมแล้ว รุ่งแจ้งธรรมแล้ว"
จตุสจฺจธมฺเม ทฏฺจพฺโพ. อนุกรมปาติ ซึ่งเอาสังฆธรรม ๔. แม้ในที่นี้ บัณฑิตก็พึง
อนุกรมํ อนุทฺทยํ กโรหิ. อิมฺนติ ปชํ ทราบว่า ซึ่งเอาสังฆธรรม ๔. บทว่า
นิทฺทิสฺสนฺโต อาห. - ปชฺนติ ปชาตตฺตา อนุกรมป ไต่แกของจงกระทำความอนุเคราะห์
ปชา, ตํ ปชํ, สตฺตนิกาเย สํสารทฺกฺขโต คือ ความเอ็นดู. บทว่า อิมํ นี้ ท่านกล่าว
โมเจหิตี อธิปฺปาโย. ซึ่งเอาหมู่มสัตว์. บทว่า ปชํ คือหมู่มสัตว์
ที่ชื่อว่า ปชา เพราะเกิดสืบ ๆ กันมา,
(ของจงทรงอนุเคราะห์) อธิบายว่าขอ
พระองค์จงทรงเปลื้องหมู่มสัตว์จากทุกข์ ใน
สังสารวัฏเกิด.

เกจิ ปน :

แต่ บางอาจารย์กล่าวว่า :

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๔๓๒, จุฬ. ๓๐/๒๓๔,

ขุ. ป. ๓๑/๕๗๗.

^๒ ที. ส. ๔/๑๔๑, วิ. มหา. ๔/๓๒-๖๘.

"ภควาตี โลกาธิปตี นรุตตโม
กตญชลี พรหมคณเฑี ยาจิตโต"ตี
ปจนตี.

"พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นใหญ่ในโลก
สูงส่งกว่านรชน อันหมุ่พระพรหม
ประนมอัญชลี ทูลอาราธนาแล้วทวย
คำว่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค"เป็นอาทิ

เอตตวาทา สัพพโส อัย คาลา วุตตตถา
โหตี.

ทวยถ้อยคำประมาณเท่านั้น ย่อมเป็นอันกล่าว
เนื้อความพระคถานี้ โดยประการทั้งปวง.

อถ ภควโต ตี พรหมโน
สหมปติสสุส - อวจาจนวจัน สุตว
อปริमितสมยสมุทิตกรรณาพลสสุส ทสพลสสุส
ปรหิตกรณนิปณมติจารสสุส สัพพสตุเตสุ
โอกาสกรณมตฺเตน มหากรรณา อุตปาที.
ตี ปน ภควโต กรรณูปตฺตี ทสเสนเตหี
สงฺคีติกาเล สงฺคีติการเกหี :

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีกำลัง
พระกรรณาเพรียบพร้อมแล้ว ในกาลอนันัน
มิถวัน ผู้มีพระทศพลญาณ ทรงตกลงพระทัย
แน่วแนในการทำประโยชน์แก่อุภกฏแก่อุช
ไคสดับคำทูลอาราธนาของท้าวสหมบดีพรหม
นั้นแล้ว ทรงเกิดพระมหากรรณาในสรรพสัว
ทวยอาการเพียงทำโอกาส (คือ ทรงรับคำ
ทูลอาราธนาทวยพระอาการคฺษณภาพ). ใน
กาลเมื่อครั้งทำสังคายนา พระสงฺคีติกาจารย์
ทั้งหลาย เมื่อจะแสดงความบังเกิดขึ้นแห่ง
พระกรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จึงยก
พระคถาขึ้นตั้งไว้ดังนี้ :

พลโททวีช - พันเอกหญิงเอมอร บุญญาวัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

๒. "สมปนฺนวิชชาจรณสุส ตาทิโน
 ชุตินุทธรสฺสนุติมเทหธาริโน
 ตถาคตสุสปฏิปุคฺคสฺส
 อุปปชฺชี่ การุณฺยตา สพฺพสฺสเท"ติ

อัย คาถา จปิตา.

ตคฺค สมปนฺนวิชชาจรณสุส ตาติ

สมปนฺนํ นาม ติวีธํ ปริปุณฺณสมํกิมฺมจฺจ-
 วเสณ. ตคฺค :

"สมปนฺนํ สาลิกะทาร์
 สุวา ญฺญชฺนฺติ โกลิย
 ปฏิเวเทมิ เต พุรฺหม
 น นี วาเรตฺตมฺสฺสเท"ติ^๑

๒. "พระตถาคตเจ้าทรงสมบุรณ์ด้วย
 วิชชา และจรณะ ทรงตาทิคุณ
 ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง ทรงไว้
 ซึ่งพระวรกายครั้งสุดท้าย ไม่มี
 บุคคลเปรียบเสมอเหมือน ทรง
 บังเกิดพระกรุณาในสรรพสัตว์."

ที่ชื่อว่าสมบุรณ์ในบทว่า ทรงสมบุรณ์

ด้วยวิชาและจรณะ ในพระคานานี้ มี ๓
 ไตแกปริปุณฺณะ (คือบริบูรณ์) สมังคี (คือ
 พรอมเพรียง) และมธุระ (คือมีรสหวาน).
 บรรดาความสมบุรณ์ทั้ง ๓ นั้น ความสมบุรณ์
 เช่นที่ว่า :

"ข้าแต่ท่านโกลิยะนาข้าวสาลีบริบูรณ์
 ดีแต่นกแขกเต้าทั้งหลายพากันมากิน
 เสีย ข้าแต่พราหมณ์ ข้าพเจ้าขอคั้น
 นานนี้ให้แก่ท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่
 อาจหามนกกแขกเต้าเหล่านั้นได้."

^๑ ชุ. ชา. ๒๗/๓๖๖.

อิทํ ปริพฺพณสมฺปนฺนํ นาม. "อิมีนา นีชื่อว่า ปริพฺพณสมฺปนฺนํ (ไต่แก่ สมบูรณ์
 ปาติโมกฺขสํวเรน อูเปโต โหติ สมุเปโต คือบริบูรณ์). ความสมบูรณ์เช่นที่ว่า "ภิกษุ
 อุกฺคโต สมุกฺคโต สมฺปนฺโน สมฺนาค- เป็นผู้ประกอบแล้ว ประกอบพร้อมแล้ว เขา
 คโต"^๑ อิทํ สมงฺกิสมฺปนฺนํ นาม. ถึงแล้ว เขาดังพร้อมแล้ว สมบูรณ์แล้ว
 "อิมีสุสา ฆนฺเต มหาปจฺวิยา เหนฺจิมคฺล มาตามพร้อมแล้ว ควฺยปาติโมกฺขสํวรคฺคินี"^๒
 สมฺปนฺนํ, เสยฺยถาปิ ชุทฺทมจฺจํ อนีลกํ, นีชื่อว่า สมงฺกิสมฺปนฺนํ (ไต่แก่สมบูรณ์คือ
 เวมสํสาทนุ"^๓ อิทํ มจฺจรสฺมฺปนฺนํ นาม. พร้อมเพียง). ความสมบูรณ์เช่นที่ว่า
 อิธ ปริพฺพณสมฺปนฺนํมฺปิ สมงฺกิสมฺปนฺนํมฺปิ "พระพุทธเจ้าชา พินเบื้องกลางแห่งแผ่นดิน
 ยุชฺชติ"^๓ ใหญ่สมบูรณ์ มีรสอันโอชา เหมือนน้ำผึ้ง
 จากมีม (คือตัวผึ้งขนาดเล็ก) ที่ไม่มีตัวอ่อน
 ฉะนั้น" นีชื่อว่า มจฺจรสฺมฺปนฺนํ (ไต่แก่สมบูรณ์
 คือมีรสหวาน). ในที่นี้ (วิชชาและจรณะ)
 ที่สมบูรณ์คือบริบูรณ์กิต ที่สมบูรณ์คือพร้อม-
 เพียงกิต ก็ควร(ทั้งนั้น).

วิชชาติ ปฏิปกฺขธมฺเม วิชฺฌนคฺคเณ บทว่า วิชชา มีอรรถวิเคราะห์ว่า ที่ชื่อว่า
 วิทิตกฺรณคฺคเณ วินุทิตพฺพคฺคเณ จ วิชฺชา. วิชชา เพราะอรรถว่าแห่งตลอดธรรมที่เป็น

^๑ อภ. วิ. ๓๔/๓๓๑.
^๒ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๑๑.
^๓ ปปญฺจสุทฺถ. ๑/๒๑๒.

ตา ปน คิสฺโสปิ วิชฺชา อฏฺฐปิ วิชฺชา. ฝ่ายตรงข้าม (อวิชา) เพราะอรรถว่า
 คิสฺโส วิชฺชา ภยเภรวสุตฺเต^๑ กระทำให้ปรากฏ และเพราะอรรถว่าธรรม
 อากตฺนเยเนว เวทิตพฺพา, อฏฺฐ ที่ควรประสพ. อนึ่ง วิชชานั้นมี ๓ บ้าง
อมพฺภุจสุตฺเต^๒ ตตฺร หิ วิปัสสนาณเณ มี ๔ บ้าง. วิชชา ๓ ฟังทราบตามนัยที่มาแล้ว
 มโนมยิทฺธิยา จ สห จ อภิญญา ในภยเภรวสุตฺรนั้นแล, วิชชา ๔ ฟังทราบ
 ปรีคฺคเหตุวา อฏฺฐ วิชฺชา วุตฺตา. ตามนัยที่มาแล้วในอัมพฺภุจสุตฺร. ก็ในอัมพฺภุจ
 สุตฺรนั้น วิชชา ๔ พระองค์ตรัสประมวล
 อภิญญา ๖ กับวิปัสสนาญาณและมโนมยิทฺธิเข้า
 ควบกัน.

จรณฺติ สีสํวโร อินฺทฺริเยสุ คฺคตฺทวารตา ธรรม ๑๕ ประการเหล่านี้คือ ความสำรวม
 โภชเน มตฺตณฺณตา ชาคริยานุโยโค ในศีล ๑ ความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครอง
 สทฺธา หิริ โอตฺตปฺปิ พาหุสจฺจ แล้วในอินทรียทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้รู้จัก
 อารทฺธวิริยตา อุปฺภุจิสฺสตีตา ปณฺณา- ประमाणในโภชนะ ๑ การประกอบความ
 สมนฺนตา จตฺตาริ รูปาวจรชฺฆานานีติ เพียรในความเป็นผู้ตื่นอยู่ ๑ ศรัทธา(ความ
 อิเม ปณฺณรส ธมฺมา เวทิตพฺพา. เชื่อ) ๑ หิริ(ความละอายบาป) ๑ โอตตปฺปะ
 อิเมเยว หิ ปณฺณรส ธมฺมา ยสฺมา (ความเกรงกลัวบาป) ๑ ความเป็นพหูสูต ๑

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๘.

^๒ ที. ลี. ๔/๑๑๔.

ว่าที่ร้อยตรีหญิงสุสดี เพ็ชรพลาย

อุทิศให้รองศาสตราจารย์นายแพทย์ดำรง เพ็ชรพลาย

เอเตหิ จรติ อริยสาวโก กจฺจติ อมตํ
ทิสํ, ตสฺมา "จรณฺ"ติ วุตฺตา. ยถา
"อิธ มหานาม อริยสาวโก สีลวา
โหตี"ติ? สพฺพํ มชฺฉิมปณฺณาสเก
วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

ความเป็นผู้ปราศจากความเพียร ๑ ความ
เป็นผู้มีสติตั้งมั่น ๑ ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ปัญญา ๑ รูปร่างจรณาณ ๔. ฟังทราบว่
ชื่อว่าจรณะ. ก็เพราะพระอริยสาวกประพฤติ
ด้วยจรณธรรมเหล่านี้เท่านั้น จึงดำเนินไปสู่
อมตทิศ, ฉะนั้นธรรม ๑๕ ประการเหล่านี้
แหละ ท่านจึงเรียกว่า "จรณะ." ดังเช่นที่
พระพุทธองค์ตรัสไว้มีอาทิว่า "อูกร มหานาม
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีศีล"
คำทั้งปวง บัณฑิตฟังทราบตามนัยที่ท่านกล่าว
ไว้แล้ว ในมชฺฉิมปณฺณาสกัณฑ์แหละ.

วิชฺชา จ จรณญฺจ วิชฺชาจรณานิ,
สมฺปนฺนานิ ปริปฺพณฺณานิ วิชฺชาจรณานิ ยสฺส
โสธฺมํ สมฺปนฺนวิชฺชาจรโณ, วิชฺชาจรณเห
สมฺปนฺโน สมฺกฺกัฏฺโถ, สมฺนฺนาคโถติ วา
สมฺปนฺนวิชฺชาจรโณ. อุกฺขถาปิ อตุโถ
ยฺชฺชเตว, ตสฺส สมฺปนฺนวิชฺชาจรณสฺส.^๒

วิชชาด้วยจรณะด้วย ชื่อว่าวิชชาและจรณะ,
วิชชาและจรณะของพระตถาคตเจ้าพระองค์
ใดเปรียบพร้อมบริบูรณ์ พระตถาคตเจ้า
พระองค์นั้น ชื่อว่าทรงมีวิชชาและจรณะ
เปรียบพร้อม, อีกนัยหนึ่ง พระตถาคตเจ้า
พระองค์ใด ทรงเปรียบพร้อม ก็ เป็น

^๑ ม. ม. ๑๓/๒๖.

^๒ สมฺนฺตปาสาทิกา. ๑/๑๒๑.

ว่าที่ร้อยตรีหญิงสุสดี เพ็ชรพลาย

อุทิศให้รองศาสตราจารย์นายแพทย์ดำรง เพ็ชรพลาย

สมังคี, ไคแก ทรงประกอบด้วยวิชาและ
 จรรยา เพราะเหตุนี้ พระตถาคตเจ้าพระ
 องค์นั้น จึงชื่อว่า ทรงเพียบพร้อมด้วย
 วิชาและจรรยา. เนื้อความแม่ทั้งสองก็ควร
 เช่นเดียวกัน, แต่พระตถาคตเจ้าพระองค์
 นั้น ผู้ทรงมีวิชาและจรรยาเพียบพร้อม.

คาถาโนติ "อิฏฺเฐปิ ตาที อนิฏฺเฐปิ
 ตาที" ตีอาทีนา นเยน มหานิทเทเส^๑
 อากตตาทิลกฺขณเณ ตาทีโน, อิฏฺฐา-
 นิฏฺฐาทีสุ อวิการสุส ตาทีสุสสาตี อตุโธ.
ชุตินธรสสาตี ชุติมโต, ยุกนุชเร
 สรทสมเย สมุทิตทิวสกราติเรกตร-
 สสุสิริกสิริชุติวิสรรสสาตี^๒ อตุโธ.
 "ปณฺญาปชฺโชตธรสสา"ตี วา วคฺคํ
 วญฺญตี. วคฺคตฺตเณหํ :

บทว่า ทรงคาतिकุณ ความว่า
 ที่ชื่อว่าทรงคาतिकุณ เพราะทรงมีพระคาถา-
 ลักษณะอันมาแล้ว ในพระคัมภีร์มหานิทเทส
 โดยนัยเป็นต้นว่า "พระอรหันต์เป็นผู้คงที่
 (คือ ไมยินดี ยินร้ายในโลกธรรม) ทั้งใน
 ส่วนที่น่าปรารถนา เป็นผู้คงที่ทั้งในส่วนที่ไม่
 น่าปรารถนา," อธิบายว่า ทรงเป็นผู้ไม่มี
 วิการ คือ เป็นผู้เช่นเดียวกันทั้งในส่วน
 ที่น่าปรารถนา และในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๑๓๘, ๕๖๒.

^๒ ส. อ. ยุกนิธนสมยสมุทิตทิวสกราติ-
 เรกตรสสิริชุติวิสรรสสาตี.

เป็นต้น. บทว่า ทรงไวซึ่งความรุ่งเรือง คือทรงมีความรุ่งเรือง, อธิบายว่า ทรงไวซึ่งแสงสว่างที่พวยพุ่งออกจากพระสรีระอันมีพระสิริงามยิ่งกว่าดวงอาทิตย์ ซึ่งอุทัยขึ้นเหนือเขาขุคนธรในฤดรอน. อีกอย่างหนึ่งจะกล่าววว่า ผู้ทรงไวซึ่งแสงสว่างคือพระปัญญา คังนิกควร. สมจริงดังพระคำรัสที่พระผู้เฒ่าพระภาคเจ้าตรัสว่า :

"จตุตทาโร โลเก ปชุโชตา
 ปญจเมตถ น วิชชติ
 ทิวา ตปติ อาทิจโจ
 รตติมาภาติ จนุทิมา.
 อถ อคฺคิ ทิวารตฺตี
 ตตฺถ ตตฺถ ปภาสตี
 สมฺพุทฺโธ ตปตฺ สฺญโจ
 เอสา อาภา อนุตฺตราทิ"

"แสงสว่างในโลกนี้มี ๔ แสงสว่างที่ ๕ หามีไม่ ดวงอาทิตย์ส่องสว่างในกลางวัน ดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน. อนึ่ง ไฟ(มีอยู่ ณ ที่ใด ๆ) ย่อมส่องสว่าง ณ ที่นั้นๆ ทั้งกลางวันและกลางคืน พระสัมพุทธเจ้าประเสริฐสุดในบรรดาแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างนี้ (คือที่เนื่องมาจากความ

๑ ส. ส. ๑๕/๒๒,๖๕.

ปรากฏเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ได้
 พังธรรมเกิดปีติเลื่อมใส รวมทั้ง
 แสงสว่างคือญาณ) เป็นแสงสว่าง
 อย่างยอดเยี่ยม."

ตสุมา อุภยถาปิ สรรูปฌณาชุตติ-
 วิสธธรสสาตี อตฺถโณ. อนติมเทหธาริโนติ
 สัพพจฺฉิมสริธาริโน, อปุณพฺภวสฺสาตี
 อตฺถโณ.

เพราะฉะนั้น แม่ทั้ง ๒ นี้ก็มีอธิบายว่า
 ผู้ทรงไว้ซึ่งแสงสว่าง พวยพุ่งออกจากพระ-
 สรีระและแสงสว่างคือพระปัญญา. บทว่า
ทรงไว้ซึ่งพระกายครั้งสุดท้าย คือ ทรงไว้
 ซึ่งพระสรีระครั้งสุดท้าย, คือไม่ทรงมีภพใหม่.

ตถาคตสสาตี เอตฺถ อญฺจหิ
 การณเหหิ ภควา "ตถาคโต"ติ วุจฺจติ,
 กตเมหิ อญฺจหิ ? ตถา อากโตติ
 ตถาคโต, ตถา คโตติ ตถาคโต,
 ตถลกฺขณฺ อากโตติ ตถาคโต, ตถธมฺเม
 ยาทาวโต อภิสสมฺพุทฺโธติ ตถาคโต,
 ตถทสฺสิตาย ตถาคโต, ตถวาทีตาย
 ตถาคโต, ตถาการิตาย ตถาคโต,
 อภิภวณฺญเจเน ตถาคโตติ.

ในคำว่า พระตถาคตเจ้านี้ มีวินิจฉัย
 ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ชาวโลกเรียกว่า
 "พระตถาคต" เพราะเหตุ ๘ ประการ,
 เหตุ ๘ ประการเป็นไฉน ? เหตุ ๘ ประการ
 คือ ที่ชื่อว่าพระตถาคต เพราะอรรถว่า
 พระองค์เสด็จมาแล้วอย่างนั้น ๑, เพราะ
 อรรถว่า พระองค์เสด็จไปแล้วอย่างนั้น ๑,
 เพราะอรรถว่าพระองค์ทรงบรรลุตถลักษณะ
 (คือลักษณะอันจริงแท้) ๑, เพราะอรรถว่า

พระองค์ตรัสรู้ธรรมอันจริงแท้ตามความเป็นจริง ๑, เพราะพระองค์ทรงเห็นธรรมอันจริงแท้ ๑, เพราะพระองค์มีปกติตรัสธรรมอันจริงแท้ ๑, เพราะพระองค์มีปกติกระทำอย่างนั้น ๑, เพราะพระองค์ทรงครอบงำสรรพสัตว์(ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย) ๑.

กถิ ภควา ตถา อากโตติ
ตถากโต ? ยถา เยน อภินิหา เรน
ทานปารมี ปุเรตวา สีล เนกขมม ปญญา-
วีริยขนฺตีสจฺจ อธิฏฺฐาน เมตฺต อุเบกฺขา ปารมี
ปุเรตวา อิมา ทส ปารมีโย ทส
อุปปารมีโย ทส ปรมตฺต ปารมีโยติ
สมตฺตีส ปารมีโย ปุเรตวา องฺค ปริจฺจาคํ
ชีวิตฺตปริจฺจาคํ ธนรชฺช ปุตฺต ทวาร ปริจฺจาคณฺติ
อิเม ปญฺจ มหา ปริจฺจาค เค ปริจฺจ ชิตฺวา

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก-
นามว่าพระตถากต เพราะ อรรถ ว่า พระองค์
เสด็จ มา แล้ว อย่าง นั้น อย่าง ไร ? พระสัมมา
สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีเป็นต้น
ทรงบำเพ็ญทานบารมี ทรงบำเพ็ญศีลบารมี
เนกขัมบารมี(การออกผนวช) ปญญาบารมี
วีริยบารมี ขันติบารมี สัจบารมี อธิษฐาน-
บารมี เมตตาบารมีและอุเบกขาบารมี ทรง
บำเพ็ญบารมีเหล่านี้มาครบถ้วน ๓๐ ทัก คือ

๑ ม. ทวารปริจจาคํ ปุตตปริจจาคํ
รชชปริจจาคณฺติ.

ม. น. พ. น. ๑-๑-๕

ยถา วิปัสสีอาทโย สมนาสมพุทฺธา บารมี ๑๐ อุบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐
 อากตา, ตถา อมหากมฺปิ ภควา ทรงบริจาคนิพฺพมหาริชาต (คือการบริจาคนิพ
 อากโตติ ตถาคโต. ยถาห : อันยิ่งใหญ่ ๕) ไต่แก้บริจาควัยวะ บริจาคนิ
 ชีวิต บริจาคนิพฺพ บริจาคนิพฺพปฏิสังขลํ บุตร
 และภรรยาเสด็จมาแล้วโดยบุญญาภิหารินิ
 อยางใด พระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรา
 ก็เสด็จมาแล้วอย่างนั้น เพราะเหตุนี้
 พระองค์จึงทรงมีพระนามว่า พระตถาคต.
 สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

"ยถเว โลกมฺหิ วิปัสสีอาทโย
 สพุทฺถญฺญภาวํ มุนโย อิธาคตา
 ตถา อโย สกฺขมฺหิปี อากโต
 ตถาคโต วุจฺจติ เตน จกฺขุมา"ติ.(๑)

"พระมุนีเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสี
 เป็นตน ทรงบรรลุความเป็นพระ
 สัพพัญญูแล้วในโลกนี้ อยางใดแล
 แม่พระศากยมุนีพระองค์นี้ ผู้ทรงมี
 พระจักขุ ก็ทรงบรรลุแล้วอย่างนั้น
 ฉะนั้นจึงเรียกว่าพระตถาคต."(๑)

^๑ มโนรณปุรณี เอก. ๓/๑๑๐.

กถิ์ ตถา คโตติ ตถาคโต ?
ยถา สมุปติชาตา วิปสฺสึอาทโย สเมหิ
ปาเทหิ ปลวียํ ปติฏฺจาย อุตฺตาราภิมุขา
สฺตฺตปทวตีหาเรน คตา, ตถา อมฺหากมฺปิ
ภควา คโตติ ตถาคโต. ขณาท :

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก
นามว่าพระตถาคต เพราะอรรธว่าพระองค์
เสด็จไปแล้วเช่นนั้น อย่างไร ? พระสัมมา
สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีเป็นต้น
แรกประสูติกั้ประทับยืนบนพื้นดินด้วยพระบาท
ทั้งสองอันเรียบเสมอ ผินพระพักตร์ไปทาง
ทิศเหนือ เสด็จก้าวพระบาทไป ๗ ก้าว
อย่างใด, พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา
ทั้งหลายก็เสด็จไปแล้วอย่างนั้น เพราะเหตุ
นั้นจึงทรงมีพระนามว่าพระตถาคต. สมคังที่
ทานกล่าวไว้ว่า :

"มฺหุตฺตชาโตว กวมฺปตี ยถา
สเมหิ ปาเทหิ มฺหึ วสุณฺธรํ
โส วิกฺกมึ สฺตฺตปทานิ โคตโม
เสตญฺจ ฉตฺตํ อานุชาเรญฺ มรฺู.

"พระโคตมะพระองค์นั้น ดุจโคเจ้าฝูง
ประสูติโคครุเดียว ทรงเหยียบพื้นดิน
ด้วยพระบาททั้งสอง อันเรียบเสมอ
เสด็จก้าวพระบาทไป ๗ ก้าว และ
ทวยเทพก็โคกนเศวตฉัตรตามเสด็จ.

คุณฉวีวรรณ - คุณระวีวรรณ จงสุขศิริ
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

คนุตวาน โส สตุตปทานิ โคตโม
 ทิสสา วิโลเกสิ สมา สมนุตโต
 อภูจุงคูปเต^๑ กิรมพุกุทีริย^๑
 สีโห ยถา ปพุตตมุตฺถนิฏฺฐิโต"^๑ติ. (๒)

พระโคตมะพระองค์นั้น ครั้นเสด็จไป
 ๑ ก้าวแล้ว ทรงตรวจดูทิศโดยรอบ
 อย่างถี่ถ้วน แล้วทรงเปล่งพระวาจา
 อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
 เหมือนราชสีห์ขึ้นบนยอดเขา บนลือ
 เสียง ฉะนั้น." (๒)

กถิ ตถลกขณั อาคโตติ ตถาคโต ?
 สพุเพสั ฐุปารุปรหมมานั สลลกขณั
 ส้ามณฺณลกขณฺณจ. ตถิ อวิตถิ ฅาณคคิตฺยา
 อาคโต อวิรัชฺฌิตฺวา ปตฺโต^๒ อนุพฺพุโธติ
 ตถาคโต.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก
 นามว่าพระตถาคต เพราะอรรถว่าพระองค์
 ทรงบรรลุตถลักษณะ (ลักษณะอันจริงแท้)
 อย่างไม่ ? พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุ
 คือทรงถึงโดยไม่พลาด ไต่แกทรงตรัสรู้แล้ว
 โดยลำดับ ซึ่งพระสลักษณะ (คือลักษณะของ
 ตนเอง) และสามัญลักษณะ (คือลักษณะทั่วไป)
 อันเป็นความจริงแท้ไม่แปรผัน แห่งรูปธรรม
 และอรูปธรรมทั้งมวลด้วยพระญาณคติ เพราะ
 เหตุนี้ พระองค์จึงทรงมีพระเนมิตกนามว่า
 พระตถาคต.

^๑ มโนรณปุรณิ. ๑/๑๑๑.

^๒ สี. อวิรัชฌิตฺวา ว คโต.

คุณเสงี่ยม-คุณจันทร์จิรา เพ็องชูนุช

อุทิศส่วนกุศลให้ ตาแปลก-ยายชื่น ฉิมอยู่ ผู้ล่วงลับไปแล้ว

"สพฺเพสํ ปน ฐมฺมานํ

สกสามณฺณลกฺขณํ

ตถเมวาคโต ยสฺมา

ตสฺมา สตฺถา ตถาคโต"ติ.(๓)

"อนึ่ง เพราะพระบรมศาสดา ทรง

บรรลุซึ่งสลักษณะ และสามัญลักษณะ

แห่งธรรมทั้งมวลนั้นแล ฉะนั้นจึงทรง

มีพระเนมิตกนามว่า พระตถาคต." (๓)

กถิ ตถมฺเม ยถาวโต

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก

อภิสมฺพุทฺโธติ ตถาคโต ? ตถมฺมา นาม

นามว่าพระตถาคต เพราะอรรถว่าพระองค์

จตุตฺตาริ อริยสัจฺจานิ. ยถาห "จตุตฺตาริมานิ

ตรัสรู้ธรรมอันจริงแท้ ตามความเป็นจริง

ภิกฺขเว ตถานิ อวิตถานิ อนณฺณถานิ.

อย่างไร ? อริยสัจ ๔ ชื่อว่าธรรมอันจริงแท้.

กตฺมานิ จตุตฺตาริ ? 'อิทํ หุภฺขนฺ'ติ

เหมือนอย่างทีพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกฺขเว ตถเมตํ อวิตถเมตํ

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็น

อนณฺณเมตฺน"ติ วิตุถาโร. ตานิ จ

สภาวะจริงแท้ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น.

ภควา อภิสมฺพุทฺโธ, ตสฺมา ตถานํ

อริยสัจ ๔ เป็นไฉน ? ดูกรภิกษุทั้งหลาย

อภิสมฺพุทฺธตฺตา "ตถาคโต"ติ วุจฺจติ.

อริยสัจที่ว่า 'นี่คือทุกข์' นี้เป็นสภาวะจริงแท้

อภิสมฺพุทฺธตฺโต หิ เอตฺถ คตสฺสโต.

นี้ไม่แปรผัน นี้ไม่เป็นอย่างอื่น" ความพิสดาร

ยังมีต่อไป. และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

ตรัสรู้อริยสัจเหล่านั้น, เพราะฉะนั้นจึง

๑ ส. มหา. ๑๔/๕๓๘.

นาวาเอกบำรุง - คุณอารยา ขาวรัตน์

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เรียกว่า "พระตถาคต" เพราะตรัสรู้ธรรม
อันจริงแท้ทั้งหลาย. จริงอยู่ กต กัมม ในที่นี้
มีอรรถวาตรัสรู้.

ตถนามานิ สัจจานิ
อภิสัมพุชฌิ นายโก
ตสฺมา ตถานํ สัจจานํ
สัมพุทฺธตฺตา ตถาคโต. (๔)

พระบรมนายกโตตรัสรู้สิ่งทั้งหลาย
อันชื่อว่าจริงแท้ ฉะนั้น พระองค์
จึงทรงมีพระนามว่า พระตถาคต
เพราะตรัสรู้สิ่งทั้งหลายอันจริงแท้.
(๔)

กถิ ตถทสฺสิตาย ตถาคโต ?
ภควา หิ อปริมาณาสฺ โลกชาตฺตฺส
อปริมาณานํ สตฺตทานํ จกฺขุโสตฺฆานชิวหา-
กายมโนทฺวาเรสุ อาปาถํ อากจฺจนฺตํ
รูปสทฺทกนฺธรสโณภูจฺพพมฺมารมฺมณํ ตถา-
คโต สพฺพการโต ชานาติ ปสฺสตีติ,
เอวํ ตถทสฺสิตาย ตถาคโต. อถวา
ยํ โลกเก ตถํ, ตํ โลกสฺส ตถเว
ทสฺสเสตี. ตโตปิ ภควา ตถาคโต.
เอตฺถ ตถทสฺสิตฺตฺเถ "ตถาคโต"ติ
ปทสฺสมภโว เวทิตฺตฺโพ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก
นามว่าพระตถาคต เพราะทรงเห็นความ
จริงแท้ อยางไร ? จริงอยู่ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระตถาคต ทรงทราบ ทรงเห็นรูป
เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะ และธัมมารมณ
ที่มาสู่คลองในทวารคือ จักขุ โสตะ ฆานะ
ชิวหา กายและใจ แห่งสัตว์ทั้งหลาย อันหา
ประมาณมิได้ในโลกธาตุ อันหาประมาณมิได้
โดยอาการทั้งปวง, เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงทรงมีพระเนมิตกนามว่า
"พระตถาคต" เพราะทรงเห็นความจริงแท้

นาวาเอกบำรุง - คุณอารยา ขาวรัตน์
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

อย่างนี้. อีกนัยหนึ่ง ความจริงแท้ใคมีอยู่
ในโลก พระองค์ทรงแสดงความจริงแท้
แก่ชาวโลกอย่างนั้นนั่นแล. แมควยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงมีพระเนมิตกนาม
ว่า "พระตถาคต". ในที่นี้บัณฑิตพึงทราบ
ความสำเร็จ บทว่า"ตถาคโต" ในอรรถว่า
ตถที่สี่ (คือแปลว่าทรงเห็นความจริงแท้
หรือทรงแสดงความจริงแท้).

ตถากาเรน โย ธมฺเม
ชานาติ อณุปสฺสตี
ตถทสฺสีตี สมนุพุทฺโธ
ตสฺมา วุตฺโต ตถาคโต. (๕)

พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงทราบ
ทรงเห็นธรรมทั้งหลายโดยอาการอัน
จริงแท้ ทรงแสดงธรรมอันจริงแท้
เพราะเหตุนี้ พระสัมพุทธเจ้าพระ-
องค์นั้นจึงเรียกว่าพระตถาคต. (๕)

กถิ ตถาทิตาย ตถาคโต ? พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก
ยญจ อภิสมฺโพธิยา ปรีนิพพานสฺส จ นามว่า พระตถาคต เพราะมีปกติตรัสธรรม
อนุตเร ปญฺจจตุตทาสีวสฺสปริมาณกาเล อันจริงแท้ อย่างไร ? พระพุทธพจน์ที่
สฺสจตุตทาทินวํกสฺสจกฺกหิตํ ภาสิตํ ลปิตํ ประกอบควยองค์ ๙ มีสฺสตะเป็นต้น ที่พระ

นาวาเอกบำรุง - คุณอารยา ขาวรัตน์
สร้างคณฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ตถาคเตน, สัพพ์ ตํ เอกตุลา ย ตูลิตํ วิย ตถาคตเจา ทรงภาษิตไว ตรีสไวแลว
 ตถเมว อวิตถเมว โหติ. เตเนวาท : ในระยะเวลา ๔๕ พรรษา ในระหว่างการ
 ตรีสรูและปรินิพพาน, ทั้งหมดนั้น เป็นธรรม
 จริงแท้ไม่แปรผันเลย เปรียบประดุจสิ่งซึ่ง
 บุคคลซึ่งแล้วควยตราช้อนเดียวกัน. เพราะ
 เหตุนี้พระองค์จึงตรัสว่า :

"ยญจ จุนฺท รตฺตี ตถาคโต
 อนุตฺตรํ สมนฺมาสุมฺโพธิ อภิสสมฺมุชฺชติ,
 ยญจ รตฺตี อนุปาทิสเสสาย
 นิพฺพานธาคฺชยา ปรีนิพฺพายติ, ยํ
 เอตสฺมี อนุตเร ภาสตี ลปติ
 นิหิติสติ, สัพพ์ ตํ ตเถว โหติ,
 โน อญฺญถา. ตสฺมา 'ตถาคโต' ติ
 วุจฺจตี"ติ?

"อญฺจ จุนฺท ตถาคตยอมนฺตรํ ตรีสรู
 ซึ่งอนุตรสัมมาสุมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม
 ในราตรีอันใด, และเข้าสู่ปรินิพพาน
 ภายอนุปาทิสเสสนิพพานธาตุในราตรี
 อันใด, คำใดที่ตถาคต ภาษิตไว
 กล่าวไวแสดงออกไว้ในระหว่างนั้น,
 คำนั้นทั้งหมดเป็นคำจริงแท้, ไม่เป็น
 อย่างอื่น. เพราะฉะนั้น ชาวโลกจึง
 เรียกเราว่า 'พระตถาคต.'"

เอตถ ปน กทอตุโถ หิ กตสทุโท. แต่ในที่นี้ กต คัพพ มีอรรถว่า (คือ
 เหว ภาษิตไวตาย ตถาคโต. อากหนํ แปลว่า) กล่าว. เพราะพระองค์มีปกติตรัส

^๑ อง. จตุกก. ๒๑/๓๐.

อากโท, วจนุนติ อตุโธ. ตโธ ธรรมอันจริงแท้เท่านั้น จึงทรงมีพระเนมิตก
 อวิปริโต อากโท อสุสาติ ตถาคโต. นามว่าพระตถาคต. การกล่าวชื่อว่าอากทะ,
 ท-การสุส ต-การ กตุวา วุตโต. แปลว่า การกล่าว. พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นทรงมีพระเนมิตกนามว่า พระ-
 ตถาคต เพราะอรรถว่า ทรงมีการตรัสอัน
 จริงแท้ไม่แปรผัน. ท่านกล่าวไว้โดยแปลง
 ท-อักษร เป็น ต-อักษร.

ตถาวาที่ ชิโน ยสุมา

ตถธมฺมปฺปกาสะโก

ตถามาตทณฺณจสุส

ตสุมา พุทฺโธ ตถาคโต.(๖)

เพราะพระชินเจ้าทรงมีปกติตรัสธรรม
 อันจริงแท้ ทรงประกาศธรรมอันจริง
 แท้ และทรงมีการตรัสคำอันจริงแท้
 เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงมี
 พระเนมิตกนามว่าพระตถาคต.(๖)

กถิ ตถาการิตาย ตถาคโต ?

ภควา หิ ยิ ยิ วาจํ อภาสี, ตํ
 ตํ เอวํ กายเณ กโรติ, วาจา
 กายโย อณุโลเมติ, กายสุสปี วาจา.
 เตเนวาท :

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนมิตก
 นามว่า พระตถาคต เพราะพระองค์ทรงมี
ปกติทำอย่างนั้น อย่างไร ? แท้จริงพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ไตตรัสพระวาจาใด ๆ ก็ทรง
 กระทำตามพระวาจานั้น ๆ ด้วยพระกาย,

คุณคารณี วิจิตเกษม

สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

พระกายก็ทรงสอดคล้องกับพระวาจา, ทั้ง
พระวาก็สอดคล้องกับพระกาย, เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า :

"ยถา วาที ภิกขเว
ตถาคโต ตถา การี, ยถา
การี ตถา วาที ฯเปฯ ตสฺมา
'ตถาคโต'ติ วุจฺจตี"ติ."

ยถา จ วาจา คตา, กาโยปิ
ตถา คโต, ยถา กาโย คโต,
วาจาปิ ตถา คตา. เอว
ตถาการิตาย ตถาคโต.

ยถา วาจา คตา ตสฺส
ตถา กาโย คโต ยโต

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตพูด
อย่างไร ทำอย่างนั้น ทำอย่างไร
พูดอย่างนั้น ฯลฯ เพราะเหตุนี้
ชาวโลกจึงเรียกว่า 'พระตถาคต'."

อนึ่ง พระวาจาตรัสไว้อย่างใด,
แม่พระกายก็ทรงประพฤต้อย่างนั้น,
พระกายทรงประพฤต้อย่างใด,
แม่พระวาก็ตรัสอย่างนั้น. เพราะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีปกติกระทำ
อย่างนั้น พระองค์จึงทรงมีพระ-
นามิตกนามว่า พระตถาคต อย่างนี้.

พระวาจา ของพระองค์ตรัสอย่างไร
พระกายของพระองค์ก็ทรงทำอย่างนั้น

๑ อัง. จตุกก. ๒๑/๓๐,

พ. จุฬ. ๓๐/๒๒๔.

ตถาวาที่ตาย สมุพฺพุโธ
สตุถา ตสฺมา ตถาคโต.(๑)

เพราะเหตุที่พระองค์มีปกติตรัสอย่าง
นั้น เพราะเหตุนี้ พระสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นพระบรมศาสดา จึงทรงมีพระ-
เนमितกนามว่าพระตถาคต.(๑)

กถิ อภิภวนตฺเถน ตถาคโต?
อุปฺริ ภวคฺคิ เหฏฺฐา อวีจึ ปฺริยนฺตํ
กตฺวา ติริยํ อปริมาณาสฺ โลกธาตฺตฺส
สพฺพสฺสฺเต อภิภวติ สีเลนฺปิ สฺมาธินาปิ
ปญฺญาปิ วิมุตฺตียาปิ วิมุตฺติญฺญาณทสฺสเนนฺปิ,
น ตสฺส ตฺลา วา ปมาณํ วา
อตุถิ, อถ โข อตุโล อปฺปเมยฺโย
อนุตฺตโร. เตเนวาท :

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระเนमितก
นามว่า พระตถาคต เพราะอรรถว่าทรง
ครอบงำ อย่างไร ? พระองค์ทรงครอบงำ
สรรพสัตว์ในโลกธาตุทั้งหลาย เบื้องบนจน
ภวักคพรหม เบื้องล่างจรดอเวจีเป็นที่สุด
เบื้องขวางหาประมาณมิได้ทั้งด้วยศีล สภา
ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสนะ, การซึ่ง
หรือประมาณ (พระคุณธรรมทั้งหลาย) ของ
พระองค์ย่อมไม่มี, ที่แท้พระองค์ทรงมี
พระคุณอันซึ่งมิได้ ประมาณมิได้ ทรงเป็น
บุคคลยอดเยี่ยม. เพราะเหตุนี้แลพระองค์
จึงตรัสว่า :

"สเทวเก ภิกฺขเว โลเก
ฯเปฯ ตถาคโต อภิภู อนภิภูโต

"อูกรภิกฺขุทั้งหลาย พระตถาคต
เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก

อัญญทตฺตฺถุ ทโส วสวตฺตฺตี, ตสฺมา
'ตถาคโต'ติ วุจฺจตี"ติ?

ฯลฯ ไม่มีผู้ใดครอบงำได้ เป็นผู้เห็น
แจ่ม ยังอำนาจให้เป็นไปโดยแท้,
เพราะเหตุนี้ชาวโลกจึงเรียก(เรา)
ว่า 'พระตถาคต'."

ตเตรวิ ปทลิตฺติ เวทิตพฺพา:
อกโท วีย อคโท. โภ ปเนส ?
เทศนาวิลาโส เจว ปุณฺณสุสโย^๒ จ.

ในข้อที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเนมิตก
นามว่า พระตถาคต เพราะอรรถว่า ทรง
ครอบงำนั้น บัณฑิตพึงทราบบท(ว่าตถาคต)
สำเร็จรูปอย่างนี้ : อกโท แปลว่า เหมือน
ยา. ที่ว่าเหมือนยานั้น อย่างไรเล่า ?
ใดแก่ความไพเราะแห่งเทศนา และ(การ
ที่พระองค์)ทรงเป็นที่ตั้งแห่งบุญ.

เตน เหส มหานุภาโว ภิสกฺโก
ทิพฺพาคเทน สปุเป วีย สพฺพปรปุวาทีโน
สเทวภญฺจ โลกํ อภิกวตี, อิติ สพฺพ-
โลกาภิกวโนโต อวิปริโต เทศนาวิลาโส
เจว ปุณฺณสุสโย จ อคโท อสุสาตี

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรง
ครอบงำเจ้าลัทธิทั้งหมด และชาวโลกพร้อม
ทั้งเทวโลก ด้วยความไพเราะแห่งเทศนา
และ (การที่พระองค์) ทรงเป็นที่ตั้งแห่งบุญ
นั้น เหมือนหมองูผู้มีอำนาจมาก ครอบงำ

^๑ องฺ. จตฺกฺก. ๒๑/๓๐-๓๑,
ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๒๙.
^๒ ส. อ. ปุณฺณวิลาโส.